

tarih evresi

İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

PROF. DR. ERGÜN LAFLI ÖZEL SAYISI
İSTANBUL VE ANADOLU ARKEOLOJİSİ DOSYASI
EKİM - KASIM 2021

www.tarihcevresi.net

ISSN 1303-3876

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Dr Nezih Fıratlı'nın
Anadolu Arkeolojisine Katkıları

İ. . Beşinci ve Dördüncü Yüzyıllarda Hellen Seramiği

Aiolia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası zerine Kısa Notlar

Gökgedik - Yava Mevkii'nden
(Yatağan - Muğla) Yeni Arkeolojik Buluntular

Kilikia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası zerine Kısa Notlar

İbn-i Battuta'nın İstanbul Seyahati

Selçuk Yakınlarındaki Keçi Kalesi zerine Kısa Bir Not

Asya Arkeolojisinde Son Gelişmeler

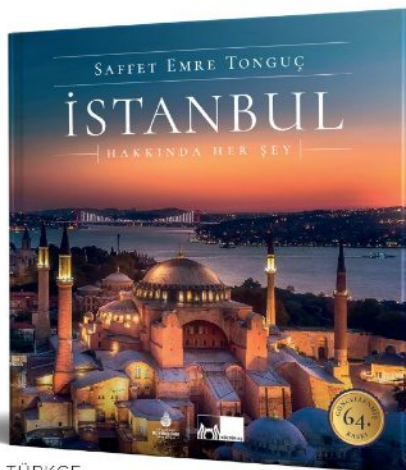
İzmir Arkeoloji Müzesi'nin Kısa Tarihçesi

İSTANBUL KİTAPÇISI ŞUBELERİ,
istanbulkitapcisi.com ve Tüm Kitapçılarda...

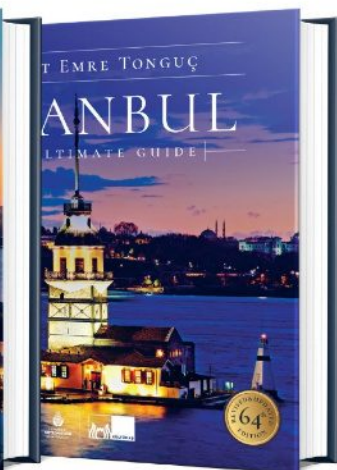
SAFFET EMRE TONGUÇ

İSTANBUL

HAKKINDA HER ŞEY

TÜRKÇE

İNGİLİZCE

GÜNCELLENMİŞ
64. BASKI

tarih evresi

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

PROF. DR. ERGÜN LAFLI ÖZEL SAYISI
İSTANBUL VE ANADOLU ARKEOLOJİSİ DOSYASI
EKİM - KASIM 2021

Sahibi

MT PROMASYON MATBAA

Yazı İşleri Müdürü

Ogün Nuri TAş

Yayın Yönetmeni

Nesim řEKER

Yayın Kurulu

Ömer KOÇ - Doç. Dr. Nesim řEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,
Doç. Dr. Birsen BULMUş, Doç. Dr. Mehmet  Z,
Doç. Dr. Umut ÖZGÜR.

İrtibat

Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35
tarihdergisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ  niversitelerinde bulunan Doktorlar,
Doçentler ve Master  ğrencileri tarafından iki ayda bir yayımlanır.
Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.
Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

MT PROMASYON MATBAA
Tel: 0312 384 76 15

İçindekiler

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Dr Nezih Fıratlı'nın Anadolu Arkeolojisine Katkıları Ergün LAFLI – Samet İKİBEŞ	3
İ. Ö. Beşinci ve Dördüncü Yüzyıllarda Hellen Seramiği Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ	12
Aiolia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası Üzerine Kısa Notlar Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ	22
Gökgedik - Yava Mevkii'nden (Yatağan-Muğla) Yeni Arkeolojik Buluntular Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ	39
Kilikia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası Üzerine Kısa Notlar Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ	49
İbn-i Battuta'nın İstanbul Seyahati Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ	79
Selçuk Yakınlarındaki Keçi Kalesi Üzerine Kısa Bir Not Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ	93
Asya Arkeolojisinde Son Gelişmeler Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ	112
İzmir Arkeoloji Müzesi'nin Kısa Tarihçesi Ergün LAFLI – Samet İKİBEŞ	125

İSTANBUL ARKEOLOJİ MÜZELERİ ESKİ MÜDÜRÜ DR. NEZİH FIRATLI'NIN ANADOLU ARKEOLOJİSİNE KATKILARI

Ergün Laflı* – Samet İkibeş

Özet: *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Dr. Nezih Fıratlı'nın Anadolu Arkeolojisine Katkıları.*

Bu yazımızda Dr. Nezih Fıratlı'nın arkeoloji ve müzecilik hayatına dair kısa bir derleme yaptık. Bir müzeci arkeologdan daha fazlası olması ile Türk Arkeolojisi'ne büyük katkılar sağlamış bir bilim insanı olduğunu yapmış olduğu çalışmalar sonucunda gözler önüne sermiştir.

Anahtar Kelimeler: Dr. Nezih Fıratlı, arkeolog, müzeci, bilim.

Abstract: *Dr. Nezih Fıratlı's, the former director of the Archaeological Museums of Istanbul, contributions to Anatolian Archaeology.*

In this article, we made a short compilation of Nezih Fıratlı's archeology and museology life. As a result of his studies, he has revealed that he is a scientist who has made great contributions to Turkish Archeology by being more than a museum archaeologist.

Keywords: *Nezih Fıratlı, archaeologist, museologist, science.*

Türk Arkeolojisine ve Müzeciliğine büyük katkılar sağlayan Arkeolog ve Müzeci Dr. Nezih Fıratlı 1921 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Lise ve ortaokul eğitimi öncesindeki öğrenim hayatını Ankara'da yapmış, 9 yaşında ise annesini kaybetmesi sonrasında yatılı okullara gitmek zorunda kalmıştır. Nitekim

* Prof. Dr. Ergün Laflı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanı, elafli@yahoo.ca; Orcid ID: 0000-0002-4722-5018.

Afyon Lisesi'ni bitirdikten sonra Dr. Fıratlı lisans eğitimini Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nde yaparak buradan 1944 yılında mezun olmuştur. Üniversiteden mezun olmasının ardından, yaklaşık bir sene içerisinde Ankara Arkeoloji Müzesi'ne atanmıştır. Aslında Dr. Fıratlı Ziraat okumak istemiş, fakat bölümün kontenjanı dolması yüzünden ve toprakla da ilgili olduğu için Arkeoloji Bölümünü seçmiştir. Oysaki doğru olanı seçmiş, çünkü daha sonraki yıllarda hep severek bölümünü okumuş ve bitirmiştir.

Kırklı yıllarda; 1946 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne atanmasının öncesinde 1945 yılında Türk Milletinin Ulu Önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün Mozolesinin inşası sırasında Anıttepe'de ortaya çıkan Phryg tümülüslerinde Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ile birlikte; Tahsin Özgüç, Mahmut Akok ve Dr. Fıratlı 20 Temmuz 1945 tarihine kadar Mozolenin bulunduğu bölgede iki tümülüs kazısında çalışmışlardır. Tümülüsler İ.Ö. 8. yüzyıla aittir. Phryg ölü gömme gelenekleri hakkında önemli bilgiler vermesinin yanında kazılarda iyi derecede korunmuş mezar hediyeleri de içermektedir. 1946 yılında ise Dr. Fıratlı İstanbul Arkeoloji Müzesine atanmıştır. 1949 yıllarında Türk Arkeoloji Dergisine İstanbul Arkeoloji Müzeleri Asistanı olduğu zamanlarda Ankara Arkeoloji Müzelerindeki Sidamara tipi lahit parçalarını incelemiş ve bunu dergide makale olarak ele almıştır. Bu makalede ele alınan eserlerin bir kısmı lahit parçalarını

içerirken, bir tanesi de Synnada lahdi olup bu lahdin bir kısmında Berlin Müzesi'nde olduğunu belirtmektedir.¹

Ellili yıllarda; 1949'da askerliğini İzmir'te yaptığı sırada bulduğu mezarları kayıt altına almış, daha sonra İstanbul Müzesi adına 1950-1951'lerde bölgede bir araştırma yapmıştır. Aynı zamanda 1951 yılında Belleten dergisi sayı 59'da Ankara'nın Antik İlk Çağdaki Su Tesisatı adlı çalışması yayınlanmış ve bu çalışma; Ankara'nın imar faaliyetleri sırasında çıkan dağınık bilgilerin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Sonuç olarak bu bilgiler ışığında Dr. Fıratlı Ankara'ya suyun Elmadağ pınarından getirildiğini, Adapazarı'nda suyun Hisar kapısı civarında bir depoda toplandığı ve Roma Çağı Ankara'sına buradan dağıtılmakta olduğunu söylemektedir. Ayrıca çalışmanın yapıldığı dönem boyunca 30 cm. çapından büyük çaplı boru görülmediğini 8 cm. çap ise en küçük boru olduğunu da belirtmiş, bütün kalıntılar ele alındığında ise Ankara'ya su çapları 30 ila 22 cm. olan borular ile geldiğini bize bu makalesinde belirtmektedir.² Dr. Fıratlı yayınlarını sadece ülkemiz ile sınırlandırmamış aynı yıl içerisinde iki yabancı yayında da makalesi yayınlanmıştır. Bunlardan ilki; Cahier Archeologiques 5. sayısında "Découverte de trois églises byzantines à Istanbul" adında makalesi iken ikincisi; American Journal of Archaeology 55. cildinde A Late Antique Imperial Portrait Recently Discovered at Istanbul adında makalelerdir. 1952 yılına gelindiğinde ise American Journal of Archaeology dergisinde

yayınlanmış olan makalesi Belleten dergisinde de yayınlanmıştır. Ve bu dergideki yazısı ise; o yıllar İstanbul Beyazıt'taki kazılarda bulunmuş olan, imparator portresi hakkındadır. Bu makalesinde bize portrenin çok iyi korunduğunu, 20'li yaşlarda bir genç olduğunu, taç taşıdığını, portrenin ise; Valentinian II, Arkadius, Theodosius II olabileceğini söylemekte aynı zamanda bu imparatorlar içerisinde en çok Arkadius'a benzemekte olduğunu ve portrenin tarihinin 395-400 yılları arasında olduğunu belirtmiştir.³ 1954 yılına gelindiğinde Dr. Fıratlı İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına Ömerli tümülüslerinde, açılmış olan tümülüsler ile henüz o dönem açılmamış tümülüsler üzerinde araştırma yapmıştır. Bu araştırma ile alanda 5 tümülüs grubu mevcut olduğunu tespit etmiştir. Nezir Fıratlı'nın dediğine göre bu tümülüsler İ.S. 2. yüzyılın ikinci yarısı ile 3. yüzyılın ilk dörtte biri arasındaki zaman aralığına aittir. Ayrıca bu kazılarda; seramikler, sikkeler, cam ve bronz eserler de bulunmuştur.⁴ 1950'li yıllarda ise Dr. Fıratlı; Ord. Prof. Ekrem Akurgal ile Kyzikos ve Ergili bölgelerinde araştırma ve kazı yapma fırsatı bulmuştur. Ellili yıllarda (1956) üçüncü yabancı yayın olan Vergil C. H. Beck'de Aşkudil Akarca ve Turhan Akarca'nın yaptığı Milas Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi yapıtının incelemelerini Dr. Fıratlı yapmıştır.⁵ 1958'de müzeci Hamdi Bey'in oğlu olan Edhem Hamdi Eldem'in biyografisi çalışmasında bulunmuştur. Bu biyografi çalışması Türk Arkeoloji Dergisi'nde yayınlanmıştır. Belleten dergisinin 1959 yılındaki sayısında ise; İstanbul Arkeoloji Müzeleri deposunda bulunan Phryg

uygarlığına ait parçaların birbiri ile yapışması sonucunda bir bütün oluşturan eserler topluluğu olduğunu fark etmişlerdir. Bu parçada yapılan analizler sonucu parçaların ne olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bunlardan bir kısmı bronz, seramik parçalarıdır. Aynı zamanda bu makalesinde Tahsin Özgüç'ün makalesine değinerek Anıtkabir tümülüsleri ile o dönem açılmış olan başka Phryg mezar buluntularına burada bulunan parçalar ile bir benzerliği olduğundan söz etmektedir.⁶ Aynı yıl içerisinde Türk Arkeoloji Dergisi'nde de henüz o yıllar İstanbul'da in-situ bulunmuş Bizans kabartmaları hakkında; İstanbul'da Yeni Bulunan İki Bizans Kabartmaları ve Benzerleri adında makalesi yayınlanmıştır. Nitekim Dr. Fıratlı bu yıl içerisinde yayımlanan makaleler haricinde Ord. Prof. Ekrem Akurgal ve Ümit Serdaroğlu ile Pitane'de 1958 yılı kış aylarında arkaik bir ion heykelinin bulunması üzerine bölgede Eylül ayında kazı yapılması kararı sonucunda, Dr. Fıratlı'yı kazı alanında İstanbul Müzeleri arkeoloğu olarak çalıştığını bilmekteyiz.

Altmışlı yıllarda; 1961'de VI. Türk Tarih Kurumu Kongresi'ne Ergili ve Çandarlı Kazıları Plastik Eserleri başlıklı konusu ile katılmıştır. 1962 yılına gelindiğinde; İstanbul Üniversite'nde doktorasını İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri konusu ile yapmıştır. Bu çalışmasında Türk hocaları Ord. Prof. Ekrem Akurgal, Ord. Prof. Arif Müfid Mansel ve yabancı hocalarına teşekkürlerini dile getirmiştir. Dr. Fıratlı tezinde mezar stellerinin

üzerinde yer alan tasvirleri ince ayrıntılar ile incelemiş ve tarihleme konusunda önemli ayrıntılar vermiştir. Bunlardan bazıları; stellerde Aurelius ve Aurelia ön isimlerinin kullanılması o stelin İ.S. 212'den sonraya tarihlenmekte, yüksek arkalıklı klineler ve aynı zamanda stelin altında görülen öküz tasvirlerini Roma İmparatorluk Çağı'na ait olacağı gibi önemli bilgiler vermektedir.⁷ Ayrıca doktora tezi Belleten dergisi 114. sayısında kısmen yayınlanmıştır. 1963 yılında Kırklareli Karakoç Köyü tümülüslerinde kazı çalışması yürütmüştür. 1965 yılına gelindiğinde tekrar American Journal of Archaeology yayınında 89. cildinde Two Galatian Tumuli in the Vicinity of Bolu adında makalesi yayınlanmıştır. Ki bu makalede; bu tümülüslerin Bolu yakınındaki Taşoluk ve Hıdırsihlar köyünde bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca definçiler tarafından tümülüsler büyük hasar aldığını, aynı zamanda makalede tümülüslerde birçok mezar hediyesinde bulunduğunda belirtmiştir.⁸ 1964-1965-1966-1968 yıllarında İstanbul için önemli kazılardan bir tanesi olan Saraçhane kazılarını İngiliz arkeolog Martin Harrison ile birlikte yapmıştır. Saraçhane kazıları 1964'de 3 Ağustostan 28 Ağustos'a kadar, 1965'de 24 Mayıs'tan başlayarak on üç hafta boyunca, 1966'da ise on bir hafta, 1968 yılında üç ay süre ile devam edilmiştir. Ayrıca bu kazı hakkında makalesi Dumbarton Oaks tarafından yayınlanmıştır.

Yetmişli yıllarda; Uşak- Selçukler Köyü'nde 1966-1978 yılları arasında kazı

çalışmaları yapılmadan öncesinde bölgenin o zamana kadar çok iyi araştırılmamış olduğunu ayrıca arkeolojik tarih açısından zengin olması dolayısıyla bu alanda kazı yapılması kararına varılmıştır. Bu kazı o yıllar Ufuk Esin ile Dr. Fıratlı tarafından yürütülmüştür. 1968 yılında ise bu tarihten başlayarak 1973'e kadar İstanbul Arkeoloji Müzeleri Ek binasının (yeni bina) temel kazısında ortaya çıkan eserlerin kurtarılması çalışmasında yer almıştır. 1971 yıllarda Dr. Nuşin Asgari ve Dr. Nezih Fıratlı Marmara Adası- Saraylar Köyü liman yapımında ortaya çıkan lahitleri kurtarmak amaçlı bir çalışma yürütmüşler fakat bölge nekropol alanı olduğu ortaya çıktıktan sonra tüm nekropol alanını çalışmak zorunda kalmışlardır.⁹ 1976 yılına gelindiğinde ikinci ve son kez VIII. Türk Tarih Kurumu Kongresine; Trakya'dan Bazı Yeni Buluntular adlı konu ile katılmıştır. Ölümünden bir yıl önce ise, çalışmalarını yıllardır yürüttüğü İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürü görevine getirilmiştir. Fakat 21 Mart 1979'da doğduğu şehir olan İstanbul'da hayata gözlerini yumması dolayısıyla, bu görevi çok uzun yıllar yapamamış olup; Türk Arkeolojisi ve Müzeciliği büyük kayıp yaşamıştır. Ayrıca Dr. Fıratlı'nın yayınlanmamış birçok makalesi de bulunmaktadır. Ölümünün ardından Revue Archéologique yayınında Annie Pralong tarafından Dr. Fıratlı'nın kısa bir biyografi çalışması yapılmıştır.¹⁰ Bu da onu mesleki camiada, ülkesinin yanında Dünya çapında da sevildiğini belirtir.

Ayrıca Dr. Nezih Fıratlı'yı mesleki

anlamda daha iyi tanımak için Dr. Fıratlı'nın kızı Işın Fıratlı'ya, babasının nasıl bir özveri ile çalıştığını ve babası için arkeolojinin ne demek olduğu sorularını yönelttik. Işın Hanım'ın bize yöneltmiş olduğu cevaplar doğrultusunda; Dr. Fıratlı'nın çalışmayı çok sevdiğini, evine geldikten sonra bahçesinde dut yer ve sonrasında çalışma odasına çıkar hem çalışır hem de okumalarını yaptığını öğrendik. Babası için arkeoloji nedir sorusuna cevabı ise; Arkeoloji onun için hayat demekti, hayatın ta kendisiydi cevabını Işın Hanım'dan aldık. Aynı zamanda Dr. Nezih Fıratlı'nın yaşam şeklinin ise arkeolojik kazılar ve okumak olduğunu biricik kızı Işın Hanım'ın kendisinden duyduk.

Sonuç olarak Dr. Nezih Fıratlı; Türk Promethe'leri olan hocalarının ilmi ışığında ve sürekli sıkılmadan çalışma yaparak, ayrıca bir müzeci arkeologdan daha fazlası olması ile Türk

Arkeolojisi'ne büyük katkılar sağlamış bir bilim insanıdır.

Dr. Fıratlı'nın bazı eserleri; Boğaziçinde bir Bizans Sarnıcı, İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri, İznik Tarihi ve Abideleri Hakkında Muhtasar Rehber, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Seçme Bizans Eserleri Rehberi, Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu Cam Eserler Kataloğu, Uşak- Selçuklar Kazısı ve Çevre Araştırmaları 1966-1970, An Early Byzantine Hypogeum Discovered at Iznik, Guide to Iznik "Nicaea", İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi.

NOTLAR

Bu makalede, bize Nezih Fıratlı hakkında yayınlardan elde edemeyeceğimiz bilgileri sağlayan, Nezih Fıratlı'nın Sanat Tarihçisi olan kızı Işın Fıratlı'ya teşekkürleri borç biliriz.

KAYNAKÇA

- Asgari N. "Marmara Adası 1979 Kazı Sonuçları Çalışmaları" T.C. Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, II. Kazı Sonuçları Toplantısı, 11-15 Şubat, 1980.
- Fıratlı N. "Ankara'nın İlk Çağdaki Su Tesisatı" Belleten, Cilt: XV Sayı: 59, Temmuz, 1951.
- Fıratlı Nezi. "Ankara Arkeoloji Müzesindeki Sidamara Tipi Lahit Parçaları" Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: V, 1949.
- Fıratlı N. "Ankara Frig Nekropolüne Ait Bir Buluntu" Belleten, Cilt: XXIII, Sayı: 90, Nisan, 1959.
- Fıratlı N. "Dördüncü Yüzyılın Sonuna Ait Bir İmparator Portresi" Belleten, Cilt: XVI Sayı 61, Ocak, 1952.
- Fıratlı N. "İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri" Belleten, Cilt: XXIX, Sayı: 114, Nisan, 1965.
- Fıratlı N. "Reviewed Work(s): *Mylasa, Its Geography, History and Archaeology* by Askidil Akarca and Turhan Akarca" Verlag C.H. Beck, 1958.
- Fıratlı N. "Two Galatian Tumuli in the Vicinity of Bolu" American Journal of Archaeology, Vol: 89, No: 4, October, 1965.
- Fıratlı N. "Üsküdar-Şile Yolunda Ömerli Tümülüsleri" Türk Arkeoloji Dergisi, Sayı: VIII-2, 1958.
- Pralong A. "Nezi Fıratlı" Revue Archéologique, Nouvelle Série, Fasc. 2 (1979).

DİPNOTLAR

- ¹ Fıratlı 1949:79-84.
- ² Fıratlı 1951:349-354.
- ³ Fıratlı 1952:18-20.
- ⁴ Fıratlı 1958:66-73.
- ⁵ Fıratlı 1958:626-628.
- ⁶ Fıratlı 1959:203-205.
- ⁷ Fıratlı 1965:263-320.
- ⁸ Fıratlı 1965:366-395.
- ⁹ Asgari 1980:161-162.
- ¹⁰ Pralong 1979:311-312.

Res. 1-4: Dr. Nezih Fıratlı'ya ait çeşitli resimler. 1950 ve 60'lı yıllar.

İ. Ö. Beşinci ve Dördüncü Yüzyıllarda Hellen Seramiği

Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ

Özet: İ. Ö. Beşinci ve Dördüncü
Yüzyıllarda Hellen Seramiği.

Attika kırmızı figürlü ve siyah fırnisli seramikler, Apulia vazo ressamlığı, Attika kırmızı figürün son döneminde ortaya çıkan Kerch stiline üretim merkezleri, ticari dağılımları ve dönemsel gelişimlerine değinilmiştir. Batı Anadolu'da İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Hellen seramiğinin seramik ticaretine olan önemi anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Attika, Apulia, Kerch, Hellen, seramik, ticaret.

Abstract: Hellenic pottery in the fifth and fourth centuries BC.

Production centers, commercial distributions and periodical developments of the

Attic red-figure and black-glazed ceramics, Apulian vase painting, Kerch style that emerged in the last period of Attic red-figure are mentioned. The importance of Hellenic ceramics to the ceramic trade in the 5th and 4th centuries BC. in Western Anatolia is explained.

Keywords: Attica, Apulia, Kerch, Hellen, ceramics, trade.

Attika kırmızı figürlü eserleri İ.Ö. 530'lardan İ.Ö. 3. yüzyılın sonuna kadar yapıldı. Attika kırmızı figürlü eserlerinden günümüzde 40.000 parça bilinmektedir. Güney İtalya örneklerinden ise 25.000 örnek bilinmektedir. Bu vazalarla ilgili olarak iki isim son derece yoğun çalışmıştır: İngiliz arkeologları Sir John D. Beazley ve Arthur Dale Trendall.

* Dipnot İsimler

İlk kırmızı figür ressamı Andokides ressamından sonra Psiax da çift renkli ürünler vermesi ile bu stil başladı. İ.Ö. 520 ve 500 arasında aktif olan Euphronios, Euthymides ve Phintias adlı öncü ressamlar psykter ve pelike gibi yeni formları ve daha büyük boylu krater ile amphorae kullandılar. Ayrıca Olto ve Epiktetos gibi bazı kase ressamı ortaya çıktı.

İ.Ö. 500 ile 470 arası Geç Arkaik çağ kırmızı figürlü vazolar devridir. Bu devrin öncü ressamı Berlin ressamı, Kleophrades ressamı ve kase ressamı Onesimos, Douris, Makron ve Brygos'dur.

Kırmızı figür ressamlığının İ.Ö. 5. yüzyılda en önemli özelliği pathos anlayışıdır. Bu dönem vazolarında özellikle çağdaş Parthenon kıtas alınmıştır. İ.Ö. 480 ile 425 arasındaki dönemde Providence ressamı, Hermonax ve Achilleus ressamı Berlin ressamını takip ederler. Bu dönemin önemli sanatçılarından biri de belki de Achilleus ressamının bir öğrencisi olan Phiale ressamıdır.

İ.Ö. 5. yüzyılın son çeyreğinde yeni bazı stiller oluşmaya başlamıştır. Bunlardan biri Meidias ressamının yarattığı zengin stildir. Bu dönem eserleri daha az elbiselidir ve yumuşaktır; daha ziyade kadın tasvirleri yaygındır. Dionysos ve Aphrodite konuları hakimdir. Bu dönem ressamı daha ziyade küçük boyutlu formlar üzerinde çalışmıştır. Bu formlar lekythoi, pyxides ve oinochai'dir. En geç kırmızı figür ressamı Meleager ressamı ile Jena ressamıdır.

En son figüratif Attika vazoları İ.Ö. 320'lerde üretilmiştir.¹

İ.Ö. 5. yüzyıl sonu ve 4. yüzyıl başı ile beraber artık Attika kırmızı figür tekniği yerini silüet tekniğine bırakır. Bunun akabinde Peloponnesos savaşı ile beraber Atina'nın düşüşünün takibinde Attika seramiğinin Batı'ya ithal edilmesi bitti.² Bu halde artık Güney İtalya'da ve Sicilya'daki Hellen kolonilerindeki bazı atölyeler faaliyete başladı. İlk başlarda bu atölyeler Atina'ya yakın üretimler yaptılar. İ.Ö. 4. yüzyıl ile beraber bunların Atina'dan uzaklaştığı ve özgün stillere hakim oldukları gözlenir.³ Güney İtalya vazo ressamlığının çoğu yeni fikirler üretmişlerdir. Bu vazoculukta kırmızı dışında başka renklerin de kullanıldığı gözlenir. Bazılarında opak renkler hakimdir; bu tekniklerden biri de Gnathia tekniğidir (**res. 1**).⁴ Apulia'da bir kasaba ismi olan Gnathia İ.Ö. 500'lerde üretime başlamış ve 5. yüzyılda tüm Etruria'ya yayılmıştır.⁵

Güney İtalya'daki üretimler en az Attika kadar kalitelidir. Bu üretimlerden sadece bir kısmı Güney İtalya ve Sicilya dışında ele geçmiştir. İlk atölyeler İ.Ö. 5. yüzyılın ortalarında kurulmuşlardır. Konusal ve formsal olarak Attika'ya benzerler. Başlıca üretim merkezleri ve bilinen örnek sayısı şöyledir: 11.000 adet Apulian, 4.000 Campania, 2.000 Paestum, 1.500 Lucania ve 1.000 Sicilia.⁶

Apulia

Apulia vazo ressamlığı Güney İtalya'nın en önde giden stildir.⁷ Bu bölgenin en önemli üretim merkezi Taras'tır. Apulia kırmızı figürlü vazoları İ.Ö. 430'dan 300'lere değin üretilmişlerdir. Yalın bir stil hakimdir. Genelde konularda dört figür bulunur. Genel olarak formlar karınlı kraterler, sütunlu kraterler ve küçük kaplardır. Genel olarak sahneler mitolojik sahneler, kadın başları, savaşçı sahneleri ve Dionysiak Thiasos sahneleridir. Genelde gölge kırmızısı, altın sarısı ve beyaz gibi ek renkler kullanılmıştır. En önemli ressamlar Sisyphus ve Tarporley ressamlarıdır (res. 2). Geç dönemde Varrese ressamı ortaya çıkmıştır. Genelde büyük boyutlu kaplar kullanılmıştır: volütlü kraterler, amphorae, loutrophoroi ve hydriai (res. 3).

Kerch Stili

Attika kırmızı figürün son döneminde Kerch stili diye bir stil ortaya çıkmıştır. Bu stil İ.Ö. 370 ile 330 yılları arasında sürmüştür. Bu stilde mavi, yeşil ve diğer renkler bir arada kullanılmıştır (res. 4). Bu figüratif aplikasyonlar da bunlara eklenmiştir. Bu dönemde kap formu sayısı azalmıştır. En önemli formlar pelike, chalice krater, karınlı lekythos, skyphos, hydria ve oinochoe'dir. Kadın hayatını anlatan konular yoğundur. En yaygın mytholojik sahneler Dionysos, Ariadne ve Herakles'dir. En önemli ressam Marsyas ressamıdır.

İ. Ö. Dördüncü Yüzyıl Yunan Kırmızı

Figür Ressamlığı

"Şehir devleti" ilkesi üzerine kurulmuş

dördüncü yüzyıl Yunanistan'ı siyasi alanda tüm Yunanlıları içine alan bir birlik meydana getirmemekle beraber uygarlık alanında bu birliği kurmuştur. Bu yüzyılda Yunan uygarlığının şehir devletleri çerçevesi dışına çıktığı, çeşitli şehir kültürleri arasındaki farkların yavaş yavaş ortadan kalktığı, bu suretle tüm Yunanlıların müşterek malı olan bir uygarlığın meydana geldiği görülüyor. Aynı zamanda bu yüzyıl uygarlığı büyük bir genişleme ve yayılma yeteneği göstermekte, Yunanistan sınırlarını aşarak batıda İtalya, Kartaca, Galya ve İspanya'ya, kuzeyde Makedonya, Trakya ve İskit ülkelerine, doğuda Anadolu, Kıbrıs, Fenike, Mısır ve İran'a kadar uzanmakta, bu suretle uluslararası bir nitelik taşımaktadır. Bu söylediklerimize delil olarak batı veya kuzey ülkelerinde bulunmuş olan Yunan sanat eserlerini veya Pers krallığının zayıflığından faydalanarak hemen hemen bağımsız bir duruma gelen Lykia ve Karia satraplarının (örneğin Mausolos) veya Kıbrıs krallarının (örneğin Evagoras) saraylarında çalışan Yunan sanatçıları ve düşünürlerini sayabiliriz. Bu saydığımız ülkelerde sanat eserlerinin bir kısmı Yunan ihracat mallarından, başka bir kısmı ise bu ülkelere yerleşmiş olan Yunan sanatçılarının yerlilerin zevklerine uygun olarak yaptıkları eserlerden ibaretti. Bütün bu mallar bu ülkelerde derin izler bırakmış ve yabancı kavimlerin Yunan kültürünü benimsemesinde büyük rol oynamıştır.

Dördüncü yüzyıl uygarlığında Atina şehri, uğradığı bunca felaketlere rağmen, yine merkezi

bir yer almaktadır. Kültür hayatının çeşitli alanlarında gördüğümüz gelişmeler ve ilerlemeler kendilerini sanatta da göstermektedir. Bu yüzyılda eski zenginliğini ve gücünü kaybeden Atina'da az inşaatta bulunulmuştur.⁸

İ.Ö. Dördüncü Yüzyıl Attika Siyah Fırınsli Seramikleri

Tipoloji

Genel anlamda İ.Ö. 4. yüzyıl Attika siyah fırınsli keramik üretiminde daha çok daha önceki devirlerden bilinen yüksek kulpları kendini kısa kulplara, karınlı kaplar daha az şişkin karınlı kaplara, ince cidarlı kaplar yerini kalın cidarlılara bırakmıştır.⁹ *Kantharoi*'da görülen şık tasarımlı kulplar olmasına rağmen seramik formları iyice yalınlaşmış, daha kolay mobilize edilebilecek hale gelmiştir. Bu kaplarda artık pratik olmak ve taşınabilirlik en başlıca hedeftir. Aslında 5. yüzyıl bir zerafet ve şıklık devri olmasına rağmen artık çok önemli eski formların yavaş yavaş 4. yüzyılda kaybolmaktadır. Bunlar arasında sürahiler ve ağzı dar *lekythoi*, kaseler, bazı tabak formları, masif boyutlu lekanisler artık unutulmaya yüz tutmaktadır. Bazı formların ise üretimleri ilk olarak ortaya çıkmış ya da ilk defa bu denli çok üretilmektedirler. Bunlar arasında ilk sırayı hydrialar alır ki bu kap formu 6. yüzyılda Atina Agorasında sadece kaba form içinde görülmektedir.¹⁰ Bu kap formunun siyah astar ile yapımı ilk defa 5. ve bilhassa 4. yüzyılda görülmektedir. 4. yüzyıl seramiğinin formlar gelişimi standart olmayıp, sadece bazı kapları da kapsamamaktadır. Örneğin *skyphoi*

daha yavaş bir şekilde gelişmektedirler; bolsal formu yerleştikten sonra 50 yıl kadar bir süre hiç değişmemiştir. 4. yüzyıl ile beraber değişim daha hızlı bir hal almış ve tüm formlarda gözle görülür bir hızla bir değişim başlamıştır.

4. yüzyıl formlarında bazı formlar öğelerdeki değişim oldukça çarpıcıdır. Örneğin kapların ayaklarında gözle görülür bir kısaltılma vardır; bu şekli ile formlar daha da masa servisine uygun hale gelmişlerdir. Kulplar da aynı değişimden paylarını almışlardır. Örneğin 4. yüzyılda yatay kulplar üçgene yakın bir hali almışlardır. Şu unutulmamalıdır ki 4. yüzyıl seramiğindeki formlar farklılıklar tamamı ile işlevlerin değişimine ya da hareketliliğine bağlıdır. 4. yüzyılda genelde formların hatlarında bazı büyük değişiklikler göze çarpar. 4. yüzyılda artık formların öğelerinde daha düzgün orantılar göze çarpar. 4. yüzyılda seri üretim daha hızlı gelişmiş, bunun sonucu olarak da kap formları artık daha standart hale gelmiştir.

4. yüzyılın en önemli buluşlarından biri de ağız kenarlarıdır; bu devrin baskılı kapları daha ilkel bir haldedirler. Kalıplı ağız kenarları bu devirde daha kaba bir karakter taşırlar. Bu tür kalıplı ağız kenarları aslında kalın cidarlı *skyphoi*'un ağız kenarlarından türemiş olup bunlar daha az zarifdirler.

Atölyeler

Atina Agorası kazılarında 390-380 arasında siyah astarlı keramiğin üretilmediği görülür. Aynı durum Yunanistan'daki diğer

kazılarda da görülür. Korinth'de de az sayıda siyah astarlı seramik bulunmuştur.¹¹

Atina dışındaki siyah astarlı 4. yüzyıl seramiği¹² şu anda içinde bulunduğumuz antik Smyrna kentinde yani İzmir'de üretilmiştir. Bu üretim Smyrna'nın arkaik ve klasik çağ merkezi olan Bayraklı'daki Tepekule höyüğünde 1948-1951 yılları arasında yapılan Türk-İngiliz kazılarında tespit edilmiş ve bu atölye üretimi örneklerine Metropolis vb. kentlerde rastlanmıştır.¹³

Başka bir üretim merkezi de Sicilya'daki Lipari'dedir. Bu iki atölye de Atina atölyelerinden form ve teknik açıdan esinlenmişlerdir. Bu atölyelerin 4. yüzyıl keramik üretimlerini Atina üretimlerinden ayırmak genelde zorsa da bazı temel hamur renkleri bunu yapmamızı sağlar. Keramik üreticilerinin Peloponnesos savaşlarından sonra batıdan etkilenmişlerdir. Bir 4. yüzyıl Ephesos dekletinde Atina'dan gelen keramik yapımıcılarından bahsedilmiştir.¹⁴

Anadolu'da İ.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllarda Hellen Seramiği

Anadolu'ya 5. ve 4. yüzyıl Attika seramiği bol miktarda ithal edilmiştir. Atina'dan ithal edilen bu malın pazarlanması için gerekli piyasa, ticari ilişkiler ve alabilme kapasitesi, İ.Ö. 6. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu'nun tüm yerleşimlerinde önceki dönemlere göre daha da artmıştır. İonia ihtilali ve onun bastırılmasının (499/93) ve daha sonra Grek-Pers savaşlarının

seramik ticaretini ne denli etkilediğini söylemek zordur. Batı Anadolu'da Attika seramiği ithalatında tarihi olaylara bağlanabilecek bir hiatus henüz tespit edilememiştir. Ticaretin gelişmesinde Pers İmparatorluğunu bir uçundan öbür ucuna bağlayan emniyetli kervan yolları şüphesiz önemli bir rol oynamıştır. Batı Anadolu'ya gelen Attika seramiklerini, 6. yüzyılda Marmara ve Karadeniz'de ticaret yapan ve Kyzikos, Lampsakos gibi limanlara uğrayan İon gemileri taşımış olmalıdırlar. 5. yüzyılda ise Atina, Karadeniz'den ithal ettiği tahıl nedeniyle bu ticaret yolunda artık kendisi etkin olmuştur. Batı Anadolu'da Attika'dan ithal edilen içki kaseleri ve sofra takımlarını kullanan halk yalnız İonlar değil, karışık bir etnik toplumun insanları olmalıdırlar.¹⁵ Atina'da Pers piyasası için üretilmiş olan Sotades Atölyesi rhytonları, Pithos Ressamı kylixleri ve "Paradeisos'da av sahnelerini ya da saray yaşamı" gibi tasvirlerle sahip eserler vardır. Batı Anadolu'da genelde küçük parçalar halinde ele geçen seramiklerde hangi konuların tasvir edildiğini tam olarak anlamak şimdilik zordur. İ.Ö. 4. yüzyıl ortalarına kadar kesintisiz Attika seramiği ithalini belgeleyen kazılar, Lydos, Exekias, Euphronios ve Antimenes ressamlarının kendilerinden, ya da atölyelerinden kaliteli örnekler sunmaktadır. Geç Akhamenid Evre'de, kalyks kraterlerin sayılarında bir artış gözlenmektedir. Batı Anadolu'lu soylular, Attika'nın lüks üretimleri olan içki kaselerini ve sofra takımlarını, kullandıkları diğer gümüş kaplar kadar sevmiş olmalıdırlar.¹⁶

Batı Anadolu seramik repertuarında siyah firnisli Attika seramikleri önemli bir yoğunluğa sahiptir. Erken Akhamenid Evre' ye ait içki kaseleri arasında "C tipi – içbükey dudaklı kyliksler" çoğunluktadır. Megabazos döneminden itibaren siyah firnisli Attika seramiğinde sayısal bir artış gözlenmektedir. İthal edilmiş bu kaplar arasında, skyphos, tek kulplu çanak, tuzluk, ayaklı çanak, lekanis ve oinokhoe gibi formlar dikkati çeker. İ.Ö. 5.

yüzyılın başlarında bu formlara krater, kandil ve Akhamenid kaseleri tipindeki phialeler ve "inset stemless"ler eklenmiştir. İ.Ö. 480-450 yılları arasındaki dönem bu seramiklerin en yoğun olduğu evredir.¹⁷ İ.Ö. 450-425 döneminde ithalat kısmen gerilerken, 5. yüzyılın son dörtlüğünde yeniden canlanmıştır. Geç Akhamenid Evre döneminde ise Attika siyah firnisli seramiklerin giderek daha az kullanıldığını ele geçen buluntular göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Beazley, J.D. *Potter and Painter in Ancient Athens*. Londra 1946.
- Beazley, J.D. *Attic Red-Figure Vase-Painters* (ikinci basım). 1963.
- Bernardini, M. *Vasi dello stile di Gnathia; Vasi a vernice nera*. Bari 1961.
- Bielefeld, G. *Zur griechischen Vasenmalerei des 6. bis 4. Jahrhunderts vor Christus*. Halle 1956.
- Boardman, J. *The Greeks Overseas*. Aylesbury 1964.
- Cambitoglou, A./ Trendall, A.D. *Apulian Red-Figured Vase-Painters of the Plain Style*. 1961.
- Cook, J.M. *Old Smyrna: Fourth-Century Black Glaze*, BSA LX/1965, 143-153.
- Cook, R.M. *Greek Painted Pottery*. Londra, Methuen & Co. Ltd. 1960 (4. yüzyıl keramiği: sf. 183-201).
- Corbett, P.E. *Palmette Stamps from an Attic Black-glaze Workshop*. Hesperia 24/1955, 172-186.
- Forti, L. *La ceramica di Gnathia*. 1965.
- Hellström, P. *Pottery of Classical and Later Date: Terracotta, Lamps and Glass*. Şurada: Labraunda. Swedish Excavations and Researches. Lund 1965.
- Noble, J.V. *Techniques of Painted Attic Pottery*. New York 1965.
- Richter, G.M.A./ Milne, M.J. *Shapes and Names of Athenian Vases*. New York 1935.
- Sichtermann, H. *Griechische Vasen in Unteritalien*. 1966.

Sparkes, B.A./Talcott, L. *Pots and Pans of Classical Athens. Şurada: The Athenian Agora. Picture Books*. Princeton, New Jersey, 1958.

Sparkes, B.A./ Talcott, L. *Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C. Şurada: The Athenian Agora. Results of Excavations conducted by the American School Studies at Athens*. Vol. XII. Princeton, New Jersey, The American School of Classical Studies at Athens 1970 (iki cilt).

Trendall, A.D. *The Red-Figured Vases of Lucania, Campania and Sicily*. Londra, University of London, Institute of Classical Studies 1974.

RESİMLER LİSTESİ

- Res. 1:** Gnathia Seramiği, hydria (İ.Ö. 300-250).
- Res. 2:** Tarporley Ressamı, Kırmızı Figürlü Kalix-krater (İ.Ö. 400-390).
- Res. 3:** Apulia Kırmızı Figür Loutrophoros (İ.Ö. 350-330).
- Res. 4:** Kırmızı Figür Pelike, Kerch Stili (İ.Ö. 362).

DİPNOTLAR

- ¹ Bielefeld, 1956.
- ² Noble, 1965.
- ³ Richter ve Milne, 1935.
- ⁴ Bernardini, 1961.
- ⁵ Forti, 1965.
- ⁶ Sichter mann, 1966.
- ⁷ Cambitoglou ve Trendall, 1961.
- ⁸ Beazley, 1946.
- ⁹ Corbett, 1955: 172-186.
- ¹⁰ Sparkes ve Talcott, 1958.
- ¹¹ Sparkes ve Talcott, 1970.
- ¹² Cook, 1960: 183-201.
- ¹³ Cook, 1965: 143-153.
- ¹⁴ Trendall, 1974.
- ¹⁵ Boardman, 1964.
- ¹⁶ Noble, 1965.
- ¹⁷ Hellström, 1965.

Res. 1: Gnathia Seramiği, hydria (İ.Ö. 300-250).

Res. 2: Tarporley Ressamı, Kırmızı Figürlü Kalyx-krater (İ.Ö. 400-390).

Res. 3: Apulia Kırmızı Figür Loutrophoros (İ.Ö. 350-330).

Res. 4: Kırmızı Figür Pelike, Kerch Stili (İ.Ö. 362).

Aiolia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası Üzerine Kısa Notlar

Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ

Özet: *Aiolia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası Üzerine Kısa Notlar.*

Antik Aiolia bölgesi güneyini Gediz (Hermos) nehri, kuzeyini Bakırçay (Kaikos), batısını Çandarlı körfezi, doğusunu Yunt Dağı ile Dumanlı Dağı sınırlar. Aiolia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Pergamon, Aigai, Larissa, Neonteiochos, Temnos, Kyme, Phokaia, Pitane ve Panaztepe antik kentleri yazımızda tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aiolia, Hermos, Kaikos, Çandarlı, Yunt dağı, Dumanlı dağı, antik kentler.

Abstract: *Brief notes on the historical geography of the Aiolia region.*

The ancient Aiolia region is bordered by

the Gediz (Hermos) river in the south, Bakırçay (Kaikos) in the north, Çandarlı Gulf in the west, Yunt Mountain and Dumanlı Mountain in the east. The ancient cities of Pergamon, Aigai, Larissa, Neonteiochos, Temnos, Kyme, Phokaia, Pitane and Panaztepe, which are located within the borders of the Aiolia Region, are introduced in our article.

Keywords: Aiolia, Hermos, Kaikos, Çandarlı, Yunt mountain, Dumanlı mountain, ancient cities.

Giriş: Aiolia Bölgesi

Antik Aiolia bölgesi günümüzde İzmir İli'nin kuzey kesimi ile Midilli adasını kapsar. Güneyini Gediz (Hermos) nehri, kuzeyini Bakırçay (Kaikos), batısını Çandarlı körfezi,

* Dipnot İsimler

doğusunu Yunt Dağı ile Dumanlı Dağ sınırlar. Anadolu'nun yerli halklarından Lelegler ve Pelasglar'ın yaşadığı bu bölgeye adını, İ.Ö. 11. yüzyılda Kuzey Yunanistan'ın Thessalia ve Boiotia bölgelerinden gelmeye başlayan Aioller vermişlerdir. Günümüzde İzmir Körfezi ile Çandarlı Körfezi arasında yer alan ve antik dönemde Aiolia olarak adlandırılan bölgeye yerleşen ve kentler kuran Aioller, İzmir Körfezi'nin güneyine yerleşen İonlar'ın aksine iç kısımlarda da (Aigai ve Temnos gibi) kentler kurarak ticaretten çok tarım ve hayvancılığa önem vermişlerdir. Bu halk İ.Ö. 7. yüzyıl sonlarında dinsel ağırlıklı bir birlik kurarlar. Aioliyalı Hellenlerin bugünkü İzmir ile Edremit arasındaki yörede egemen oluşundan ötürü Aiolia denilen kıyı bölgesindeki Aiolia Birliği denilen, ancak çok da güçlü olmayan bu birlik İ.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında Lydialı'lara, ardından İ.Ö. 546'da Persler'e karşı koyamadılar. Ortak kült alanları, Gryneion'daki Apollon Kutsal Alanı'dır. Aiolia Birliği Kyme, Larissa, Neonteikhos, Temnos, Killa, Notion, Aigiroissa, Pitane, Aigai, Myrina ve Gryneia'dan oluşur. 12. birlik kenti ise birliğe sonradan katılan Smyrna'dır. Aioller şiire ve müziğe düşkünlükleriyle tanınırlardı. Önemli Aiolia kentleri Pergamon, Aigai (Nemrutkale-Köseler) Kyme (Namurt Limanı), Phokaia (Eski Foça), Pitane (Çandarlı), Atarneus, Gryneion, Elaia, Neonteikhos, Temnos, Adramyteion (Edremit) ve Lesbos'dur.

Pergamon (Bergama)

Pergamon Hellenistik Dönemde önemli

bir şehir ve kraliyet merkezidir. İzmir'in 110 km kuzeyinde, sahilден yaklaşık 30 km içeride Bergama Çayı'nın (Antik Kaikos) suladığı ovanın kuzey kenarında yer alır. Günümüzdeki yerleşim yeri: Modern Bergama (yaklaşık 70.000 nüfuslu) ilçesi antik Pergamon şehrinin bulunduğu tepenin eteklerinde yer alır. Antik yerleşim 300 m yüksekliğinde bir dağ sırası uzantısı üzerinde yer alır ve İ.Ö. 7. yüzyıldan Geç Bizans dönemine kadar çeşitli boyutlarda etrafı şehir surları ile çevrilidir. Yalnızca Roma İmparatorluk döneminde etrafı bir surla çevrili olmaksızın ovaya, yani günümüzün modern şehri Bergama'nın bulunduğu yere doğru yayılmıştır. Şehrin güney-batısında Asklepios Kutsal Alanı'nın kalıntıları yer almaktadır (res. 1).

1878 yılında başlatılan ilk kazı, yeni keşfedilen ve kısa sürede ünlenen "Pergamon Sunağı"na ait kabartmaları çıkartmaya yönelik olmuş olsa bile, 100 yılı aşkın süredir gerçekleştirilen araştırmalar antik "şehir yapısını" inceleme amacı gütmektedir. Ayrıca önemli yapıların korunması ve restorasyonu bugünkü kazıların amaçları içerisindedir.

1973 yılında başlatılan "Şehir Kazıları" çerçevesi içerisinde, şehir tepesinin batı yamacında, daha önce kazılmamış alanda yapılan araştırmalarda Hellenistik öncesi, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait kalıntılar ortaya çıkartılmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda ağırlık antik yol sistemlerinin araştırılmasına yönelik olmuştur. Ayrıca kazıların yanı sıra yaklaşık 20 yıldır

süren ve 1996 yılında tamamlanan bir diğer büyük proje de Roma İmparatorluk dönemi Traian Tapınağı'nın bir kısmının ayağa kaldırılması olmuştur. 1996 yılında başlatılan bir başka koruma projesi ise, şehir kazıları çalışmaları sırasında ortaya çıkartılan ve 'Z-Yapısı' olarak adlandırılan, Hellenistik-Roma dönemine ait peristilli yapının değerli mozaiklerinin üzerini bir koruma yapısı ile örtmeye yönelik olan çalışmadır (res. 2).

Kazıların başlangıcından itibaren şehrin tümünün sistematik olarak araştırılması hedeflenmiştir. Kazılan alanlar: 1880'li yıllarda Yukarı Kale'nin tümü (tapınak, saraylar, tiyatro, Pergamon Sunağı, Yukarı Pazar Yeri). 1900 yılından 1913 yılına kadar orta ve aşağı Kale Tepe'deki yapılar (Gymnasion, Hera Tapınağı, Demeter Tapınağı, Aşağı Pazar Yeri, konutlar). 1927- 1938 yılları arasında Aşağı Şehir ve şehrin hemen dışındaki yapılar ("Kızıl Avlu", Asklepios Kutsal Alanı) ile kalede (silah depoları, İmparatorluk kültü Temenosu). 1957-1970 yılları arasında genelde başlamış olan eski araştırmalar sona erdirilmiştir (ağırlıklı olarak Asklepios Kutsal Alanı'nda çalışılmış) bunun yanı sıra yeni yerlerde de araştırmalara başlanmıştır (Aşağı Pazar Yeri'nin batısındaki konutlar).

Aigai

Aiolia Aigai'i, Manisa ili, Merkez ilçeye bağlı Köseler Köyü'nün 2 km güneyindeki Gün Dağı'nın üzerinde kısmen ayaktaki harabeleri ile dikkati çeken Aigai ile ilgili ilk bilgileri tarihçi

Herodotos'tan almaktayız.¹ Herodotos İ.Ö. 5. yüzyılda Aigai Kenti'ni Aiollerin kurduğu 12 kent arasında sayar. Gerçekten de, özellikle Akropolis'i çeviren teras duvarlarında kullanılan teknik kentin daha İ.Ö. 6. yüzyıldan itibaren güçlü surlarla çevrili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, kentin gerçek kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak önümüzdeki yıllardaki Prof. Dr. Ersin DOĞER başkanlığında yürütülmekte olan kazılarda karşılaşılabilecek en erken tabakaların ve buluntuların 'Aigai'nin kuruluş tarihi hakkındaki bilgileri genişletmesi beklenmelidir.

Kentin adı Herodotos'ta Aigaiai, Plinius'da Aegaeae, kentin bastığı sikkelerde ise Aigai ve Aigaion olarak geçmektedir. Kentin adını anan diğer antik yazarlardan Strabon,² Pseudo Skylax (98) ve Plinius,³ bu yerleşimin deniz kıyısında değil, iç kısımda ve dağlık bölgede olduğunu vurgulamaktadır. Ünlü sözlük yazarı Suidas ise (İ.S. 10. yüzyıl) Aigai'da üretilen keçi derilerinin Smyrna ve Magnesia Agoralarında satıldığını aktarmaktadır.

Aigai'nin diğer bir Aiol Kenti olan Temnos ile birlikte İ.Ö. 547 yılından sonra ortaya çıkan Pers egemenliğine karşı direndiği ve bağımsızlığını koruduğu anlaşılmaktadır.⁴ Kyme ve Myrina gibi kıyı kentlerinin aksine, İ.Ö. 5. Yüzyılda Attika-Delos Deniz Birliği'ne vergi vermeyen Aigai'in şansı İ.Ö. 3. yüzyılın başlarında Pergamon Krallığı'nın kurulması ile açılmıştır. Bu krallığın temellerini atan Philetairos'un büyük yardımlarda bulunarak

Aigai kentini yeniden kurmuş olmalıdır. Zaten bu Hellenistik kent; plan, teraslamalar ve diğer birçok ayrıntı göz önüne alındığında Pergamon'u anımsatmaktadır (res. 3). Ayrıca Philateiros'un kentin hemen yakınındaki Apollon Khresteros Tapınağı'nın yapımına yardım ettiği de bilinmektedir.

Anadolu'da Pergamon Krallığı'nın güçlü rakibi olan Seleukos Krallığı'nın Akhaïos adlı bir generalin komutasında başlattığı saldırılar (İ.Ö. 220-218) sonucunda Aigai ve Aiolia kıyıları Pergamon Kralı Attalos I'nin elinden çıkmış, daha sonra krala isyan eden Akhaïos'un öldürülmesi ile Aigai ve çevresi yeniden Pergamon Krallığı'na katılmıştı.

Aigai'de Roma yönetimi ile ilgili en erken bilgi İ.Ö. 1. yüzyıla aittir. Sezar'ın güvenilir bir adamı olan Publius Servilius Isauricus, Asya Valisi olarak görev yaptığı sırada (İ.Ö. 48-46) kente ve buradaki Apollon Khresteros Tapınağı'na önemli yardımlar yapmıştı. Nitekim kentte ele geçen bir heykel kaidesinin üzerindeki yazıttan bu valinin Aigai'da onurlandırıldığı anlaşılmaktadır.

İ.S. 17 yılında bölgede meydana gelen şiddetli depremin yerle bir ettiği kentler arasında Aigai da vardır. Tacitus⁵ tarafından da sözü edilen bu depremin yaraları İmparator Tiberius'un cömert yardımlarıyla sarılmış ve depremden zarar gören kentler şükran ifadesi olarak İtalya'da imparatorun bir heykelini dikmişlerdi.

Kentin adına son kez İ.S. 5. yüzyıla ait Piskoposluk listelerinde ve Hierokles'in Gezi Rehberi'nde rastlanmaktadır. Tahminlere göre, Aigai diğer bir dağ kenti olan Temnos gibi İ.S. 7. yüzyıldaki Arap akınları nedeniyle terk edilmiştir. Kentteki en son iskan ise sadece Demir Kapı ve ardındaki sınırlı bir alanda yer alan; 12. ve 13. yüzyıla tarihli küçük bir geç Bizans kale-iskanıdır. Bu dönemi ise kentte küçük bir kilise temsil etmektedir. Söz konusu Geç Bizans iskanı da 14. yüzyılın sonlarında Manisa ve çevresini ele geçiren Saruhanogulları tarafından terke zorlanmıştır.

İ.Ö. 3. yüzyılın başlarına kadar küçük bir kale-kent hüviyetinde olan Aigai Hellenistik Dönem'de gelişmiş ve bir Hellen kenti için vazgeçilmez olan kamu yapılarına kavuşmuştur. Kentin görülmeye değer yapılarından en önemlisi Hellenistik Dönem duvar iççiliğinin en güzel örneklerinin sergilendiği 3 katlı çarşı binası (Agora) ve Halk Meclisi Binası'dır (Bouleuterion).

Kent yaşamı boyunca yağmur suyu ihtiyacı duymuş, tüm cadde ve sokaklar taş döşenmiş, taş döşemelerin alt kesimleri yağmur sularını irili ufaklı yüzlerce sarnıca yönlendiren kanalizasyon sistemi ile donatılmıştır. Kentin batıya ve güneye bakan yamaçlarında yüksek teras duvarlar ile düz alanlar oluşturulmuş ve buralarda Tiyatro, Gymnasium, Stadium ve Hamamlar gibi kamu yapıları inşa edilmiştir.

Larissa

Larissa Gediz Irmağı'nın kuzeyindeki dağlar dizisinin sonunda küçük bir tepenin ucunda, bugünkü Buruncuk köyünün arkasındaki alçak düzlükte kurulmuştur. Yunanistan ile Batı Anadolu'da Larissa isimlerinde bir takım küçük kentler vardır. Büyük bir olasılıkla bu kentler Yunan göçünden önce Ege'nin kuzey, kuzey-doğu ve kuzey-batı kıyılarında yaşayan Pelasglar denilen yerli halkın kurmuş olduğu kentlerdir. Ancak Batı Anadolu'daki Larissa kenti ilk defa Homeros'un İliada'sında geçmektedir. Larissa sözcüğü Pelasg-Luwi dilinde "kum kenti" anlamına gelmektedir.⁶ Strabon da Larissa adını taşıyan kentlerin hepsinin ortak özelliğinin topraklarının, nehirlerin getirdiği alüvyonlardan oluşmasıdır demektedir. Ayrıca üç tane Larissa'nın varlığından söz eder. Bunlardan biri Ephesos yakınında, diğeri de İlion'a yakın olanıdır.⁷

Bir ara Delos birliğine giren Larissa İ.Ö. 425 yılına kadar vergi ödemiş, Hellen-Pers, Peleponnesos savaşlarına katılmakta isteksiz görünmüşlerdir. İ.Ö. 339'da Batı Anadolu'daki Hellen kentlerinin yardım isteği üzerine, onları korumak için gelen Thibron komutasındaki Spartalılar Larissa'dan yardım yerine direnişle karşılaşmışlardır. Bunun üzerine Larissa'yı kuşatmışlarsa da kenti ele geçirememişlerdir. Ancak Büyük İskender'in İ.Ö. 334'de Batı Anadolu'ya gelişinde diğer Aiolia kentleri gibi Larissa da İskender'e boyun eğmiştir. Büyük İskender'den sonra kendi haline bırakılan kent

bir daha kendisini toparlayacak gücü bulamamıştır.

Larissa'dan günümüze ulaşabilen kalıntılar oldukça azdır. Buruncuk Köyü'nün hemen arkasındaki tepede yer alan İ.Ö. 1500-1100 arasına tarihlendirilen surlarla çevrili Akropol'ün içerisinde üç ayrı döneme ait yapılarla karşılaşmıştır. Son araştırmalarda iki kenarında megaronlar bulunan peristilli bir ev çıkarılmıştır. Ayrıca burada biri Athena'ya diğeri kime ait olduğu bilinmeyen iki mabet, saray, kuyu ve birbirine çok yakın evler bulunmuştur. Akropolün hemen altında sur kalıntıları, surların ana giriş kapısı, mezar anıtları günümüze gelebilmiştir. Büyük bir kısmı bugün de görülebilen antik döşeme taşlarının oluşturduğu yoldan kentin ana kapısına ulaşılır.

Larissa'da pişmiş topraktan yapılmış künklerin oluşturduğu su yolları ilginç bir su dağıtım sistemini göstermektedir. Ayrıca bu su yollarının yardımıyla dağlardan su kemerleri ile sular kente getirilmiştir. Günümüzde de köylülerin yararlandıkları su kuyuları halen varlığını korumaktadır. Doğu'daki nekropolde tümülüs şeklinde mezarlar vardır.

Larissa'daki arkeolojik araştırmaları 1902-1934 yıllarında J. Böhlau, K. Schefold, Franz Miltner Alman ve İsveçli Arkeologlar yapmışlardır. Kazılarda çıkarılan arkaik döneme ait mimari parçalar İzmir Arkeoloji Müzesi'nde, terrakotta kaplamalar ile çanak çömlek gibi parçalar da İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Neonteiochos

Neonteikhos, Menemen ovasının kuzey doğusundaki dağların uzantısıdır. Yanık Köy'ün yer aldığı Tepe'de dikkati çeken kalıntıların bu kente ait olduğu sanılmaktadır. Neonteikhos Hellen dilinde "Yeni Kale" anlamına gelmektedir. Troia savaşıdan birkaç yüzyıl sonra Aiolia Hellenleri Anadolu kıyılarına göç etmeye başlayınca buradaki yerli halk Pelasgların direnişiyle karşılaşmışlardır. Bunun üzerine Larissa'ya 6 km. uzaklıkta, Neon Teiklos (Yeni Kale) isminde bir kent kurarak hem antik Kyme'nin temellerini attılar hem de oraya yerleştiler. Bir süre sonra da Larissa'yı almayı başardılar. Bu kent ilk Hellen göçü sırasında kurulmuştur. Ancak yörede arkeolojik kazılar yapılmadığından bilgiler çok sınırlıdır. Tepe üzerindeki kalıntılar da yeterli bilgi vermemektedir. Antik Çağ'dan kalmış taş döşeli yol kenarındaki düzgün duvarların, temel kalıntılarının iç kaleye ait olmaları olasıdır (res. 4). Çevrede İ.Ö. 6-3. yüzyıllara tarihlendirilen çok sayıda çanak çömlek parçası ile karşılaşılabilir.

Temnos

Temnos (Görece Kale) Görece Köyü sınırları içinde ve Menemen'in kuzeydoğusundaki dağlık bölgededir (res. 5).⁸ Güney Aiolia'da yer alan Temnos'tan Herodotos da bahsetmekte ve kentin Klasik Dönemde gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır.⁹ Kent İ.Ö. 3. yüzyılda Pergamon topraklarına katılarak Roma hakimiyetine girmiş ve İ.S. 9. yüzyıla kadar

iskan edilmeye devam etmiştir. Temnos Araştırma Projesi, 2006 yılında, Roma III Üniversitesi'nden Giuseppe Ragone tarafından başlatılmıştır. Temnos'da yapılan Agora'nın üst terasındaki jeofizik taramaları esnasında, bazı eski kazı çukurları ile kazılmış sur duvarları veya büyük teras temelleri olduğu düşünülen kalıntılar tespit edilmiştir. Bu tespit edilen kalıntılar muhtemelen 1934 yılında P. Devambez tarafından yapılan ve yayınlanmamış kazılarında veya bu alandaki daha erken veya daha geç dönemlerde yapılmış arkeolojik çalışmalardan geriye kalan izler olmalıydılar. Bu arkeolojik çalışmalara ait çok belirgin olmayan kayıtlardan günümüze ulaşan bilgilere göre Osman Hamdi Bey'in 19. yüzyılın sonlarında yaptığı sondaj kazısı ve kesin olarak tanımlanamamış Alman arkeologun 1938-1940 yılları arasında yaptığı arkeolojik kazı çalışmaları esnasında açmış oldukları kazı çukurlarıdır.

Kyme

Aliağa'nın Çakmaklı Köyü yakınındadır. Kyme, Anadolu'nun Batı Ege kıyılarında kurulan en eski kentlerden birdir. Kuzey-Batı Anadolu kıyılarına göçen Aioller, bölgenin yerli halkı Pelaoglar'ın elinde bulunan Larissa'yı aldıktan sonra Kyme'yi kurmuşlardır.¹⁰ Tarihçi Strabon Kyme için "Aiolis kentlerinin en iyisi ve en büyüğü" şeklinde söz eder.¹¹

İzmir- Aliağa karayolundan ilerlerken Aliağa'da Demir Çelik ağır sanayi bölgesinin girişi olan Foça kavşağından girdiğinizde Habaş

Demir-Çelik fabrikasından sağ kıvrılarak yaklaşık 2 km gittiğinizde tabelalar sizi deniz kıyısındaki ören yerine getirir.

Kıyıda bütün Ege Kentlerinde olduğu gibi Kyme de büyük şehirlere yapı malzemesi arayan mermer yağmacıları tarafından maalesef yüzyıllar boyunca talan edilmiştir (res. 6). Yöredeki ilk incelemeler Nemrut'ta toprak sahibi olan Demostere Baltazi tarafından yapılmış. 19. yüzyıl sonlarında deneme çukurları açarak gerçek anlamda ilk ciddi kazı çalışmaları yapan Reinach tarafından devam edilmiştir. Çalışmalar sonunda tepenin arkasında yer alan Nekropol gün ışığına çıkarılmış ve birkaç taş heykel elde edilmiştir. Bu malzemeler yeni kurulan İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Sistemli kazı çalışmaları Prag Üniversitesi'nden Arkeolog Prof. Antonin Salac yönetimindeki Çekoslovak ekip tarafından 1925 yılında yapılmıştır. Uzun ve verimli bir kazı çalışmasının sonunda bir portik ve kil çalışma bulguları nedeniyle "Yazıcının Evi" şeklinde adlandırılan bir ev ve İsis'in ufak bir tapınağı, neredeyse tamamı sular altında kalan liman yapısı ve kuzey tepenin güney yamacında çok az bir kısmı günümüze ulaşabilen tiyatro ortaya çıkarılmıştır. Prof. Salac'ın ani ölümünden sonra kazı çalışmalarına uzun yıllar ara verilmiş; 1952-1955 yılları arasında Foça'da kazı yapan Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın kısa bir araştırma kazısı dışında hiçbir çalışma yapılmamıştır. 1979 yılından 1984 yılına kadar

faaliyet gösteren İzmir Arkeoloji Müzesi ekibi Çekoslovak kazı ekibinin çalışmaları çevresinde yeni kazılar yapmış ve yeni buluntular ortaya çıkarılmıştır. Sonrasında sistemli kazılara ise önce 1985-1986 yıllarında İzmir Arkeoloji Müzesi'yle ortak 1986'da tek başına devam eden İtalyan Catania Üniversitesi ekibi ve başkanları Prof. Dr. Sebastiana Lagona başlamıştır. Kazı çalışmaları günümüzde de bu ekip tarafından yürütülmektedir. Kyme Antik Kenti'nde ortaya çıkarılan taşınabilir buluntular bugün Bergama ve İzmir Müzelerinde sergilenmektedir.

Kyme, Akdeniz'de Midilli ile aynı dönemde kurulmuş 30 şehrin en önemlilerindendir. Ticarete çok önemli bir yere sahip olan Kyme şarapçılık, zeytin, üzüm, buğday ve seramik alanlarında çok gelişmiş bir bölgeydi.

Phokaia

Foça'daki arkeolojik kazılar üç döneme ayrılır. İlk dönem kazıları Fransız Arkeolog Felix Sartiaux başkanlığında 1913-14, 1920 yıllarında aralıklarla sürdürüldü (res. 7). Bu kazılarda, kentin çeşitli yerlerinde 15 adet sondaj kazısı yapılmış ve Phokaia antik kentinin farklı dönemlerine ait buluntular ortaya çıkarıldı. Sartiaux çalışmalarını üç grup altında toplamıştır. Birinci grup çalışmalarını, halk arasında Şeytan hamamı olarak adlandırılan Roma dönemine ait kaya mezarında gerçekleştirdi. İkinci grup çalışmalar yarımadaının kıstak bölümünde yapılmış ve buradaki kazılarda Ortaçağa ait surun kalıntıları

ile çok sayıda mermer mimari parça gün ışığına çıkarıldı. Sartiaux, üçüncü grup çalışmalarını ise Phokaia Antik kenti tiyatrosunu bulmak amacıyla Değirmenli tepe olarak adlandırılan tepenin kuzeybatısında gerçekleştirdi.

Phokaia Antik kentinde İkinci dönem kazıları, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında 1952 yılından 1970 yılına kadar aralıklarla yapıldı. Bu dönem kazıları yarımada üzerinde gerçekleştirilmiş ve Athena Tapınağına ait buluntular ortaya çıkarılmıştır.

Uzun bir aradan sonra Foça'da arkeolojik kazılar, 1989 yılında yeniden gündeme geldi. Prof. Dr. Ömer Özyiğit başkanlığında 1989 yılında başlayıp halen devam eden üçüncü dönem kazıları sırasında önemli sonuçlar elde edildi.¹² Bu son dönem kazıları sırasında, İ.Ö. 590-580 yıllarında, kentin Med saldırılarına karşı bir surla çevrilmiş olduğu ve bu zamanda kentin sınırlarının yarımadayı aşarak anakarada geniş bir alana yayıldığı ortaya çıktı.¹³

Phokaia 12 İon kentinden biri olup, İonia'nın en kuzeyinde yer alır. Phokaia'nın kuruluşu üzerine çok çeşitli görüşler vardır. Antik yazarlardan Herodotos, Strabon ve Şam'lı Nikolaos'a göre, Orta Yunanistan'da Peloponnes Yarımadası'nda yaşayan Phokisli, Anadolu'ya gelerek bölgeye egemen olan Kyme (Aliağa yakınında) kentinin verdiği izin ile Phokaia'yı kurdular.

Phokaia'da daha önce yapılan kazılarda

ele geçen en erken seramikler, İ.Ö. 11. yüzyıla kadar gider; ancak son yıllarda yapılan kazılarda bulunan İ.Ö. 2. bine ait seramik parçaları, kentin tarihini daha da gerilere götürmektedir.

İ.Ö. 7. yüzyılda Phokaialılar, Miletoslular'la birlikte Karadeniz ve Akdeniz'e açılarak koloniler kurdular. Mısır'ın Akdeniz kıyısındaki Naukratis kenti ile önemli ticari ilişkilere girdiler. Böylelikle İ.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında yaptıkları ticaret ve kurdukları kolonilerle ekonomik refaha ulaştılar. Bu zamanda Athena Tapınağı (res. 8) ve onun eteğinde yer alan Kybele Açık Hava Tapınağı yapıldı. Kentin çevresi İ.Ö. 590-580 yıllarında, uzunluğu 5 km'yi aşan, Herodotos'un sözünü ettiği ünlü duvarla çevrildi. Phokaia antik dünyanın en büyük kentlerinden biri oldu.

Phokaia kültürel alandaki önemini daha sonra da sürdürdü. Son yıllarda yapılan kazılarda ortaya çıkan Phokaia tiyatrosunun, Anadolu'nun bilinen en eski tiyatrosu olması şaşırtıcı değildir.¹⁴

Phokaialı denizciler, İon deniz ticaretinin yayılmasında önemli bir rol oynadılar. Mısır'daki Naukratis kenti ile ticaret yaptılar. Milet kenti ile güçlerini birleştirerek, Çanakkale Boğazı'nda Lampsakos (Lapseki), Karadeniz kıyısında Amisos (Samsun) kentlerini kurdular. İ.Ö. 620'lerde İspanya'da Andalus'a daki Tartessos'a kadar giderek, İ.Ö. 600 yıllarında Güney Fransa'da Massalia (Marsilya), İspanya'da Emporion (Ampurias), Korsika'da

Alalia, Güney İtalya'da Elea (Velia), Midilli' ve Methymna koloni kentlerini oluşturdular.

İ.Ö. 7. yüzyılda İran'da Susa'dan başlayan "Kral Yolu" Sardes'e kadar geliyor ve burada Phokaia ve Aliaga yakınındaki Kyme'den gelen bir yolla birleşiyordu. Ephesos'dan başlayan diğer bir yol da Smyrna'dan geçerek Phokaia'ya ulaşıyor olmalıydı. İ.Ö. 600'lerde Smyrna'nın Lydia Kralı Alyattes tarafından yıkılmasından sonra, Hermos (Gediz) Vadisi'nin ticari egemenliği Phokaia'nın eline geçti. Bu egemenlik Phokaia sikkelerinin zenginleşmesiyle de belgindir.

Phokaia İ.Ö. 6. yüzyılın ilk yarısında altın çağını yaşadı.¹⁵ Bu altın çağ, Persler'in İ.Ö. 546 yılında Sardes'i ele geçirmeleriyle sona erdi. Birçok Batı Anadolu kenti gibi Phokaia'yı da Persler yıkıp tahrip ettiler. Phokaialılar'ın çoğu Akdeniz'deki kolonilerine göç ettiler.

Phokaia İ.Ö. 5. yüzyılda Delos Birliği'nin iki talent vergi veren bir üyesi olarak bilinir. İ.Ö.412'de başkaldırarak birlikten ayrıldı.

Hellenistik dönemde Büyük İskender'in Küçük Asya seferiyle, pek çok Batı Anadolu kentinde olduğu gibi, Phokaia'da da Pers istilası sona erdi. Kent daha sonra Büyük İskender'in komutanlarından Seleukoslar, Attaloslar ve Pergamon Krallığı tarafından yönetildi.

Pergamon Krallığı'nın İ.Ö. 133 yılında vasiyet yoluyla Roma İmparatorluğu'na

bağlanmasıyla Phokaia'da aynı yazgıyı paylaştı. Roma döneminde küçülen kent büyük bir seramik endüstri merkezi oldu.

Phokaia Erken Hristiyanlık döneminde Bizans İmparatorluğu'nun bir piskoposluk merkeziydi.

15. yüzyılda güçlenen Osmanlı Devleti, Kaptan-ı Derya Yunus Paşa yönetimindeki Osmanlı Donanması ile 1455 yılında Yeni Foça'yı ve Foça'yı Osmanlı topraklarına kattı. Fatih Sultan Mehmet de Foça'yı Manisa eyaletine dahil etti.

Phokaia'nın önemli kalıntıları şunlardır: Athena Tapınağı (İ.Ö. 6. Yüzyıl başları), Arkaik Dönem Kent Duvarı (Herodot Duvarı) (İ.Ö. 590-580 yılları), Megaron (İ.Ö. 7. yüzyıl 2. yarısı), Liman Kutsal Alanı (İ.Ö. 580 yılları), Arkaik Dönem Sunakları ve Güney Nekropolis, Değirmenli Tepe Kybele Kutsal Alanı, Kral Yolu ve Pers Mezar Anıtı, Antik Tiyatro (İ.Ö. 340-330 yılları), Antik Kent Merkezi, Roma Seramik Çöplüğü ve Siren Kayalıkları.

Pitane

Pitane İzmir Aliaga ile Bergama arasında, Kaikosun (Bakırçay) denize döküldüğü yerde idi (res. 9). Pitane sözcüğü, suyu bol anlamında Luwi-Pelasg dilinden gelmektedir. Kentin ne zaman kurulduğu kesinlik kazanamamakla beraber tarihi Helen öncesine kadar inmektedir. Büyük olasılıkla Luwiler tarafından kurulmuştur. Pitane'nin Amazon söylencesinde

kadınlar tarafından kurulduğu dile getiriliyor. Çandarlı İzmir'in kuzeyinde, Dikili ilçesine 18 Km uzaklıkta Çandarlı körfezi kıyısında, kışları 2 bin küsur nüfusu olan ve son adını Çandarlı Kara Halil Paşa'dan alan körfeze uzanmış küçük bir yarımada. İlk Çağda ismi geçmeyen kent İ.Ö. 88'de Romalılarla savaşarak Batı Anadolu'yu ele geçiren Pontus kralı VI. Mithridates Eupator zamanında kendisinden söz ettirmiştir. VI. Mithridates Sulla'nın komutasındaki Roma ordusuna yenildikten sonra Pergamon'u boşaltmış, Pitane'ye sığınmış, orada da kuşatılınca deniz yoluyla kaçmayı başarmıştır. Pitane'nin Orta Çağ tarihi de çok karanlıktır. Bir ara Cenevizlilerin üssü olduğu sanılmaktadır. Pitane'de Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal kazı yapmışsa da yeterli bilgi verebilecek mimari kalıntılara rastlayamamıştır. Zira kentteki taşların yeni yapılanmada yerlerinden sökülmesi olmuştur. Kazılarda İ.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen mezarlara, çeşitli keramiklere, vazolara, kadehlere, kylixlere (açık ağızlı ve ayaklı içki kapları) ve ölü kültü kaplarına rastlanmıştır. İ.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen arkaik bir erkek heykeli ise bugün Bergama

Müzesi'ndedir.

Panaztepe

Panaztepe'de antik kentin aşağı bölümünün tarihi İ.Ö. 2000 başlarına, yukarı bölümünün tarihi ise İ.Ö. 2000'in ikinci yarısına dayanır. Prof. Dr. Armağan Erkanal, Panaztepe'de 1985 yılından beri arkeolojik kazılar yürütmektedir. Antik kentin nekropolisinde yapılan kazılarda, mezarlar, ölü koyma küpleri ve bunların içindeki eserler bulunmuştur. Panaztepe, Gediz Nehri'nin güneyinde, Menemen ile Foça arasında kalan Maltepe Beldesi'nin yakınındadır. İzmir-Çanakkale karayolundan, Seyrek ya da Gerenköy üzerinden ulaşılabilir. Antik kent Maltepe yolunun kenarındadır. Menemen Organize Deri Sanayi Bölgesi Panaztepe antik kentinin yakınına yapılmıştır. Panaz, Banaz ismi ise Anadolu'da en çok karşılaştığımız bir coğrafya adı. PANAZ ismi, aslı PA Luvi dilinde su demektir. Luvi dilinde, PA(WA)NA-ASSA su, ırmaksal kent, yerleşim anlamına gelir.

KAYNAKÇA

- Finkelberg, M. (2005) *Greeks and Pre-Greeks*, Cambridge University Press, 2005: 42-64.
- Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi), Say Yayınları, 2017.
- Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. M. Ökmen ve Azra Erhat, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1983.
- Özyiğit, Ö. (1991) 1989 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, cilt 1. Ankara, 1991.
- Özyiğit, Ö. (1993) 1991 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları, *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, cilt 2, Ankara, 1993.
- Özyiğit, Ö. (2003) Phokaia'da Akurgal'ın Kazıları Işığında Son Dönem Çalışmaları, *Anadolu/Anatolia* 25, 2003.
- Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: XII-XIII-XIV*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Tacitus, *Annals of Tacitus*, çev. A. J. Church ve W. J. Brodribb, 1906.
- Xenophon, *Hellenika* IV.8,5, çev. Bilge Umar, Sergi Yayınevi, 1984.Ö

RESİMLER LİSTESİ

- Res. 1:** Pergamon Asklepios Kutsal Alanı.
- Res. 2:** Pergamon Akropolis.
- Res. 3:** Aigai Antik Kenti Havadan Görüntüsü.
- Res. 4:** Neonteikhos Antik Kenti.
- Res. 5:** Temnos Antik Kenti.
- Res. 6:** Kyme Antik Kenti.
- Res. 7:** Phokaia Kazı Alanı.
- Res. 8:** Phokaia Athena Tapınağı Griffon Protomları.
- Res. 9:** Çandarlı Limanı.

DİPNOTLAR

¹ Herodotos, 1.149, 83.

² Strabon, XIII.3.5, 164.

³ Plinius, *Naturalis Historia*, V.121.

⁴ Xenophon, *Hellenika* IV.8,5.

⁵ Tacitus, *An.* 2.47.

⁶ Finkelberg 2005: 42-64.

⁷ Strabon XIII.1, 126-127.

⁸ Strabon, XIII.3.5, 164.

⁹ Herodotos, 1.149, 82.

¹⁰ Strabon, XIII.3.3, 163.

¹¹ Strabon, XIII.3.6, 165.

¹² Özyiğit 1991: 127-153.

¹³ Özyiğit 1993: 1-22

¹⁴ Özyiğit 1993: 1-22.

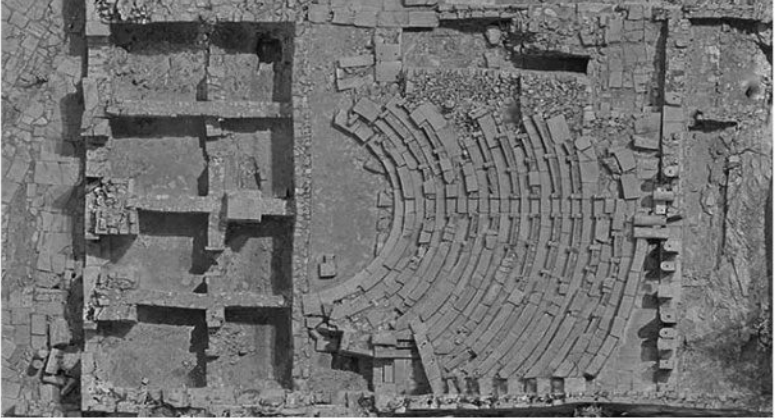
¹⁵ Özyiğit 2003:106.

Res. 1: Pergamon Asklepios Kutsal Alanı.

Res. 2: Pergamon Akropolis.

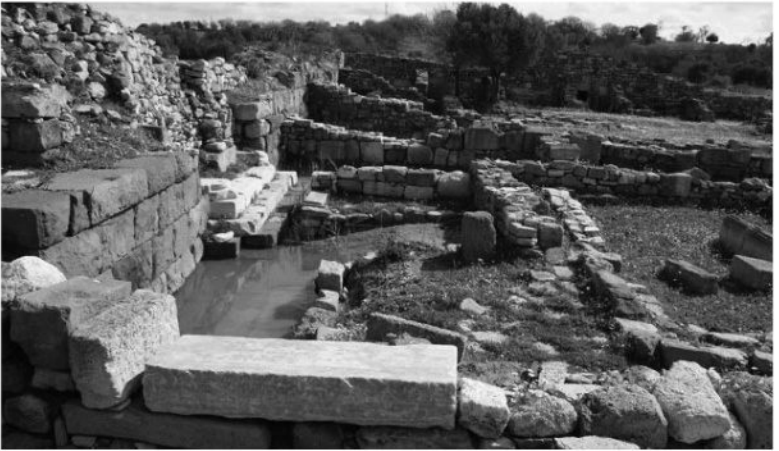
Res. 3: Aigai Antik Kenti Havadan Görüntüsü.

Res. 4: Neonteikhos Antik Kenti.

Res. 5: Temnos Antik Kenti.

Res. 6: Kyme Antik Kenti.

Res. 7: Phokaia Kazı Alanı.

Res. 8: Phokaia Athena Tapınağı Griffon Protomları.

Res. 9: Çandarlı Limanı.

GÖKGEDİK-YAVA MEVKİİ'NDEN (YATAĞAN-MUĞLA) YENİ ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ

Özet: *Gökgedik-Yava'dan (Yatağan, Muğla ili, Türkiye'nin güneybatısında) yeni arkeolojik buluntular.*

Bu kısa bildiride, Yatağan ilçesinin batısında yer alan Gökgedik-Yava yakınlarında daha önce bilinmeyen bir tepe yeri tanıtılacaktır. Bu engebeli alan Muğla-Aydın Karayolu ve bu karayoluna bağlanan tüneli yanındadır. 2018 yılında yapılan incelemeler sonucunda bir nevi mezar kaidesi olduğu düşünülen düz ve dikdörtgen platformlar yeni kanıtlar sunmaktadır. Çalışmalarımız, Hellenistik döneme tarihlenmesi gereken tepenin tepesindeki dört platform, dev bir duvar sistemi ve bu platformlara bağlı ateş çukurları üzerinde odaklanmıştır. Bu sitedeki hasara patlayıcı maddeler neden oldu. Duvarı oluşturan iri

boyutlardaki dikdörtgen yerel kalkerlerden herhangi bir çimento kullanılmadan dev bir Duvar sistemi inşa edilmiştir. Anıt mezara açılan Duvar sisteminde ayrıca anıtsal bir merdiven ve bir kapı bulunmaktadır. Anıt mezarların çevresinde ateş çukurları bulundu. Alanda gözlenen çanak çömlek parçaları Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait olup, alanın farklı amaçlarla kullanıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gökgedik, Yava, Yatağan, Muğla, Karya, Türkiye'nin güneybatısında, tepe yeri, dev duvarlar, kaya mezarları, Hellenistik dönem, Roma dönemi.

Abstract: *New archaeological finds from Gökgedik-Yava (Yatağan, province Muğla, southwestern Turkey).*

* Dipnot İsimler

In this brief paper a previously unknown hilltop site near Gökgedik-Yava located to the west of the township of Yatağan will be presented. This rugged area is next to the Muğla-Aydın Highway and its tunnel which is connected to this highway. As a result of the examinations in 2018, flat and rectangular platforms that are thought to be some kind of grave bases, provide new evidence. Our studies focused on four platforms at the top of the hill, a giantic wall system and fire pits connected to these platforms all of which should be dated to the Hellenistic period. The damage at this site was caused by explosive substances. A giantic Wall system was constructed by rectangular local limestones in large sizes which form the Wall without using any sement. There is also a monumental staircase and a door in the Wall system which is opening to the monumental tomb. Fire pits were found around the monumental tombs. Pottery sherds observed in the area are from the Hellenistic, Roman and Byzantine periods and they indicate that the area was used for different purposes.

Keywords: Gökgedik, Yava, Yatağan, Muğla, Caria, southwestern Turkey, hilltop site, giantic walls, rock-cut graves, Hellenistic period, Roman period.

Dağların denize dik olarak uzandığı Antik Karia Bölgesi'nde kuzeyde Aydın (Mesogis) Dağları, Milas Ovası, Büyük Menderes Ovası ve Çine (Marsyas) Çayı vadisi arasında kalan Beşparmak (Latmos) Dağı, Kazıklı ve Paşalı

(Grion) Dağı bölgenin en önemli yükseltileri arasında yer alır. Bu kısa yazının konusu olan buluntular ise Karia'nın iç kısmında bulunur. İç Karia'nın zengin maden yatakları, ormanları, verimli toprakları, sahil şeridinin liman kurmaya ve ulaşımına müsait olması, bu bölgedeki yerleşim sayısını arttırmıştır.

Ne yazık ki, komşu Lykia eyaleti gibi Karia uzak bir bölge olduğu için çok zengin olan Geç Roma Dönemi güzergahları üzerinde Karia ile ilgili kayıtlar eksiktir. Karia, Anadolu'yu çapraz olarak, batı-doğu yönünde veya kuzeyden güneye doğru geçen, Küçük Asya'dan gelen büyük uzun mesafeli yollara dahil olmuştur.¹ Karia'da başka bir yol rotası, Ephesos'tan Lince (muhtemelen Latmos'taki Herakleia, bugün Kapıkırı) Miletos'a ve daha sonra aslında iyi yapılandırılmış Karia boyunca uzanan bir "sahil yolu" listeler (Miletos'dan sonra; Myndos, Knidos, Loryma ve Kaunos). Böylece Karia kıyıları Lykia ile bağlanır.

11 Eylül 2018 tarihinde Yatağan Asliye Ceza Mahkemesi heyeti ile Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii, Muğla-Aydın Karayolu'nun ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepelik ve makilik alanın 37.26 kuzey ve 28.7 doğu enlemlerinde bulunan tepe zirvesi konumundaki kısmında yer alan kaçak kazı ve tahribat alanı incelenmiştir (**res. 1-2**). Yaklaşık 50 m yüksekliğinde olan ve yoğun bir makilik doku ile kaplı olan Gökgedik Mevkii'ndeki bu tepe oldukça engebeli olup, jeolojik ve botanik

açısından oldukça ünik bir dokuya sahiptir (**res. 3**). Bahse konu bu tepe yerel mermer yatakları, feldspat madeni kaynakları ile eski Muğla-Çine şose yol döşemesinin ve kalıntılarının da hemen batısında yer alır (**res. 4**). Yaklaşık 6.5 m x 3.5 m ölçülerindeki bu tepe zirvesi alanda yer alan Antik Dönem’de düzeltilmiş toplam dört adet platform 2016 yılının Şubat ayında, olasılıkla içlerinde altın gibi değerli madenler bulunduğu düşüncesi ile dinamit gibi patlayıcılarla parçalanarak, tahrip edilmiş ve dağıtılmışlardır. Söz konusu alanda halâ 2016 yılındaki bu tahribatın ve kullanılan dinamitin izlerine rastlanabilmektedir. Bazı mezarların tabanı olduğunu düşündüğümüz bu yaklaşık 25 cm yüksekliğindeki düz ve dörtgen platformlar birbirlerinden yaklaşık 30 cm genişlikli birer kanal ile ayrılırlar. Bu platformlar, daha Eskiçağ ya da Ortaçağ’da tahrip görmüş büyük olasılıkla bir anıt mezarın mezar odasına ait olmalıdırlar. Platformların sayısının dört adet olmasından bu alanda bulunan, ancak şu an yerinde olmayan ve soylu kişilere ait olması gereken gömülerin sayısının toplamda dört olduğunu anlıyoruz.

Söz konusu bu platformlar olasılıkla Hellenistik Çağ’a, yani İ.Ö. 3.-1. yüzyıllar arasına ait olmalıdırlar. Ayrıca bahsedilen mevkiinin 10 m yakınında, bu mezar platformlarına bağlı kalın bir sur sistemi mevcuttur (**res. 7-9**). Sur sistemi tepenin ortalarına doğru başlamaktadır. Suru oluşturan yerli kireçtaşı taşlar dörtgen formda olup, oldukça büyük boyutludur ve herhangi bir sıva kullanılmadan, birbirine ilintilendirilmiştir (**res.**

10). Surlar da, tıpkı mezar platformları gibi, Erken Hellenistik Çağ’a, yani İ.Ö. 3. yüzyıla ait olmalıdırlar; yani Stratonikeia kenti surlarından hemen önce inşa edilmiş olmalıdırlar. Surlardan, anıt mezarın bulunduğu alana anıtsal bir merdiven (**res. 11-12**) ve bu merdivenin sonunda yaklaşık 2.5 x 1.5 m boyutlarında ve 1.5 m kalınlığında bir kapı ile girilir (**res. 13-14**). Anıt mezarın bulunduğu alandaki kayalar oldukça ustalıklı bir şekilde tıraşlanmıştır. Anıt mezarın çevresinde farklı boyutlarda ve dairesel formda en az beş adet ateş çukuru bulunur ki (**res. 15-18**) bu durum bu mezar alanının bir kültel alan olarak da kullanıldığının bir göstergesidir. Ayrıca mezar platformlarının bulunduğu ve tahribatın yapıldığı alandan ve çevresindeki yüzeylerde gözlemlenen Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemleri’ ne ait pişmiş toprak kap-kacak parçaları (**res. 19-20**), alanın daha sonraki arkeolojik devirlerde farklı amaçlarla kullanıldığının birer göstergesidir. Alan arkeolojik literatüründe tanınmamaktadır. Ancak Yatağan maden ocaklarının yer aldığı alanda prehistorik dönemlere ait üzerinde resim bulunan bir kaya bilinmektedir. Aynı bölgede kaya dokuları üzerine işlenmiş Bizans Dönemi freskoları, maden ocağına yaklaşık 20 dakikalık mesafede Yatağan-Çine Yolu’nun doğusunda Yava Köyü sınırları içinde kalan İnce Kemertaş Mevkii’ndedir. Yava, Muğla’ya 43 km ve Yatağan’a 13 km uzaklıkta yer alır. Bu alandaki bilinen ilk arkeolojik buluntu, karayolunun 500 m doğusunda, Gökgedik Tepesi’nin kuzeybatısında bulunan ‘Nişli Kaya’ olarak adlandırılan kaya kütesidir. Yaklaşık 13 m

yüksekliğindeki bu kayanın 10 metre önünde dar bir terasa sahip, üzeri yuvarlak formlu, içe doğru derinleşen dikdörtgen bir niş bulunur. Kayanın doğal olarak aşınması ile oluşmuş bu nişin içi

sıvanarak tek sahneli bir fresko ile bezenmiştir. Aynı zamanda alanda bir manastır ile çeşme binası bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Hild, F. (2014). *Historisch-Geographischer Überblick*. In Meilensteine, Straßen und das Verkehrsnetz der Provinz Karia. Viyana:.
- Hild, F. *Karien in Portulanen und Portulankarten von der Antike bis in die frühosmanische Zeit*,

DİPNOTLAR

- ¹ Hild, 2014: 9.

1

2

Res. 1-2: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii,
Muğla-Aydın Karayolu'nun

ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan
ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepenin zirvesindeki kaçak kazı ve tahribat alanı.

3

Res. 3: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii, Muğla-Aydın Karayolu'nun ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepenin yoldan görüntüsü.

4

Res. 4: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii, Muğla-Aydın Karayolu'nun ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepenin yakınındaki şose yol döşemesi.

5

6

7

Res. 5-7: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii, Muğla-Aydın Karayolu'nun ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepelikteki sur sistemi.

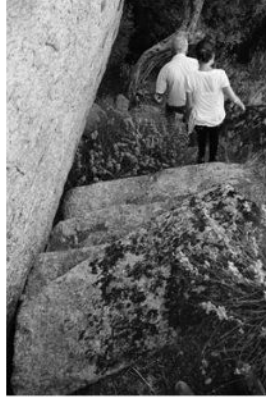

8

Res. 8: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii, Muğla-Aydın Karayolu'nun ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepelikteki sur sisteminin duvar örgüsü.

9

10

Res. 9-10: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii, Muğla-Aydın Karayolu'nun ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepelikteki sur sisteminin merdiveni.

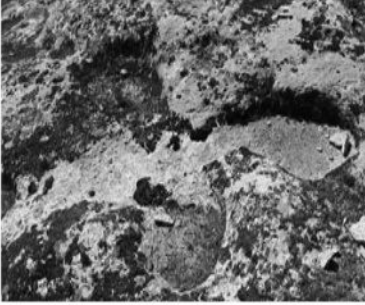

11

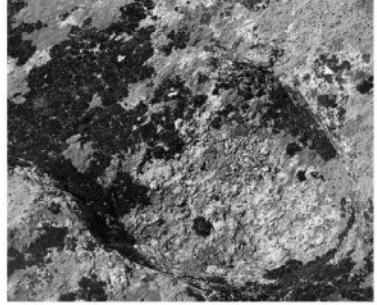

12

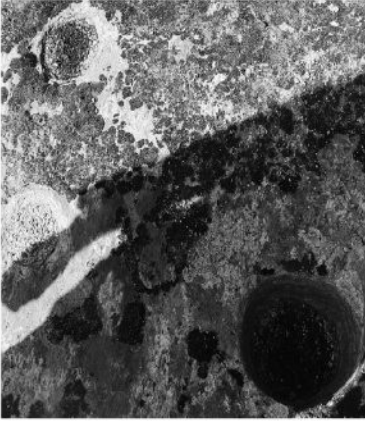
Res. 11-12: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii, Muğla-Aydın Karayolu'nun ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepelikteki sur sisteminin kapısı.

13

14

15

16

Res. 13-16: Muğla İli, Yatağan İlçesi, Yava Mahallesi, Gökgedik Mevkii,
Muğla-Aydın Karayolu'nun

ve bu karayoluna bağlı tünelin kuş uçuşu 400 m batısında bulunan
ve Tapu'nun 1178 Parseli'ne kayıtlı tepeliğin zirvesindeki ateş sunakları.

Kilikia Bölgesi'nin Tarihi Coğrafyası Üzerine Kısa Notlar

Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ

Özet: Kilikia Bölgesi'nin Tarihi
Coğrafyası Üzerine Kısa Notlar.

Makalemizde Kilikia Bölgesi'nin tarihi coğrafyası ve bölge sınırları içerisinde yer alan antik kentler tarihi yapıları ile birlikte kısa notlar halinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kilikia, tarih, coğrafya, antik kent, tarihi yapılar.

Abstract: Brief notes on the historical geography of the Cilicia Region.

In our article, the historical geography of the Cilicia Region and the ancient cities within the boundaries of the region were tried to be introduced with their historical structures in short notes.

Keywords: Cilicia, history, geography, ancient city, historical buildings.

Giriş

Günümüzde Gülek Geçidi (Kilikia Pylai) aşıldıktan sonra geline Çukurova Ovası'na Ovalık Kilikia (Kilikia Pedias) denir. Bu bölge Mersin'e 8 km uzaklıktaki Viranşehir ile İskenderun arasına konumlanır. Coğrafi özelliklerine dayanarak Ovalık Kilikia (Kilikia Pedias) olarak adlandırılan bölge batıda Lamos Nehri'nden, doğuda Alexandreia Kat Isson'a kadar uzanır. Bunun batısında kalan Toros Dağları eteklerine Dağlık Kilikia (Kilikia Trakheia) denirdi. Dağlık Kilikia, Alanya ile Viranşehir arasında yer alır. Kilikia'nın doğu ve güneydoğu sınırını Amanos Dağları, batı sınırını

* Dipnot İsimler

Antalya (Pamphylia) ovası sınırlar. Stratejik coğrafi konumu itibariyle Kilikia, tarihinin her döneminde önemli olaylara sahne olmuştur. Mezopotamya'dan Sardeis'e uzanan ticaret yolunun Kilikia kapısından (Pylai Kilikias) geçtiğini Xenophon bize bildirmektedir.¹

Kilikia bölgesinin tarihini Yumuktepe (Mersin) ve Gözlükule (Tarsus) kazıları tarihini Neolitik Çağa indirir. Hititler'in Anadolu'ya egemen oldukları uzun yıllar boyunca, Kilikia'da da faaliyette bulunduklarını yine kazılardan çıkan mimari buluntularla belgelemek mümkündür. Kilikia ismi ilk kez İ.Ö. 8. yüzyılda Assur dokümanlarında görülür; bundan önce ise İ.Ö. 13. yüzyıla inen Mısır kayıtlarında bu ülke "Kedi" ya da "Kode" isminin çeşitli söylenişleriyle görülmektedir. Bölgedeki Geç Hitit Dönemi başkentleri Karatepe ve Domuztepe, Meydancıkkale ve Tarsos'taki Akamenid sarayları Kilikia'nın erken dönemlerinde varolan savunma sistemleri olmalıdırlar.

İ.Ö. 8. yüzyıl sonunda Hellenler bölgeye göçe başlar ve Samoslu'lar ve Lindoslu'lar bölgede kentler kurarlar. Batı Kilikia'da İ.Ö. 8. yüzyıl sonu - İ.Ö. 7. yüzyıl başlarında Hellen kolonizasyon hareketleri görülmektedir. Pompeius Mela'ya göre Samos'lular Kelenderis'i ve Nagidos'u, Aegina'lılar Aphrodisias'ı, Lindos'lular da Soloi ve Tarsos'u kurmuşlardır. Kilikia bölgesinde İ.Ö. 6. yüzyıldan itibaren sırasıyla önce Pirundu yerel krallığının, sonra Babil ve Pers egemenliklerinin

hüküm sürdüğü görülür. İ.Ö. 6. yüzyıl başlarında başkenti Ura şehri olan Pirundu krallığı Lamos (Limonlu) ve Kalykadnos (Göksu) nehirleri arasında güçlenmiştir. Bu güç, İ.Ö. 557 yılında Babil krallığı tarafından yıkılmış ve bu İ.Ö. 546 yılına kadar bölgeyi yöneten bağımsız Syennesis sülalesine yaramıştır. Bu tarihte Anadolu'yu istila eden Perslerin eline geçen Kilikia bölgesinde, İ.Ö. 521 yılında tahta geçen Darius ile birlikte bir satraplık kurulmuştur. Ancak bölge yine de yerli bir sülale tarafından yönetilmiş ve Persler'e 500 talent gümüş ve 500 beyaz at vergi vermekle yükümlü kılınmıştır. İ.Ö. 5. ve 4. yüzyılda Pers egemenliğine rağmen özellikle Kelenderis, tarihinin parlak dönemlerinden birini yaşamıştır. Attika-Delos Deniz Birliği'nin en doğudaki üyesi olma özelliğini elde eden bu kentin ismi aynı zamanda İ.Ö. 425 yılındaki Atina vergi listelerinde de görülmektedir. Bu durum Atina'nın himayesinin Kilikia kıyılarına kadar uzandığını ve onların koruyuculuğu altında Kilikia'nın bağımsızlığını koruyup ticari faaliyetlerine devam ettiğinin göstergesidir.

Kilikia hakkındaki en kapsamlı bilgiler, İskender sonrasındaki döneme aittir. İskender Anadolu'ya geçtikten sonra İ.Ö. 333 yılında Persleri ikinci kez Issos'da yener ve İskender İmparatorluğu içinde Kilikia da yer alır. İskender'in genç yaşta ölmesinin ardından fethettiği topraklar, müttefik üç general tarafından paylaşılar ve Kilikia'da Seleukoslar Dönemi başlar. Bu dönemde Seleukoslar'ın başında Seleukos I. Nikator vardır.

Bölgede ilk olarak büyük kapsamda savunma yapılarına Hellenistik Dönem'de rastlanır. Kelenderis, Holmoi, Seleukeia, Soloi, Tarsos, Mopsuestia, Issos ve Alexanderia gibi kentler bunlar arasında sayılır. Kentleşme açısından bakıldığında Seleukoslar ve Ptolemaioslar Kilikia bölgesinde birçok kentler kurarlar. Örneğin Seleukos I. Nikator tarafından Seleukeia İ.Ö. 296/281 yılları arasında kurulur. Ancak Ptolemaioslar verimli arazileri olmasına rağmen Ovalık Kilikia yerine Dağlık Kilikia bölgesinde yerleşimler kurar. Ptolemaiosların Dağlık Kilikia'da kurdukları kentlerin antik kaynaklarda olsa da arkeolojik olarak yeri tam olarak bilinmez. Bu kentler Arsinoe, Berenike, Khadros ve Neapolis kentleridir. Ptolemaioslar garnizon olan yerleşimlerini bölgede önceden var olan kentlerin yanına kurarlar.

İ.Ö. 68 yılı civarlarında Roma senatosunun Kilikia'yı, başkenti Tarsus olan bir Roma eyaleti yapmaya karar vermesi bölgenin geleceği için bir dönüm noktası olmuştur. Böylece Kilikia *provincia militaris* (askeri bölge) ilan edilmiş olur. Bu ilan, Dağlık Kilikia'nın doğrudan Roma'nın idaresine bağlanması ve bu tarihten sonra düzenli olarak Roma valileri tarafından yönetileceği anlamına gelmektedir.

Roma ve Bizans egemenliğini yaşadktan sonra 17. yüzyıldan itibaren Müslüman Arapların da görüldüğü bölgede, Bizans'ın merkezi otoritesinin zayıflamasıyla birlikte

aralarında Ermeni prensliklerinin de bulunduğu çeşitli feodal örgütlenmelere rastlanmaktadır.

Antiocheia ad Cragum

Eski Yunanca 'Antiocheia epi Kragos' veya Latince adıyla 'Antiocheia ad Cragum'un kalıntıları Antalya'nın Gazipaşa ilçesinde, Güneyköyü'ndedir. Antiocheia, Roma İmparatoru Caligula'nın arkadaşı Kommagene Kralı IV. Antiochos'un kurduğu kentlerden biridir. Dağlık Kilikia sahillerinde, denize uzanan tepeler üzerine kurulan yerleşimde sütunlu cadde, agora, hamam ve nekropol kalıntıları bulunmaktadır (**res. 1**). Tepelerden birinin üzerinde İ.S. 13. yüzyılda yaptırılan ortaçağ kalesi yer almaktadır.

Syedra

Roma İmparatorluk Dönemi'nde, İ.S. 72 yılında yeniden düzenlenen Kilikia eyaletinin sınırları dışında kalan Syedra coğrafi yönden bir batı Dağlık Kilikya kentidir (**res.2**). Alanya Müzesi'nin yaptığı kazılarda sütunlu caddesi açığa çıkarılan kentte, yine Roma Dönemi hamam yapısı büyük ölçüde korunmuş durumdadır.²

Anemurion

Anemurion'da 20. yüzyılın sonunda Kanadalı arkeolog James Russell tarafından yapılan kazılarda tiyatro, odeion, meclis binası, bazilika ve bir agora açığa çıkarılmıştır. Sit Anamur İlçe merkezinin 6 km güneybatısındadır. Kentin ne zaman kurulduğuna dair herhangi bir bilgiye

ulaşılamadığı gibi, Roma İmparatorluk Çağı öncesine giden kalıntılara da bu güne kadar henüz rastlanmamıştır. Kentin adı sadece bir liman listesinde geçtiği için, İ.Ö. 4. yüzyılda varolduğu bilinmektedir. Anemurium'un adının "rüzgarlı yer" anlamında kullanıldığı da antik kaynaklarca ifade edilir. 1. yüzyılda kentin çevresine ilk surların yapıldığı, bir süre Kommagene Kralı Antiochus'un (38-72) yönetimine bırakıldığı tarihi bilgiler arasındadır. Kıbrıs'a yakın olması nedeniyle, özellikle Romalılar zamanında bir ara istasyon konumunda olan Anemurium; aynı zamanda kara yoluyla Toroslardaki en önemli Roma kentlerinden biri olan Germanikopolis ile bağlantılıydı. Böylece bölgedeki doğal kaynakların ihraç edildiği önemli bir ticaret kenti olmuştur.

Anemurium, 260'da Sasaniler tarafından ele geçirilmiş, 4. ve 5. yüzyıllarda Toroslar'dan gelen korsanlar tarafından sık sık tahrip edilmişti. 650 yılında Arap akınlarına uğrayan kent, bu tarihten sonra terk edilir. 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu Selçuklularının Mamure Kalesini ele geçirmelerinden sonra, bölge Türk egemenliğine geçer. Anemurium kenti yukarı ve aşağı kent olmak üzere iki bölüme ayrılır. En göz alıcı yapıları; surlar, 3 adet hamam,³ tiyatro,⁴ odeon⁵ (konser salonu) (res. 3) ve palaestra⁶ aşağı kenttedir. Liman Caddesi'nin her iki yanındaki kaldırımların belirli bölümlerinde yer yer zemin mozaikleri bulunmuş olup, bunların her kısmı müzede sergilenmektedir. Tonozlu mezarların tek ve iki katlı örneklerinin tek katlı

ve iki katlı bir kısmının duvarlarında freskler ve mozaikler bulunmaktadır. Kentin surları dışında kalan mezarlığı, Anadolu'nun en iyi korunmuş örneklerinden biridir. Kentin içme suyunu sağlayan su kenarları dışında erken Hristiyanlık Dönemi'ne ait kilise kalıntıları bulunmaktadır.

Anemurium 19. yüzyılda İngiliz Francis Beaufort'un Akdeniz'de yaptığı Keşifler sonucunda batı dünyasına tanıtılmıştır.⁷ 1960 yılında Toronto Üniversitesinden Elisabeth Alföldi Rosenbaum tarafından kazılar başlatılmıştır. Daha sonra Kanadalı Prof. James Russel tarafından kazılar ve diğer bilimsel çalışmalar sürdürülmüş.

Anemurium kenti yukarı ve aşağı kent olmak üzere iki bölümdür. En göz alıcı yapıları surlar, 3 hamam, 60 m. genişliğinde tamamlanmamış tiyatro, 900 kişilik oturma yeri bulunan odeon (konser salonu), palaestra aşağı kenttedir (res. 4).⁸ Liman caddesinin her iki yanındaki kaldırımların belirli bölümlerinde yer yer zemin mozaikleri bulunmuş olup, bunların bir kısmı müzede sergilenmektedir.

Kentin surları dışında kalan mezarlığı, Anadolu'nun en iyi korunmuş nekropol alanını oluşturur. Bunların sayısı 350-400 civarındadır. Tonozlu mezarların tek ve iki katlı örneklerinin bir kısmının duvarlarında freskler ve mozaikler bulunmaktadır. Genel olarak mezarlarda lahit odası, ziyaret mekanı ve diğer eklenti mekanları yer alır. Beşik tonozlu en eski mezarların temelleri büyük kireç taşlarından inşa edilmiştir.

Nekropol de görülen ikinci mezar tipinde geleneksel plana eklenti mekanlar oluşturulmuştur. Üçüncü mezar tipi ise bir bahçe içerisinde eski tip mezarlara yeni bir ünite olarak eklenmiş yapılardan Anemurium Nekropol meydana gelir. Bunların dışında edikula formunda, dört cephesi kemerli ve kesik koni biçiminde mezar tipleri de yer alır.

Kentin içme suyunu sağlayan su kemerleri (akuaduct) dışında, Erken Hristiyanlık Dönemi'ne ait birkaç kilise kalıntısı da saptanmıştır.

Kelenderis

Kelenderis'te toprakla kaplı olan tiyatronun varlığı yapının moloz taşlarla örülen sırt duvarının oluşturduğu yarım daire biçimindeki kavisten anlaşılmaktadır. Kent merkezinde, büyük kesme kireç taşlarıyla yapılmış ve halk arasında "Dört Ayak" olarak bilinen anıt mezar, İlçenin en ilgi çeken antik yapısıdır. Kare planlı ayak üzerine baldahinli olarak oluşturulmuş piramidal çatılı anıt mezar İ.S. Geç 2. veya 3. yüzyıl başlarına tarihlenmektedir. Piramidal mimari yapıyla, mausoleum mezar geleneğinin devam ettiğini göstermekte olup, oldukça iyi korunmuş durumdadır.

Kentin yakın çevresinde görülebilen diğer yapılar, Aydıncık-Gülner yolu üzerinde 15. km'de orman içindeki kaynaktan kente su getiren kemerler ve kanallar günümüze kadar

ulaşan yapılarıdır.

Bilimsel kazı ve araştırmaların başlatılmasından önceki 1960' lı ve 1970' li yıllarda, özellikle antik kent mezarlığında yapılan kaçak kazılarla veya rastlantı olarak elde edilmiş çok sayıda eser bulunmaktadır. Yurtdışına götürülen, sayısı ve nerede olduğu belirlenemeyenlerin dışındakiler, Adana, Mersin, Silifke, Anamur Müzelerinde bulunmaktadır. Bunların büyük bir bölümü pişirilmiş kil vazolar ile küçük boyutlu, taş, altın, gümüş, cam eşyalar ve sikkelerdir. İ.Ö.3. yüzyılda darp edilen II. Ptolemaios'a ait altın sikkeler ile İ.Ö. 6. ve 5. yüzyıla ait drahmiler Kelenderis'e ait önemli nümizmatik buluntulardır.

Erken Hristiyanlık Dönemi'nde (İ.S. 5 ve 6. yüzyıllar), Roma Dönemi'ndeki canlılığına yeniden kavuşan Kelenderis'in görüntümü Kelenderis Mozaïği üzerine yansıtılmış. 1991 yılında bulunan mozaikte kent manzarası ile içerisinde iki yelkenlinin bulunduğu liman betimleniyor (res. 5).

Nagidos

Kelenderis gibi bölgenin en eski kentlerinden biri olan Nagidos'un kalıntıları Bozyazı İlçesinde, kıyıya yakın bir tepe üzerindedir. Hakkında çok az bilgiye sahip olunan kentten günümüze ulaşan kalıntılar, bu tepenin zirvesine yakın yerdeki surlardan ibarettir. Ayrıca Bozyazı Çayı üzerindeki köprü'nün ilk biçiminin Roma çağında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bir su yolu

kalıntısı ile bir hamamın temelleri yine Geç Roma, Bizans çağı kalıntıları arasında sayılabilir.

Nagidos'un İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Pers egemenliği altında olduğu, bu dönemde basılan satraplık sikkelerinden anlaşılmaktadır. Hellenistik Çağ'da, Mısır'daki Ptolemioslar'ın etkisi altına girmiş ise de, ardından gelen korsan baskıları kentin zayıflamasına yol açmıştır. Orta Çağ'da ise, önemsiz ve yerleşmenin sadece kıyıya çok yakın Bozyazı Adası (Nagidussa) üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (res. 6).

Kilikia Aphrodisias'ı

Halk arasında Ovacık Yarımadası olarak bilinen, arkeoloji literatüründe Kilikia Aphrodisias'ı diye geçen bu antik yerleşim merkezine Silifke - Anamur karayolunun 35. Kilometresinde güneye ayrılan tali bir yolla varılır. İ.Ö. 12. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen ve toplam uzunluğu 4 km yaklaşan kriklopik sur duvarları ve burçlar görülebilen en eski kalıntılardır. Ovacık Burnu'ndaki Aphrodisias antik kentinin Doğu Limanı'na bakan yerinde Erken Bizans Dönemi'ne ait bir kilisenin kalıntıları bulunmaktadır. Bu antik kentin en önemli eseri St. Pantaleon Kilisesi'dir (res. 7). İ.S. 4. yüzyıla ait kilisenin tabanı tamamen mozaikle kaplıdır. Geometrik şekiller, bitki ve kuş motifleriyle süslü mozaik taban oldukça iyi korunmuş durumdadır. Şövalye evleri, sarnıçlar ve nekropol görülebilecek diğer antik kalıntılardır.

Holmoi

Silifke - Antalya karayolunun 10. km'sindeki Taşucu'nun bulunduğu yerde⁹ İ.Ö. 7. yüzyılda kurulan eski Holmoi kolonisinden bugüne hiçbir tarihi eser kalmamıştır. Holmoi uzun süre varlığını sürdürmüş, ancak korsan saldırıları nedeniyle İ.Ö. 4. yüzyıldan sonra zayıflamaya başlamıştır. Büyük İskender'in komutanlarından ve Suriye Krallığı'nın kurucusu Seleukos Nikator şehrin bu zayıf durumunu fırsat bilerek kolayca ele geçirmiş; halkını da bugünkü Silifke'nin bulunduğu yere yerleştirmiştir.

Azize Thekla Kilisesi

Mersin'in Silifke ilçesinde, ilk Hristiyanlık Dönemi'nde Azize Thekla'nın kaçarak sığındığı mağaranın üzerine daha sonra yapılan kilise bugün ziyarete açık bir mekândır. Taşucu yolu üzerinde 4. kilometreden sağa dönülüp bir km gidildiğinde Hristiyanlığın en eski ve en önemli merkezlerinden biri olan Meryemlik'e varılır. Meryemlik'in tarihi Azize Thekla'nın buraya gelişi ile başlar.¹⁰

İsa Peygamber'in havarilerinden St. Paul'un vaazlarından etkilenen 17 yaşındaki Thekla kendini Hristiyanlık dinine adan. St. Paul'un bu değerli öğrencisi Konya ve Yalvaç'ta Hristiyanlığı yaymak için propaganda yaparken paganların baskılarına maruz kalıp, öldürüleceğini öğrenince kaçıp Seleukeia'ya gelir ve sonradan kiliseye çevrilen bir mağarada saklanır. Sığındığı mağaradan yöredeki insanlara

çok tanrılı dine karşı Hristiyanlık inancını yayarken mucizeler yaratarak hastaları da iyileştirir. Yine öldürüleceği bir sırada bu mağarada kaybolduğuna inanılır.

Hagia Thekla'nın içinde yaşadığı mağara onun kayboluşundan sonra Hristiyanlarca kutsal sayılmış; ta ki bu din İ.S. 312 yılında serbest bırakılıncaya kadar gizli bir ibadet yeri olarak kullanılmıştır. Bu mağara daha sonra İ.S. 4. yüzyılda kiliseye dönüştürülmüştür.

Hristiyanlığın resmen kabulünden sonraki dönemlerde birçok yapı ile bezenen Meryemlik'te Mağara Kilisesinden başka, bu mağaranın üzerinde bugün sadece apsisinin bir bölümü ayakta kalan Azize Thekla Kilisesi; imparator Zenon tarafından Hagia Thekla'ya ithafen yaptırılan kilise ile Kuzey Kilise; hamam, birçok sarnıç, mezarlıklar ve şehir suru kalıntıları günümüze kadar gelmiştir (res. 8).

Seleukeia ad Kalykadnos

Silifke şehir merkezinde bulunan ve doğu ile güney yanlarındaki sütun tabanlıkları orijinal şekilde korunmuş olan Roma Tapınağı'nın uzun kenarında 14'er, kısa kenarında 8'er sütun bulunmaktaydı. Ancak, her biri 10 m boyundaki Korinth başlıklı bu sütunlardan bugün sadece biri ayakta kalmış olup 3 tanesi de yıkılmış durumda yeredir. İ.S. 2. yüzyılda yapılmış olduğu anlaşılan tapınak 5. yüzyılda planında önemli değişiklikler yapılarak kiliseye dönüştürülmüştür.

İ.S. 5. yüzyılda yaşamış tarihçi Zosimos "Tapınak, ovadaki ürünlerine musallat olan çekirgelerden kurtulmak için Güneş ve Sanat Tanrısı Apollon'dan yardım isteyen ahali tarafından, çekirgeler Apollon'un gönderdiği kuş sürüsüne yok edilince O'na bir şükran ifadesi olarak yaptırılmıştır" diyorsa da Zeus adına yaptırıldığı da söylenmektedir.

Olba

Uzuncaburç'un 4 km doğusundaki Ura, Helenistik dönemde Olba Krallığı'nın merkezi ve önemli bir ticaret şehri idi. Bir tepenin üzerinde kurulmuş bulunan antik kentten günümüze kadar gelebilmiş kalıntılar arsında çeşme binası, su kemeri, evler, tiyatro ve nekropol bulunmaktadır.

Anadolu'nun en eski tapınaklarından biri Zeus Olbios Olba kentindedir (res. 9). Uzuncaburç'taki tapınak İ.S. 2. yüzyılda inşa edildi. İçerisine daha sonra İ.S. 5. yüzyılda üç nefli bir kilise eklendi.

Buradaki en önemli yapıtlardan biri olan çeşme binası Septimus Severus (İ.S. 193 - 211) zamanında yaptırılmıştır. Lamus Deresi'nden alınan su kanal, tünel ve akuadüklerle bu çeşmeye akıtılıyordu.

Diğer bir önemli eser ise nekropolün bulunduğu vadi üzerine kurulmuş, 150 m uzunluğunda, 25 m yüksekliğinde dört kemerli akuadüktür. Bu su kemerinin korunması ve çevrenin gözetlenmesi için kuleler inşa edilmiş

olması yapının önemini göstermektedir. Antik çeşme ile aynı dönemde yapılmış olan su kemeri, Bizans İmparatoru II. Justin yönetimi sırasında, 566 yılında onarım görmüştür. Çeşmenin yanında bulunan tiyatro binasından bazı oturma basamakları ile sahnenin bir bölümü günümüze dek kalabilmiştir. Olba kentinin oldukça geniş olan nekropol sahasında kaya mezarları ve lahitler görülebilir.

Diokaesarea

Mersin'in en önemli ve en iyi korunmuş tarihi kalıntıları Silifke'nin 30 km kuzeyindeki Uzuncaburç beldesindedir. Helenistik Çağ'da merkezi Uzuncaburç'un 4 km doğusundaki (Ura) Olba Krallığı'nın ibadet yeri olan bugünkü Uzuncaburç yerleşim yeri, Roma Dönemi'nde, İ.S. 72 yılında İmparator Vespasianus zamanında Olba'dan ayrılarak Diokaesarea (Tanrı-İmparator Kenti) adıyla özerk, kendi adına para basabilen yeni bir site durumuna getirilmiştir. Diokaesarea'daki Zeus Tapınağı, burç ve piramit çatılı anıtmezar Seleukoslar; sütunlu cadde, tiyatro, tören kapısı, çeşme, Şans Tapınağı ve Zafer Kapısı Roma Dönemi'nden kalma yapılardır. 5. yüzyılda Hristiyanlığın yörede gelişmesi ile Zeus Tapınağı kiliseye dönüştürülmüş, ayrıca yeni kiliseler de yapılmıştır. Bizans Dönemi'nin ardından Anadolu Türkleri buraya şehrin sembolü olan yüksek burcun ismini vererek "Uzuncaburç" demişlerdir.

Tiyatronun önünden geçen sütunlu cadde Zeus Tapınağı'nın yanında kent kapısından

gelen diğer bir sütunlu cadde ile kesişir ve Şans Tapınağı'nda son bulur. İ.S. 1. yüzyıldan kalma Sütunlu Cadde'deki sütunların hepsi yıkılmış ve mimari parçalarının çoğu yok olmuştur.

İ.S. 1. yüzyıldan kalma Tören Kapısı her biri 1 m çapında ve 7 m yüksekliğinde Korint başlıklı sütunlarla heybetli bir yapıdır. Sütun gövdelerinden çıkan konsollar üzerinde zamanında heykeller bulunmaktaydı. Yarısı yıkılmış olan Tören Kapısı'nın 5 sütunu ayaktaadır.

Tören Kapısı'ndan sonra antik çeşmeyi geçince sütunlu caddenin solunda bir avlu içerisindeki Zeus Tapınağı'nın Seleukos Nikator (İ.Ö. 312-295) tarafından yaptırılmış olduğu düşünülmektedir. Zeus Tapınağı, Anadolu'da dört bir yanı tek sıra 36 sütunla çevrili, Korint tarzında Peripteros planlı, en eski tapınaklardan biri olarak sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Romalılar tarafından da kullanılan tapınak, Hristiyanlık Dönemi'nde, İ.S. 5. yüzyılda, önemli değişikliklerle kiliseye çevrilmiş; cella'sı yıkılıp sütunların araları örülmüş ve buralara kapılar konmuş, doğusundaki sütunlar kaldırılarak yerlerine apsis eklenmiştir.

Zeus Tapınağı iki bin seneyi aşkın yaşı ve bugünkü muhteşem görünümü ile geçen zamana meydan okurcasına hala ayakta durmaktadır.

Tykhe Tapınağı (Tychoeum) sütunlu caddenin bitiminde İ.S. 1. yüzyılın ikinci

yarısında yapılmıştır (**res. 10**). Bugün beşi ayakta olan, 6'şar m yüksekliğindeki yekpare granit 6 sütunun taşıdığı arşitravdaki kitabe, tapınağın kentin soylularından Oppius ile eşi Kyria tarafından yaptırılıp kente hediye edildiğini bildirmektedir.

Güney - kuzey yönündeki ikinci sütunlu yol üzerinde ve Zeus Tapınağı'nın kuzeyinde bulunan kapının ortasında bir büyük; yanlarında iki küçük kemerli girişi vardır. Üzerindeki kitabede, depremde zarar gören kapının Roma İmparatorları Arcadius (395-408) ile Honorius (395-423)'un birlikte yönetimleri sırasında önemli ölçüde onarım gördüğü yazılıdır.

Anıtsal nitelikli kapının çeşitli yerlerindeki konsollarda vaktiyle heykel ve büstlerin yer aldığı anlaşılmaktadır. "Zafer Takı" görünümü bu muhteşem yapı Zafer Kapısı olarak anılır.

Roma İmparatorları Marcus Aurelius (161 - 180) ile Lucius Verus (161-169)'un birlikte yönetimleri sırasında yapılmış olduğu burada bulunan bir yazıttan anlaşılmaktadır. Yer olarak doğal çukur bir arazi seçilerek oturma basamakları arazinin meyilinden faydalanılarak yapılmıştır.

Uzuncaburç beldesinin güneyindeki bir tepe üzerinde yapılmış olan anıtmezar Dor biçimindeki mimarisi ile yörede tektir. Piramit çatılı, 15 m yüksekliğindeki mezarın 5,5 m X 5,5 m ölçülerinde kare planlıdır. 2300 yıllık anıtmezarın Selefkoslar veya Olba Krallığının

yöneticilerinden birine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Şehri çevreleyen surların kuzeydoğu kenarında bulunan 5 katlı kule 16 m X 13 m oturumunda ve 23 m yüksekliğinde olup yapımında hiç harc kullanılmamıştır. Her katı kendi içinde bölümlere ayrılmış olan kule, yöneticilerin yaşadığı bir mekan olduğu kadar, tehlike anında halkın sığındığı ve şehir hazinesinin korunduğu güvenli bir yer olarak ta kullanılmaktaydı. Kule kapısı üzerindeki yazıttan, İ.Ö. 3. yüzyılın ikinci yarısında Tarkyares tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılan kule, geçirdiği yangın sonucu vali Petronius'un emriyle İ.S. 3. yüzyıl solarında onarım görmüştür. Eski paraların üstünde amblem olarak kullanılan bu gözetleme ve barınma kulesi yüksek oluşu nedeniyle bugünkü beldenin ismine de kaynak olmuştur.

Hristiyanlığın bölgeye gelmesiyle, 5. yüzyılda Zeus Tapınağı'ndan dönüştürme kiliseden başka üç kilise daha yapılmıştır. Bunlar, kule yakınındaki Stefanos Kilisesi, nekropoldeki Mezarlık Kilisesi ve tiyatro yanındaki küçük bir kilisedir. Bunlardan çok az kalıntı mevcuttur. Kentin kuzeyindeki bir vadinin her iki yamacına yayılmış olan nekropol sahası, hem Helenistik, hem Roma, hem de Bizans dönemlerinde kullanılmış olup kaya oyma çok sayıda mezar vardır.

Demircili (Imbrigion)

Silifke ile Uzuncaburç arasında bulunan Demircili köyünün Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki adı Imbrigion'du. Bu köyde oldukça iyi durumda günümüze ulaşmış, soylulara ait tek ya da çift katlı anıt mezarlar bulunuyor (res. 11).

Silifke - Uzuncaburç karayolunun 10. kilometresinde, antik Imbrigion şehrinin soylularına ait tek ve çift katlı anıtmezarlar vardır. Dört tanesi hemen yol kenarında bulunan anıtmezarlar İ.S. 2. yüzyıl Roma Dönemi kalıntılarıdır.

Alahan Manastırı

Asıl adı Apadnas olan Alahan Manastırı İ.S. 4. yüzyılın ortalarında inşa edilmeye başlanmıştır. Keşişler ve hacılar hanı olarak yaptırılan bu yapı İS 5. yüzyıldan itibaren manastır olarak kullanıldı ve önemli bir hac yerine dönüşmüştür. Evliya Çelebi'nin "Ustasının elinden yeni çıkmış gibi duruyor" diye anlattığı Alahan Manastırı Karaman karayolu üzerinde, Mut'un 20 km. kuzeyinde, orman ürünleri deposunun yanından sağa sapılan ve 4-5 km. içeride Geçimli (Malya) köyü civarındadır. 1000-1200 m. yükseklikte ve Göksu Vadisine bakan dik bir yamaca oturtulmuştur.

Hristiyanlığın Kappadokia ve Lykaonia (Konya)'da yayılması sırasında bu yeni dini kabul edenlerin takibe uğraması, inanmayanlar tarafından öldürülme korkusu, Hz. İsa'ya

inananları dağlık bölgelerdeki mağara kaya oyuklarında ibadete zorlamıştır. İsa'nın havarilerinden St. Paul ve yine Tarsus'ta yaşamış Hristiyan öncülerinden Barnabas 441 yılında Hristiyanlığı yaymak için Konya-Kapadokya ve Antalya-Antakya'ya kadar maceralı yolculuklar yapmıştır.

İşte bu iki Hristiyan Aziz'in gezileri sırasında konakladıkları her yerde anılarına mabetler yapılmıştır. Alahan Manastırı bunlardan biridir (res. 12).

440-442 yıllarında yapılmış olduğu tahmin edilen Alahan Manastır Külliyesi, Batı Kilisesi, Manastır, Doğu Kilisesi, kayalara oyulmuş keşiş odacıkları ve çevredeki mezarlardan oluşmaktadır. Kilise binaları, Ayasofya Müzesi ile ortak mimari özellikleri taşımaktadır. Süslemesinde usta bir taş oymacılığı görülür. İlk kilise korint başlıkla iki dizi sütunla üç nefte ayrılmıştır. Narteksten ana mekana geçilen kapının atkı ve yan dikmeleri kabartmalarla süslüdür. St. Paul, St. Pierre figürlerinden başka bir çelengi taşıyan altışar kanatlı Cebail, Mikail'in simgesel yaratıkları ezişi, kükreyen aslan, kartal ve öküz sembolleri, incil yazılarının tasvirleri, üzüm salkımları, asma yaprakları ve balık motifleri zengin bir şekilde tasvir edilmiştir.

Kiliselerin doğusundaki geniş avlunun güneyinde dinsel törenlerin yapıldığı dehliz, 11 m. uzunluğunda kemerli ve sütunlu bir galeri şeklindedir. Galerinin ortasında kalabalık

kabartma süsleme ile her yanı işli büyük bir niş bulunmaktadı. Galeride apsisli vaftizhane ve karşısında Alahan Manastırının en görkemli yapısı olan mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarların kuzey duvarı kayaya yontulmuş, üst örtüsü yoktur. Ana nefin ortası ilginçtir. Burası paye ve sütunlara oturan dört kemerle örtülü kare planlı bir kule biçimindedir. Kuli yukarıda sekizgene dönüştürülmüştür. Kapı çerçevesi süslüdür.

Alahan Manastırının Mezarlarından birinin kitabesinde şöyle yazılmıştır. “Burada çok mümtaz, Flavius Severinus ve Flavius Cadalaippus’un Konsüllüğün’den sonra İndictio’nun 15. Senesinin 13 Şubatında Mukaddes oruçlarının ilk haftasının Salı günü ölmüş olan hatırası mukaddes kurucu T..... yatıyor.

Dağpazarı

Mut’ un 45 km. kuzeyindeki bu köyde antik bir şehre ait kalıntılar vardır. Bizans kilisesi (res. 13) ile 15 X 5.50 m. ölçüsündeki taban mozaik ilgi çekicidir. Kilise köyün ortasına ve en yüksek yerine kurulmuştur. Uzaklardan heybetli görünür. Hayvan figürleri ve geometrik motifler bulunan mozaikler görülmeye değerdir. Köylüler tarafından soğuk hava deposu olarak kullanılan sarnıçlar vardır.

Narlıkuyu

Roma Dönemi hamamını süsleyen mozaik Mersin Narlıkuyu’da. Mozaikte Tanrıça Hera, Athena, Aphrodite betimleri yer alıyor

(res. 14). İ.S. 4. yüzyılda yapılan Narlıkuyu Üç Güzeller Mozaığı’nın üzerindeki yazıtın Poimenios isimli kişi tarafından bağışlandığı anlaşıyor.

Korykos

Kız Kalesi 1199 yılında inşa edilmiştir. Olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemi’nde üzerinde bir deniz feneri ve gümrük istasyonu bulunuyordu. Kız Kalesi, Dağlık Kilikia’nın en büyük kentlerinden Korykos’un birkaç yüz metre açığında bulunuyor. Son yıllarda yapılan müdahalelerle kale özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmiş durumdadır.

Elaioussa-Sebaste

Mersin Ayaş’ta bulunan Elaioussa Sebaste, Roma İmparatorluk ve Erken Hristiyanlık dönemlerinin en parlak günlerini yaşamıştı. Doğal limanı sayesinde zenginleşen kent aynı zamanda zeytin yetiştiriciliğiyle de ün yapmıştı. Anadolu’nun en iyi korunagelen Roma nekropollerinden birine sahip Eliaoussa Sebaste’de ev ya da tapınak biçimli aile mezarları, basit, kaideli ve kayaya oyulu lahitlerden oluşan zengin bir mezar çeşitlemesi bulunuyor.

Silifke-Mersin karayolu üzerinde Mersin’e 52 km. uzaklıkta olup Kumkuyu Belediyesi, Ayaş (Merdivenlikuyu) da yer almaktadır. Şehir 2. yüzyıl sonlarında kurulmuştur. Strabon’a göre, bu şehrin bir bölümü kara parçasında bir bölümü de karşı taraftaki adanın üzerinde yer almakta olup, bu

antik kent Elaioussa ve Sebasta kentlerinin birleşmesi ile meydana gelmiştir. Elaioussa daha eskidir. İ.Ö. 41 yılında Antioch tarafından Kappadokia Kralı olarak atanan ve İ.Ö. 20 yılında Elaioussa'nın çevresinde bulunan dağlık Kilikya'yı Augustus'tan almış olan kara parçası haline gelince kent eski önemini yitirmiştir.

Eski adının tepesi ile batı yamacı ve adanın birleştiği kara parçası kumla kaplıdır. Kumların altında Kral Archelaos'tan önceki zamanlara ait çeşitli tarihi eserler bulunmaktadır. Bunlar iyi korunmuş 5 nefli bazilika, tiyatronun caveası (theatron oyuğu), su kemerleri, kilise kalıntıları, zeytinyağı ve su sarnıçları, iki mermer sütunlu saray saray kapısı, bu kapının 50 m. kuzeyinde çeşitli hayvan resimlerini içeren döşeme mozaikli Jüpiter tapınağıdır. Jüpiter tapınağı 612 sütunlu bir Roma mabedi olup, erken Hristiyanlık Dönemi'nde (5. yüzyıl) kiliseye çevrilmiştir. Şehrin mezarlığı (nekropol), doğu ve kuzeydedir. Burada antik bir yolun iki yanında taş lahit ve mezarlar vardır. Bir lahitin üzerindeki yazıt şöyledir: "Hijinos'un oğlu Plütinos, sağlığında Sebaste mezarlığında kızı için bir lahit yaptırdı. Öldükten sonra oraya yalnız kızı gömülecektir. Eğer başka biri gömülürse bu kişinin ailesi Maliyeye 600, belediyeye 300 dinar ödeyecektir." İki katlı bir anıt mezarın cephesindeki kabartmada ortada kanatlarını açmış bir kartal, ayaklarının altında bir yılan, kartalın sağ ve solunda zincirle bağlanmış birer çocuk ve çocukları birer kolları zincirlidir. Aynı zincir üzerinde birbirine bakan iki aslan vardır.

Kanytelis

Hellenistik Dönem kentlerinden ve Olba Kraliçesi Aba'ya ait Kanytelis'te Bizans İmparatoru II. Theodosius (408-450) tarafından da kutsal bir Hristiyanlık merkezi kurulmuştur. Kent halen ayakta kalan Bizans Dönemi yapıları kadar nekropollerinde kayalara oyulmuş insan betimleri ile de ünlüdür (res. 17).

Soloi-Pompeiopolis

Mersin'in 14 km batısında, deniz kenarında bulunan Soloi antik kenti, İ.Ö. 7. yüzyılda Rodoslu koloniciler tarafından kurulmuş, kente güneş anlamına gelen Soloi adı verilmiştir. Darius (İ.Ö. 521-485) zamanında, Kilikya'yı ele geçiren persler için Soloi önemli bir liman kenti olmuş ve adına sikke darbedilmiştir. Pers-Yunan savaşları sırasında, İ.Ö. 449 yılında Kilikya'yı bir süre işgal eden Atinalılar, Soloi'yi yönetim merkezi yapmışlarsa da, bir yıl sonra yapılan Kilyos Barışı ile burayı Perslere geri vermişlerdir. İ.Ö. 333 de Asya seferine çıkan Aleksander, Soloi'yi Pers işgalinden kurtarmıştır. Filozof Chrysippos ile takım yıldızları ve Fenomenler hakkında öğretici şiirler yazan matematikçi ve astronom Aratos, İ.Ö. 3. yüzyılda Soloi'de yaşamışlardır. Soloi antik çağlarda Kıbrıs Adası ve Mısır'a yapılan ticaretle zenginleşti. Kent Seleukos Krallığı'nın son yıllarında Kilikya korsanlarının denetiminde kaldı. Roma yönetimi Akdeniz'deki korsan faaliyetlerine son vermek amacıyla, İ.Ö. 64 yılında Pompeius'u görevlendirdi, İtalya'dan başlayarak Yunanistan ve Kilikya'ya kadar olan bölgelerde korsan faaliyetlerine son vererek

Soloi'ye geldi. Burayı da korsanlardan temizledi. Yürüttüğü büyük operasyonun zaferi anısına, kenti yeniden imar ederek, adını Pompeiopolis olarak değiştirdi.

Bizans Dönemi'nde, Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinin ardından, Soloi, Piskoposluk merkezi yapıldı. Kent 527 yılında meydana gelen büyük yer sarsıntısı ile tamamen harap oldu. Yeniden inşa edilmeye çalışılsa da bu yüzyıldan sonra yoğunlaşan Sasani ve Müslümün Arap akınları nedeniyle yeniden eskisi gibi imar edilemedi ve terk edildi. Bu nedenle ören yerine Viranşehir de denilmektedir.

Pompeiopolis kentinde liman, sütunlu cadde, tiyatro, Roma hamamı, kent duvarları, nekropol su kemeri gibi yapılar bulunmaktaydı. Günümüzde dağ kapısından deniz kapısına kadar uzanan korint başlıklı 200 sütunlu yoldan, 41 adet sütun ayakta kalmıştır. Bunlardan 33 adeti başlıklı olup insan aslan ve kartal kabartmaları ile süslenmiştir (**res. 18**). Ayrıca liman, hamam kalıntıları, su kemeri bugüne kadar ulaşabilmiş kalıntılar arasındadır. Mersin Müzesi'nde kente ait eserler sergilenmektedir. Petersburg Hermitage Müzesi'nde, Bizans Dönemi'ne ait bir kiliseden götürüldüğü anlaşılan altın ve gümüş objeler bulunmaktadır.

Yumuktepe

Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biridir. Sistemli arkeolojik kazılar İngiliz John Garstang başkanlığında 1936-1937 yıllarında yapılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın başlaması

nedeniyle ara verilen kazılar 1946'da yeniden başlanıp 1947'de sonuçlanmıştır. 1992 yılında İstanbul Üniversitesi ve Roma Üniversitesi işbirliği ile hazırlanan "Yumuktepe Arkeolojik Kazısı" 1993 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Yaklaşık 15 yıl sürecek kazı çalışmaları yaz aylarında sürdürülmektedir.

Yumuktepe'de ilk yerleşme Neolitik dönemde başlamış ve kesintisiz olarak Kalkolitik, Tunç, Hitit, Bizans ve İslami devirlerde de devam etmiştir. 33-25 katmanlar Neolitik döneme aittir. Bu dönemde taş temelli evler, yün eğirmeye yarayan kirmenler, bakır oltalar, obsidyen ve akmak taşından yapılmış araçlar, taş mühür, ok uçları, dokumacılıkta kullanılan ağırsak, çanak, çömlekler bulunmuştur. 29-13 katmanlar ise Kalkolitik Dönemi kapsar. Yapı tipleri taş temelli evler ile yuvarlak temelli silolardır. Son Kalkolitik dönemde savunma duvarlarıyla çevrili köy tipi yerleşime geçilmiştir. Askerlerin oturduğu sura bitişik evlerde fırın, yerel kaplar, temellerin altında seramik ve özel eşyalı mezarlar vardır. Orta Tunç çağı ise 12-9. katmanları kapsar ve İ.Ö. 2000-1500'e tarihlenir. Bıçak, mızrak, mühür, kadın heykelciği, ayaklı kadeh ve gaga ağızlı testicikler bulunmuştur. Hitit Dönemi ise 7-5. Katmanlar arasında ve İ.Ö. 1500-1200'e tarihlenir. Sur duvarları testere biçimindedir. Evler, sokaklar vardır. En üst katlar Grek, Bizans ve İslami Dönemi kapsar. Grek katmanında Kıbrıs tipi seramik Bizans ve İslami katmanda ise sırlı seramik bulunmuştur.

Höyüğün 2.5 m. derinliğinde bulunan bir kale harabesi Boğazköy'de bulunan kale harabesinin küçük bir örneği olup, Poligonal tarzda inşa edilmiştir.

Zephyrion

Mersin'in antik yerleşimi olarak kabul edilen Zephyrium kentine ait bilgiler çok azdır. Eski Halkevi (günümüzdeki Kültür Merkezi) civarında yapılan temel kazılarında ve Çavuşlu Mahallesinde elde edilen bazı buluntular, eski Vilayet Konağı'nın (günümüzde Sağlık Müdürlüğü) yapımı sırasında ortaya çıkan horosan duvarlar, mermerden yapılmış sütun ve sütun başlıkları, Mersin Müzesi'nde bulunan mermer aslan başı ile devşirilmiş bazı mimari yapı elemanları, antik Zephyrium kentine ait arkeolojik belgeleri oluşturlar. Öteyandan 19. yüzyılda Mersin'e gelen C. Texier, W. M. Leake gibi gezginler, yayınlarında burada gördükleri Zephyrium kentine ait kalıntılardan sözederler. Örneğin V. Langlois, Pompeipolis'den Mersin'e geldiğinde: "Deniz kenarında evler vardır ve bu evlerin olduğu yerde eski bir kent harabesi bulunmaktadır ki, burası eski Zephyrium kentidir.

Tarsos

Çarşı başındaki Eski Camii'nin yani Ermeni Kilisesi'nin (res. 19) 1102 yılında St. Paul Katedrali olarak yapıldığı söylenmektedir. Roma stilinde kalın ve yüksek duvarları, iç kısmı geniş, dışa bakan tarafı dar, derin pencereleri ve kalın sütunları ile dikkat çekicidir. 1415 yılında Ramazanoğlu Ahmet Bey

tarafından onarılarak camiye çevrilmiştir. Bazı kaynaklarda Ortaçağın başlarına ait bir Ayasofya Kilisesi'nden söz edilir ve Papa'nın elçisi Mainz Piskoposu Konrad Von Wittelsbach'ın 6 Ocak 1198'de burada, Ruppenlerden I. Leon'u Ermeni Kralı olarak tanıdığı ve taç giydirmiş olduğu anlatılır. 1704'de Tarsus'a gelen P. Lucas'da burada bir Grek ve bir Ermeni Kilisesi'nden söz ederek Ermeni Kilisesi'nin Paulus'un kendisi tarafından inşaa edildiğini belirtir. 1851 yılında Tarsus'a gelen V. Langlois de bu kiliseyi ziyaret etmiştir. Roma stilinde kalın ve yüksek duvarları, iç kısmı geniş, dışa bakan tarafı dar, derin pencereleri ve kalın sütunları dikkat çekicidir.

Kilisenin bahçesine batı yönde bulunan ve cephesi oldukça süslü bir kapıdan girilir. Yapı bu bahçe içerisinde yaklaşık 460 metrekairelik bir alanı kapsamaktadır. Kesme taşlarla inşa edilen yapının dış uzun cephelerinde kör kemerler bulunmaktadır. Batıdaki ana kapıdan girilen salonun genişliği 19.30 m., uzunluğu 17.50 m. dir. Girişin sağında ve solunda birer yarım plaster sütun ve bu sütunların hizasında salonu üç sahına (nef) ayıran, ikiyeşerli iki sıra halinde dört serbest sütun yer alır. Kuzey ve güney duvarlarda da yine yarım sütunlar bulunmaktadır. Aslında bu sütunlar gri renkli granit olup, antik çağ yapılarına ait olmaları muhtemeldir. Orta salonun genişliği 12.60 m. olup, üzeri tonozludur. Tavanın merkezine rastlayan bölümde, ortada Hz. İsa olmak üzere doğuda Yohannes ve Mattaios, batıda Marcos ve Lucas'ın freskleri bulunmaktadır. Yapının

kuzey-batı köşesinde ise bir çan kulesi yer almaktadır. Yapı ve çevresi yıl içerisinde oldukça büyük bir restorasyon görmüş, çevre düzenlemesi ve istilak ile düzenlenmiştir.

Hristiyanlık dininde İsa'nın 12 havarisinden biridir. Yahudi kökenli bir aileden gelen Paulus ya da Yahudi adı olan Saul İ.S. 3 yılında Tarsus'da doğmuştur. Baba mesleği olan çadır bezi dokumacılığı yapmıştır. 13 yaşına doğru hahamlıkla ilgili öğrenim görmesi için Kudüs'e gönderildi. Doğduğu kent olan Tarsus'a döndüğünde çifte vatandaşlık hakkını elde etti yani hem Tarsus hem de Roma vatandaşı oldu. İ.S. 34'e doğru yeniden Kudüs'e gitti. Hristiyanlık dinini yaymaya ve öğrenim görmeye devam etti. Bu arada Antakya'da Hristiyanlık öncülerinden Barnabas ile Hristiyanlık konusunda çalışmalar yapan Saul adını Roma adı olan Paulus ile değiştirdi. İ.S. 36 yılında hiç ummadığı bir anda İsa ile karşılaştı. Bu karşılaşma sonrasında İsa'nın yolunda ilerleyeceğini açıkladı. Hristiyan inancının temel öğelerini öğrendi. Tarsus'a döndüğünde Hristiyanlık çalışmalarına devam etti. Ve bir Hristiyan topluluğu kurdu 43 yılında Barnabas'la yeniden karşılaşan Paulus Hristiyanlığa inananları ziyaret için tekrar Kudüs'e gitti. Barnabas ile ayrılan Paulus ikinci dinsel görevine Silas ve Timotheos adlı din adamları ile devam etti. Suriye, Kilikya, Anadolu, Efes, Kayseri, Filibe, Selanik, Pire'ye gitti. Bazı söylentilere göre İ.S. 62 yılında serbest bırakıldığı, bazı söylentilere göre ise de İ.S. 66'da idam edildiği söylenmektedir.

Tarsus İlçe Merkezinde, Kızılımurat Mahallesiinde Cumhuriyet Alanının yaklaşık 300 m kadar kuzeyinde, eski Tarsus evlerinin yoğun olduğu bölgede, öteden beri St. Paul'un evinin yeri olarak kabul edilen bir avluda bulunan kuyu, St. Paulus Kuyusu (**res. 20**) olarak bilinir. Bu evin bahçesinde yakın zamana kadar yapılan küçük bir kazı çalışmasında bazı duvarlar ortaya çıkarılmıştır. St. Paulus'un Hristiyanlık için önemine bağlı olarak, bu kalıntıların ve kuyunun çok eskiden beri kutsal sayılması, kentte yakın zamana kadar yaşayan Hristiyan cemaatinin inancının izleri olarak yorumlanmaktadır.

Halen çevre düzenlemesi ve çevre istilakleri yapılmış olan kuyunun çapı 1.15 m dir. Ağız taşının silindirik biçiminde olmasına karşın, asıl kuyu gövdesi kare biçimindedir ve dörtgen kesme taşlarla yapılmıştır. Derinliği 38 m olan kuyunun suyu yaz- kış hiç eksilmez. Kudüs'e hacı olmak için yöreden geçen Hristiyanlarca kutsal sayılan bu kuyu suyundan içilir. Bunun yanı sıra yapılan kazı çalışmalarında St. Paulus'un doğduğu ev olarak tahmin edilen evin taş duvarları St. Paul Kuyusu'nun hemen yanında gün ışığına çıkarılmıştır. Gözlükule Neolitik Çağda (İ.Ö. 5000) toprak tepe üzerinde kurulmuş en eski medeniyeti yaşamalarıyla Anadolu kültürüne ışık tutan önemli yerleşim merkezlerinden biridir. İlk çağda Tarsus limanı olarak kullanılmıştır. Şehrin güneydoğusunda bugün park olarak ağaçlandırılmış 300 m. uzunluğunda ve 22 m. yüksekliğinde bir höyüktür. Burada 1934-1938 ve 1947 yıllarında Hetty Goldman tarafından

yapılan Arkeolojik kazılarda, Neolitik dönemden İslam Dönemi'ne kadar çeşitli yapıtlar bulunmuştur. Neolitik döneme ait, siva parçaları, opsidon araç ve gereçler, ok uçları, küçük mızraklar, seramikler, Kalkolitik Dönem'e ait içerisinde ölülerin gömüldüğü küpler, testi ve çömlekler, aynı mimari tarzda yapılmış üst üste ev tabanları.

Tunç Dönemi'ne ait Tunç silahlar, mühürler, dörtgen planlı taş ve kerpiç evler gibi ilk mimari kalıntıları. Bu çağda kentleşme ve sınıflaşma ortaya çıkmış, kent yangından sonra surlarla çevrilmiştir. Hitit Dönemi'nde Kuziwatna Kralı İspat Aşu ile Hitit Kralı Telepinus arasında yapılan anlaşmanın küçük bir bölümü, Gözlükule'de bu anlaşmayı yapan İspat Aşu'nun çevresi çivi ile yazılı, ortası Hiyeroglif bir mührü, Hitit kralı 3. Hattuşil'in karısı Hepa'ya ait mühür, bir arazi başlığı ile ilgili bir çivili yazılı Hitit tableti, bir din adamı tasvir eden kristal bir heykelcik ve Boğazköy surlarına benzer bir kale kalıntıları bulunmaktadır. Gözlükule'de çıkarılan eserler Adana Müzesi'nde sergilenmektedir.

İlçenin, Tekke Mahalesinde bulunan Donuktaş İlçe'deki anıtların en eskisi olarak bilinmektedir. Yapı özellikleri ile bir Roma mabedi olması muhtemeldir. Dikdörtgen şeklinde iç içe bölümleri bulunan çok eski bir yapıdır. Tekke Mahallesi'ndedir. Gayet kalın dış duvarların boyu 115 m., yapının genişliği dıştan dışa 43 m, yüksekliği 7 m, kalınlığı 6.60 m.dir. Prof. Nezahat Baydur'un

yürüttüğü kazı çalışmalarından, bu yapının tapınak olduğu anlaşılmıştır.

Donuktaş'ı gezen gezginlerden Sefir Barbaro, 1545 yıllarında yazdığı eserinde buranın bir saray olduğunu yazar, Hollanda'nın Tarsus Konsolosu Barker, 1835'de yazdığı "Kilikya" adlı eserinde "Donuktaş bir kral ailesi mezarıdır. Fakat Serdanapol'un mezarı değildir. Çünkü Serdanapol Ninova'da yakılmıştır." Demektedir. Donuktaş bazı kitaplarda da Jupiter Mabeti olarak geçmektedir. Bir efsaneye göre Donuktaş bir hükümdarın sarayı olup Gözlükule üzerindeymiş, Hükümdar burada kızı ile yaşamış, zamanın peygamberi bu hükümdara darılarak sarayına tekme vurmuş. Saray ters dönerek yuvarlanmış ve bugün bulunduğu yere düşmüştür.

Roma İmparatorluk çağından kalma, Tarsus'un görkemli yapılarından olan Hamam kalıntısı İlçe merkezinde olup, Eski Cami'nin 50 m kuzeyinde yer almaktadır. Hamam kalın Horasan tabakaları, moloz taşlardan ve tuğlalardan yapılmıştır. Kalın duvarın içinde yer yer baca ve havalandırma künkleri ve duvar içinde tuğladan kör kemerler mevcuttur. Hamamın doğusundaki duvarlar kısmen sağlam olarak kalmış ve üstünü kubbeyle örtülü olduğu yarım kalan kubbe ayaklarından anlaşılmaktadır. İ.S. 2-3. yüzyıla ait olduğu tahmin edilen yapının kuzey ve batı bölümleri tamamen yıkılmış, güney duvarında 3.5 m. genişlikte, 4 m yükseklikte delik açılmak suretiyle yol geçirilmiştir. Bu nedenle buraya halk tarafından altından geçme denilmektedir.

Kleopatra Kapısı, Tarsus'un girişindedir. Bizans Dönemi'nde inşa edilen kent surlarının Dağ Kapısı, Adana Kapısı ve Deniz Kapısı bulunuyordu. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Tarsus'u anlatırken bu kapı için İskele kapısı ismini takmıştır. Kapının yapımında Horasan harcı kullanılmıştır. Kapının kenarı at nalı şeklinde ve yerden yüksekliği 6.17 m, derinliği ise 6.18 m. dir. Tarsus'un 18. yüzyıl sonlarına kadar oldukça sağlam üç kapılı surları, 1835 yılında Mısırlı İbrahim Paşa tarafından yıktırılmış ve sadece iki ayak üzerinde tek kemerli deniz kapısı kalmıştır.

Mısır'ın ünlü kraliçesi Kleopatra'nın sevgili Romalı General Antonius ile Tarsus'da buluşmak üzere geldiklerinde, o zamanın limanı olan Göztlü Kule'de büyük bir törenle karşılanmışlar ve Deniz Kapısından şehre geldiği söylenir. Bu nedenle Deniz Kapısına Kleopatra Kapısı da denir.

Yeni Hamam İlçemiz Merkezinde Ulu Camii'nin yanında yer almaktadır. Hamamın giriş kapısı üzerindeki katabeden 1785 tarihinde yapılmış olduğu belirtilmektedir. Bu kitabenin onarım sonrası konulduğu sanılmaktadır. Hamam klasik Türk hamamlarının özelliğini taşımaktadır. Hamamda soyunma, ılıkılık, sıcaklık küllhan olmak üzere dört bölüm mevcuttur. Soyunma yeri beşik tonozla, ılıkılık ve sıcaklık bölümü kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen planlı sıcaklık kısmında dört yanda eyvanlar ve bunlar arasında halvet odaları bulunmaktadır. Yeni Hamam'ın duvarında bulunmakta olan bu

yazıt 1982 yılında yerinden çıkarılıp şimdiki yeri olan Kleopatra Kapısının kuzeyine yerleştirilmiştir. Boyu 1.45 m. eni 0.52 m.dir. Romalılar zamanında bir heykelin kaidesi olarak kullanılmıştır. Üzerindeki yazıtın Türkçe çevirisi şöyledir: "Bu heykel imparatorluk tapınağının koruyuculuğunu iki kez yapmak, gerek kent, gerekse Kilikya eyalet yönetiminde bazı sivil ve resmi işlerde özel sorumluluk ve yetkilere sahip olmak ve bağımsız eyalet meclisi kurmak gibi pekçok ve seçkin ayrıcalıklarla onurlandırılmış bulunan Kilikya, İsaure ve Lycaonia eyaletlerine başkanlık eden, en büyük, en güzel ve en önde gelen başkent olan Severus Alexander'in Septimus Severus'un Caracalla'nın ve Handrianus'un kenti Tarsus tarafından dindar ve talihli efendimiz imparator Marcus Aurelius Severus Alexander'in esenliği için dikilmiştir." Yazıt, Severus Alexander'in imparator olduğu yıllar arasında yani İ.S. 222-235 yıllarına tarihlenmiştir.

Modern Tarsus kentinin doğusunda bulunan Justiniaus köprüsüne halk tarafından eskiden şehre girişte alınan Bac Vergisinden dolayı Bac Köprüsü denilmektedir. Adana-Ankara karayolunun Tarsus girişinde ve kuzeyindedir. Berdan (Tarsus) Çayı üzerindeki köprü, İ.S. 6. yüzyılda Bizans İmparatoru Justiniaus (İ.Ö. 527-566) tarafından yaptırılmıştır. Birkaç kez ve en son olarak 1978 yılında restore edilmiştir. Eski dönemlerde köprüden geçme paralı olduğundan bu köprüye vergi anlamına gelen Bac adı verilmiştir.

Tarsus ilçe merkezinin kuzeyinde Berdan (Kydos) Çayı üzerindedir. Berdan nehrinin bu bölümünde nehir suyu 4-5 metrelik bir yükseklikten dökülerek şelale meydana getirmektedir. Romalılar Dönemi'nde şelalenin bulunduğu alan nekropol (mezarlık) olarak kullanılmıştır. Şelalenin bulunduğu alanda konalemera yapıya sahip kayalara oyularak yapılmış mezarlar nehrin akış yükseltisi altında ortaya çıkmasından sonra oldukça tahrip olmuş durumdadır.

Tarsus İlçesi Merkezinde çok katlı otopark projesi temel hafriyat çalışmaları esnasında zemin seviyesinin 5 m. altında antik bir yola tesadüf edilmiştir. 68 m.lik bölümü ortaya çıkarılan yolun genişliği 7 m. olup, poligonal teknikte bazalt taştan inşa edilmiştir. Yolun altında 1.70 m. yükseklikte, 70 cm. genişlikte orijinal kanalizasyon sistemi ve tali kanallarla, cadde kenarlarında konglemera taştan yağmur sularını toplayan kanallar mevcuttur. Antik yolun sağ tarafında sütunlu stilabot yer almaktadır. Roma Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilen yolun Bizans ve İslami dönemlerde de kullanıldığı yapılan çalışmalardan anlaşılmıştır. Kazı çalışmaları devam etmektedir.

Tarsus İlçesi, Caminur Mahallesi, 305 ada, 21 parsel üzerinde yapılan Emniyet Sarayının temel atma hafriyat esnasında ortaya

çıkan kesme kireç taşından inşa edilen anıt mezarın güneyinde bir giriş kapısının bulunduğu, girişin her iki yanında birer kilisesi bulunan bir oda ile bağlantılı ikinci bir odanın bulunduğu görülmüştür. Üst bölüm ikinci katta, orta zemine açıklığı olan ve yanlarda kilineler bulunan bir mekan ve bu mekanın kuzeyinde yüksek kilineli bir mekanın daha mevcut olduğu tespit edilmiştir. Müze Müdürlüğüne yürütülen çalışmalar sonucunda mezar içinde bulunan pişmiş toprak lahitler ve diğer buluntular Müze Müdürlüğüne taşınmıştır.

Tarsus İlçesi Merkezi, Eski Ömerli Mahallesi, 875 ada, 101 parselde Milli Eğitim Bakanlığına yaptırılmak istenen Barbaros Hayrettin Lisesi inşaatı hafriyat çalışmaları sırasında zeminden 3.30 m. alt seviyede açığa çıkan, Roma Dönemi'nde yapıldığı belirlenen yapı kalıntısı dikdörtgen planlı olup, beşik tonozludur. Kesme kalker taşından yapılma, sıvalı, doğu batı ekseninde olan koridorun uzunluğu 37.13 m. genişliği 3.30 m. dir. Doğu batı doğrultusunda uzanan koridorun kuzey cephesinde 8 kapı açtı, güney cephesinde ise kazı sonucu açığa çıkarılan bir merdiven girişi, binaya girişi sağlayan ve içi temizlenen, duvarları freskli, zemini mozaikli oda ve 3 kapı açtı bulunmaktadır. Doğu cephede de kemerli bir kapı açtı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akşit, İ. Akdeniz Uygarlıkları: Lykia - Pamphylia - Kilikia. İstanbul, Akşit Kültür Turizm Yayınları 2007. 306 sayfa, Türkçe, Ciltli.
- Çiner, R. Ayatekla Kilisesinden Çıkarılan İskeletin Tetkiki, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi (Ankara 1964) 251-271.
- Beaufort, F. 1818, A Brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the Remains of Antiquity (London 1818)
- Campbell 1998 S. Campbell, The Mosaic of Anemurium (Canada 1998).
- Rosenbaum, E.A. – Huber, G. –Onurkan, S. A Survey of Coastal Cities in Western Cilicia (Ankara 1967).
- Russell, J. 1973, Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1971, TAD XX, I, 1973, 201-219.
- Russell, J. 1975, Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1973, TAD XXII, 2, 1975, 121-139.
- Russell, J. 1978, Recent Excavations at Roman Anemurium (1969-1973). The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, II (Ankara 1978), 911-923.
- Russell, J. 1980, The Changing Face of a Roman City, Archaeology 33, No. 5, 1980, 31-40.
- Russell, J. 1981, Excavations at Anemurium (Eski Anamur) 1976, TAD XXV, I, 1981, 263-290.
- Sear, F. 2006, Roman Theatres. An Architectural Study (New York 2006)

- Smith, L.C. 1969, Excavation Report, Eski Anamur (Anemurium), 1968, TAD XVII, 2, 1969, 177-184.
- Talber, R. 2000. Barrington Atlas of the Greek and Roman World. Princeton University Press.
- Umar, B. Kilikia Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi. İstanbul, İnkılap Kitabevi 2007. 1. Basım Türkçe.

RESİMLER LİSTESİ

- Res. 1:** Antiocheia ad Cragum.
- Res. 2:** Syedra Antik Kenti.
- Res. 3:** Anemurium Odeon.
- Res. 4:** Anemurium Aşağı Kent.
- Res. 5:** Kelenderis Mozaïği.
- Res. 6:** Nagidussa Antik Kenti.
- Res. 7:** Kilikia Aphrodisias'ı, St. Pantaleon Kilisesi Kalıntıları.
- Res. 8:** Azize Thekla Manastırı, Mersin.
- Res. 9:** Zeus Olbios Tapınağı, Olba.
- Res. 10:** Diocaesarea'da Tykhe Tapınağı.
- Res. 11:** Demircili (Imbriogon) Anıt Mezarları.
- Res. 12:** Alahan Manastırı.
- Res. 13:** Dağpazarı Bizans Kilisesi, Mersin.
- Res. 14:** Narlıkuyu, Üç Güzeller Mozaïği.
- Res. 15:** Elaioussa-Sebaste Antik Kenti.
- Res. 16:** Elaioussa-Sebaste Antik Kenti.
- Res. 17:** Kanytelis nekropollerinde kayalara oyulu insan betimleri.
- Res. 18:** Soloi-Pompeiopolis Antik Kenti.
- Res. 19:** Tarsus Eski Cami.
- Res. 20:** St. Paul Kuyusu, Mersin.

DİPNOTLAR

¹ Umar 2007.

² Syedra Tarihi ve Sikkeleri-History and Coinage of Syedra. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı. ss. 31-36.

³ Rosenbaum et al. 1967, 4-9; Smith 1969, 177-178; Russell 1973, 207-209; Campbell 1998, 9.

⁴ Rosenbaum et al. 1967, 2-3; Russell 1973, 209.

⁵ Rosenbaum et al. 1967, 3-4; Smith 1969, 178; Russell 1978, 913.

⁶ Rosenbaum et al. 1967, 11-14; Russell 1973, 201-206; Russell 1975, 100, 123; Russell 1981, 264; Campbell 1998, 32, 36; Russell 1980, 33; Russell 1978, 916.

⁷ Beaufort 1818: 193-199

⁸ Russell 1978, 913; Sear 2006, 39.

⁹ Talbert 2000: 66.

¹⁰ Çiner 1964: 251-271.

Res. 1: Antiocheia ad Cragum.

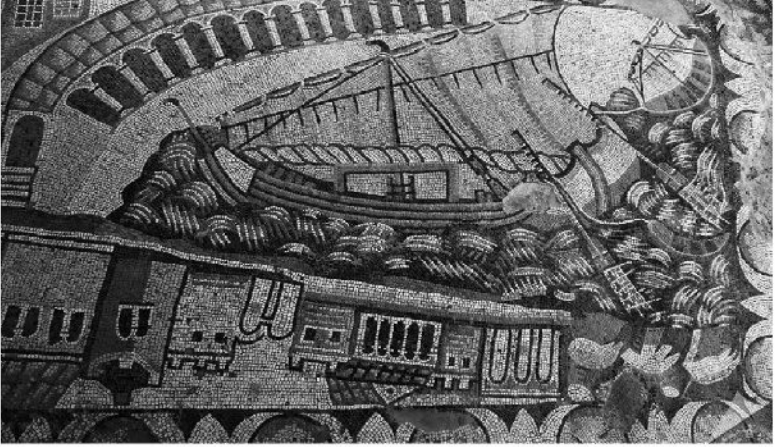
Res. 2: Syedra Antik Kenti.

Res. 3: Anemurium Odeon.

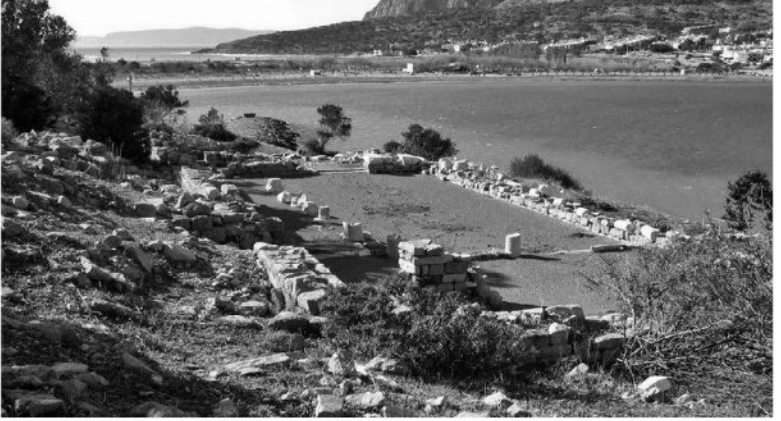
Res. 4: Anemurium Aşağı Kent.

Res. 5: Kelenderis Mozađı.

Res. 6: Nagidussa Antik Kenti.

Res. 7: Kilikia Aphrodisias'ı, St. Pantaleon Kilisesi Kalıntıları.

Res. 8: Azize Thekla Manastırı, Mersin.

Res. 9: Zeus Olbios Tapınağı, Olba.

Res. 10: Diocaesarea'da Tykhe Tapınağı.

Res. 11: Demircili (Imbriogon) Anıt Mezarları.

Res. 12: Alahan Manastırı.

Res. 13: Dağpazarı Bizans Kilisesi, Mersin.

Res. 14: Narlıkuyu, Üç Güzeller Mozaïği.

Res. 15: Elaioussa-Sebaste Antik Kenti.

Res. 16: Elaioussa-Sebaste Antik Kenti.

Res. 17: Kanytelis nekropollerinde kayalara oyulu insan betimleri.

Res. 18: Soloi-Pompeiopolis Antik Kenti.

Res. 19: Tarsus Eski Cami.

Res. 20: St. Paul Kuyusu, Mersin.

İbn-i Battuta'nın İstanbul Seyahati

Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ

Özet: *İbn-i Battuta'nın İstanbul Seyahati.*

Ortaçağ'ın önde gelen seyyahlarından İbn-i Battuta'nın İstanbul'a seyahatindeki gözlemleri ve yorumları makalemizde derlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Seyyah, İbn-i Battuta, seyahatname, İstanbul, gözlem, yorum.*

Abstract: *İbn-i Battuta's Travel to Istanbul.*

The observations and comments of Ibn-i Battuta, one of the leading travelers of the Middle Ages, on his journey to Istanbul are compiled in our article.

Keywords: *Traveler, Ibn-i Battuta, travelogue, Istanbul, observation, comment.*

* Dipnot İsimler

Seyahatnâmeler bir seyyahın gezip gördüğü belli bir coğrafi alana ve tarihsel döneme dair izlenimlerini ve topladığı bilgileri metne aktardığı yazılardır. Seyahatnâme, sefername ve anı kitapları gibi kaynaklar bir ülkenin veya bir şehrin tanınmasında önemli yer tutan, önemli tarihsel belgelerdir. Bu eserleri kaleme alanlar, gezip gördükleri yerleri, gerek tarihî ve kültürel açıdan, gerekse sosyolojik açıdan kendi bakış açılarıyla görerek, izlenimlerini aktarırlar. Avrupa'da özellikle 16. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan ve Doğu ve Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili seyahatnameleri kaleme alan seyyahlar, tarihçi, diplomat bilim adamı ve buna benzer mesleklere mensup kişilerdi. Bu bildirinin konusunu ilk Müslüman seyyahlardan olan İbn-i Battuta ve

O'nun bizi oldukça ilgilendiren İstanbul seyahati oluşturmaktadır.

İbn-i Battuta Ortaçağ'ın en önde gelen seyyahlarından biri olup, "Rihlet-ü İbn Battûta" ya da kısaca "Rihle"¹ adıyla bilinen seyahatnâmenin² yazarıdır (**res. 1**). Tam ismi Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrahim Levâtî Tancî'dir. İ.S. 14. yüzyılda yaşamış olan İbn-i Battuta, 1325 yılında Mekke'ye hacca giden zengin, Faslı bir Müslüman'dır. İbn-i Battuta gençliğinde hukuk ve edebiyat gibi popüler konularda bir eser vermediği için, çağdaşları tarafından pek zikredilmez; ancak Ortaçağ'ın en fazla gezen seyyahlarından biridir. Hac esnasında yaşadığı maceralar onu daha uzaklara yolculuk etmeye sevk etmiş ve 14. yüzyılda Avrupalılar'ca çok az bilinen Afrika, Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya cesur yolculuklar yapmıştır (**res. 2**). "Tuhfet-ün nuzzar fî garaip-il-emsal ve'l acaib-il-efsar" ismiyle anılan İbn-i Battuta İspanya ile Hindistan arasında çeyrek asır boyunca gezip, bu coğrafyaların kültürlerini, geleneklerini ve insanlarını anlatmıştır. Arap edebiyatı konusunda bir otorite sayılan Rus Arabist İgnati Yulyanoviç Kırakovski'nin ifadesiyle İbn-i Battuta "Marko Polo'dan çok daha geniş bir alan gezmiş ve üç kıtada önemli kültür merkezlerine ulaşması sebebiyle onu geride bırakmıştır".

Anadolu ve İstanbul Seyahati

İbn-i Battuta'nın Anadolu seyahati 1320-1388 yılları arasında Hindistan'daki Delhi Tuğluk Sultanı'nın hizmetine girmeyi kafasına koyması vesilesi ile vuku bulmuştur. Seyyah yolda kendisine gerekecek çevirmeni bulmak adına Selçuklular'ın yönetiminde bulunan

Anadolu'ya gitmeye karar vermiştir. Şam'dan bir Ceneviz gemisi ile Alanya'ya geçmiş, buradan da Konya yoluyla Sinop'a gitmiştir. Daha sonra da bir kervan ile Rusya'nın Astrahan kentine (Астрахань) geçmiştir. Astrahan'da Altın Ordu'lu Özbek Han'ın (1282-1341) üçüncü karısı olup, hamile olan, Bizans kökenli bir prensesin³ ("Bayalan") doğum yapmak için memleketi olan İstanbul'a dönmesine izin verilmesi esnasında, bu seyahatte ona eşlik etmesi için İbn-i Battuta'ya da izin verilmiştir. Bu olaya istinaden İbn-i Battuta 1332 yılında İstanbul'a gitmiş ve Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaiologos (Ανδρόνικος Γ' Παλαιολόγος; 1296-1341; **res. 3**) ile görüşmüştür. Konstantiniye şehrinin o dönemdeki tekfur, yani hükümdarı III. Andronikos'tur. Arap seyyahların Bizans imparatoru için "tekfur" veya "kayser" dedikleri bilinmektedir. Tekfur, Ermenice'ki "kral" manasında olan "Tagavur" ya da "Takavor"dan gelir. İbn-i Battuta'nın ayrıca bahsettiği "Circis" Araplar arasında yaygın bir Hristiyan ismi olup, Georgios'un, yani Yorgos'un Arapça'daki karşılığıdır. Ancak seyyah döneminde İstanbul'a hükmeden işi, III. Andronikos idi. Bu durum da seyyahın tarihleri karıştırdığını göstermektedir.

Seyyah 14. yüzyılda bir kilise olan Hagia Sophia'yı dışardan gördüğünü not düşmüş, ancak bu durum başka bazı Arap seyyahlar tarafından yalanlanmıştır. İstanbul'da bir ay kaldıktan sonra Astrahan üzerinden Hindistan'a gitmek için yola çıkmıştır. İbn-i Battuta İstanbul'da Galata ile Ayasofya'yı gezmiş ve çoğunluğu kadın olan çarşı esnafından bahsederken, şehrin adının saraydakilerce "Astanbol" olarak söylendiğinin bilgisini vermiştir. Seyyah İstanbul'da bir ay kaldıktan

sonra, Astrahan üzerinden Hindistan'a gitmek için yola çıkmıştır.

1971'de Milli Eğitim Basımevi tarafından yayımlanan "İbn-i Battuta Seyahatnamesi" üç bölümden oluşmaktadır: Anadolu, Kuzey Türk illeri ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi. İbn-i Battuta'nın seyahatnamesinde ismi geçen Anadolu yerleşimleri ise şöyledir: Alanya, Antalya, Burdur, Isparta, Eğirdir, Gölhisar, Laodikeia, Tavas, Muğla, Milas, Konya, Karaman, Aksaray, Niğde, Kayseri, Sivas, Amasya, Uluköy, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Birgi, Tire, Selçuk⁴, İzmir, Manisa, Bergama, Balıkesir, Bursa, İznik, Geyve, Taraklı, Göynük, Mudurnu, Bolu, Gerede, Safranbolu, Kastamonu, Sinop ve İstanbul. Özellikle Orta Anadolu'da ziyaret ettiği yerlerin sırası ile ilgili kronolojik bir takım sorunlar ve çelişkiler mevcuttur.

İstanbul Seyahatindeki Gözlemleri ve Yorumlar

Eserinin 34. bölümünde "Kustantiniye'ye Seyahatim" kısmında İbn-i Battuta "Kustantiniye" olarak adlandırdığı İstanbul seyahatini şu bölümler içinde incelemiştir "Bizans Sınırında", "Şehre Giriş", "Kustantiniye Şehrinin Hükümdarı", "Şehrin Tasviri", "Büyük Kiliseye Dair", "Kustantiniye Şehrinin Manastırları", "Keşiş Olan Hükümdar Circis'e Dair" ve "Kustantiniye Yargıcına Dair". 35. bölümde ise İstanbul'dan çıkış ve Ortaçağ'da İslam uygarlığının geliştiği bölgelerden biri olup, Semerkand ve Buhara kentlerini barındıran Maveraünnehir'e yolculuk anlatılmaktadır. İstanbul'a seyahati bölümünde İbn-i Battuta yola "Şevval ayının sonunda" çıktıklarından bahsedip, bir süre sonra Bizans sınırında Bizans

Devleti'nin ilk kalesi olan Mehtfilî'ye ulaştıklarını söyler. Gezisinde belirttiği 734 yılının, Şevval ayının, 10'u 14 Haziran 1334'e denk düşer. Battuta'nın Bizans'ı ziyaret ettiği 1330'lu yıllar Bizanslılar'ın yaşadığı ağır siyasi ve ekonomik bunalım zamanlarıdır; bu da seyyahın anlatımlarında kısmen de olsa, yer bulmuştur.

Battuta'ya ögre Mehtfilî Kalesi'nden İstanbul'a 22 gün süren bir yol vardır. Bu yolun 16. gününde deniz girintisine ulaşılır; oradan İstanbul'a varmaksa 6 gün alır. Bu kaleden itibaren arazi dağlık ve sarp bir çehreye büründüğü için, arabaları bıraktıklarını, at ve katır sırtında yolculuk etmeye başladıklarını belirtmiştir. Seyyah'ın İstanbul'a yakın olup, ismini belirtmediği büyük şehir Sely(m)bria ["Σηλυ(μ)βρία"], yani Silivri olmalıdır. Silivri Marmara kıyısındadır ve İstanbul'dan sadece 70 km uzaklıktadır.

İbn-i Battuta sonrasında coşkun akan "İstafil" yani "Astelephos" ırmağı kenarında bir dağın yamacında kurulmuş "Mesleme bin Abdülmelik Kalesi"ne vardıklarından bahseder. Bilindiği üzere Mesleme bin Abdülmelik İ.S. 7. ve 8. yüzyıllarda yaşamış bir Emevi komutanır ve Bizans İmparatorluğu ile Hazar Hanlığı'na karşı gerçekleştirilen seferlere öncülük ederek 8. yüzyılın başındaki önde gelen Arap komutanlardan biri olmuştur. Arapların İ.S. 717'deki, ikinci Konstantinopolis kuşatmasında büyük ün kazanmıştır. Bu kuşatma sırasında Mesleme bin Abdülmelik Galata bölgesini ele geçirir. Bir yıl süren kuşatma sonrasında kale içini fethedemese de, yedi yıl boyunca askerleriyle birlikte burada kalır. Müslümanlar'ın ibadetlerini yerine getirmesi için dönemin Bizans İmparatoru Leon ile

anlaşma yaparak, bugün Karaköy Perşembe Pazarı'nda bulunan Arap Camii'ni yaptırır. Emevi Halifesi Ömer bin Abdülaziz Şam'daki isyanlar nedeniyle Mesleme bin Abdülmelik'i geri çağırınca, İstanbul kuşatması kaldırılır. 800 yılına kadar cami olarak kalan bu yapıyı, Galata bölgesine yerleşen Cenevizliler kiliseye çevirdiler. Fatih Sultan Mehmet, 1455 yılında caminin çan kulesini minareye, kiliseyi de aslına, yani camiye geri döndürür. Ayrıca Fatih, caminin avlusuna Mesleme bin Abdülmelik adına bir makam yaptırır (res. 4). Battuta "Mesleme bin Abdülmelik Kalesi" adını taşıyan bu yapının yıkıntılardan başka bir şey kalmadığını belirterek, kale dışındaysa büyük bir kasaba kurulu olduğunu not düşer. Ardından İstanbul yolunda birçok körfezleri ve köyleri aşmışlardır. "Üçüncü körfezi" yakınında "Fenike" adlı küçük bir kasabanın varlığından bahsetmektedir. Kalesinin sağlam, kilise ve binalarının ise çok özenli inşa edilmiş olduğunu söylemektedir. O'na göre bu küçük şehrin sokaklarını su akırları ayırıyordu, çevresi bağ ve bahçelerle kaplıydı. Bu kasabada her sene üzüm, erik, elma, ayva gibi meyveler toplanıp ve kurutulup, öbür seneye saklanıyordu.

İbn-i Battuta sonrasında Kustantiniye'ye on mil uzakta bir yerde konakladıklarını, ertesi sabah ise kimi atlı kimi yaya, kadın-erkek çocuk çocuk hep beraber en güzel elbiselerine bürünerek şehirden dışarı çıktıklarını belirtir. O gün öğle civarında muhteşem Kustantiniye şehrine girdiklerini anlatmaktadır (res. 5). Grup olarak şehre girerken bütün çanları çaldığından ve yerin göğün sestene inlediğinden bahsetmektedir. Hükümdar sarayının kapılarının birinin önüne geldiklerinde ise yüz kadar kapıcıyla karşılaştıklarını; onların da

"Müslümanlar" anlamına gelen "Sarakino" diye bağdıkları anlatır (res. 6).⁵ Bu grup İbn-i Battuta ve grubunu içeri girmekten alıkoymuşlardır.

İbn-i Battuta Bizans hükümdarının sarayını tanımlarken "duvarları mozaikle süslü geniş bir salon"dan bahseder. Bu mozaiklerde hayvan ve manzara resimleri vardır. Ortasında fiskiye ve etrafı ağaçlarla dolu şahane bir salon olduğunu söyler. "Sağda solda insanlar sükkunet içinde ayakta duruyor, kimse kimseyle konuşmuyordu" diye not düşmüştür. Burada Musevi bir çevirmen ile konuşmuş ve Arapça anlaştığı çevirmenin kendisine Suriyeli olduğundan bahsettiğini not düşmüştür. Bizans sarayını anlatırken Battuta Bizans hükümdarının muazzam kubbeli bir iç salonda, tahtında oturduğunu belirtmiştir.

Battuta'nın "İmparatorun sarayı" olarak bahsettiği şehrin kuzeybatı ucuna yakın bir yerde bulunan Blaherne Sarayı olmalı; yani şu anda "Tekfur Sarayı" olarak bilinen yeri kastetmiştir. Blaherne Sarayı (Yunancası "τὸ Βλαχέρνας Παλάτιον") Konstantinopolis'in kuzeybatı bölümünde bulunan Blaherne semtinde⁶ yer alan Bizans imparatorluk ikametgâhı idi (res. 7). Sarayın bulunduğu alan günümüzde binalarla kaplıdır, elimizde yalnızca yazılı kaynaklarda bulunan anlatımları vardır. Bu saray İ.S. 500 yılı civarında inşa edilmiştir. Bu dönemde ana imparatorluk ikametgâhı hala Büyük Saray'dı. 11. yüzyılın sonlarında I. Aleksios Komnenos imparatorluk ikametgâhını buraya taşımış, torunu I. Manuel Komnenos sarayı önemli ölçüde geliştirmiştir. Blaherne Sarayı'nın biraz güneyinde kalıntıları halen mevcut olan Tekfur Sarayı bulunur. Tekfur Sarayı da bazen Blaherne Saray Kompleksi'nin parçası kabul edilir.

İbn-i Battuta'nın İstanbul seyahatinde kentin topografyasına ilişkin yaptığı gözlem şöyledir: "Bu şehir sonsuz derecede büyük. İki bölüme ayrılmıştır. İki taraf arasında, sularında gelgit yaşanan büyük bir nehir vardır. Eskiden üzerinde köprü kurulmuş, ama harap olmuş. Şu anda karşıdan karşıya büyük kayıklarla geçiliyor. Söz konusu nehrin ismi Absumi'dir." Battuta'nın "Absumi" dediği yer "Potamasa" yani Haliç'tir. Potamasa "ırmak" anlamına gelir. Haliç ("Altın Boynuz" olarak da bilinir), İstanbul'un Avrupa yakasını kaplayan Çatalca Yarımadası'nın güneydoğu ucunda, Boğaziçi girişinde, Sarayburnu ve Beyoğlu platolarını birbirinden ayıran deniz girintisi. Denizin kendisine ulaşan akarsu yatağının bir bölümünü istila etmesiyle meydana gelen yapının jeomorfolojik adı olan Arapça haliç sözcüğü, İstanbul halicinin kent açısından taşıdığı önemden dolayı Osmanlılar döneminden bu yana bir özel isim haline gelmiş, birçok semti kapsayan bir kent bölgesi adı olmuştur.

"Astanbtıl" olarak adlandırdığı İstanbul'un nehrin doğu yakasında olduğunu söylemektedir. İbn Battuta'dan önce Yakut Hamevi de, Konstantiniye için "İstanbul" adını kullanmıştır. Ebu'l-Fida ise İstanbul Haliçi'nden bahsederken bu kelimeyi kullanmıştır. Herhalde "İstanbul" kelimesinin yaygınlaşmasında İtalyan tacirlerin katkıları olmuştur.

Burada Battuta'nın İstanbul kentinden kastettiği hükümdarla devlet erkani oturduğu, önemli kamu ve dini yapıların bir arada olduğu ve nüfusun büyük bölümünün yerleştiği Tarihi Yarımada, yani Fatih İlçesi'ndeki Sarayburnu bölgesidir. Buradaki çarşıların taşla döşeli olduğunu, her çarşının ayrı kapıları var olduğunu, geceleyin kapatıldığını ve çarşı

esnafının ve zanaatkarların çoğunun kadın olduğunu söylemektedir.

İbn-i Battuta'ya göre İstanbul denize doğru dokuz mil girmiş bir dağ eteğine kurulmuştur. O'na göre enlemesine dağılışı da yine aynı ölçülerdedir. Üstünde küçük bir kale ve hükümdarlık sarayı olduğundan bahseder. O'na göre şehrin surları, tepenin eteklerini her yandan çevirmekte ve denizden kimse içeri girememektedir. Şehirde 13 kalabalık mahalle ve olağanüstü büyük bir kilise olduğunu söyler.

Şehrin öteki kısmı "Galata" adını taşımaktadır. O'na göre bu yakaya, hepsi de tüccar olan Frenk [=Avrupalı] cemaat yerleşmiştir. Galata Battuta döneminde daha çok Cenevizlilerin oturduğu semttir. 1267'de burası tamamen onlara tahsis edilmişti. Cenevizliler İstanbul'un fethine kadar burada kalmışlar ve bu semti parlak bir ticaret merkezi haline getirmişlerdir. Battuta ise Galata'daki nüfusun Katolik olan Cenova, Venedik, Roma ve Fransızlar'dan oluştuğunu belirtir. Onların da Kustantiniye hükümdarının hakimiyeti altında yaşadığını, hükümdarların başlarına kendilerinin razı olduğu birini atamakta olduğunu, o adama "kums" yani "konsolos" dendiğini anlatır. Battuta "kums" kelimesini Cenova'lıların sık kullandığı "kont" anlamındaki "Comes"den almış olmalıdır. Battuta'ya göre Frenkler'in sahip oldukları liman dünyanın en işlek limanlarından. Bu limanda yüz kadar "kurkura", yani büyük tekne gördüğünü söylemektedir. O'na göre ufak tekneler sayılmayacak denli çoktur. Galata'da çarşılar gayet renkli ve zengin olmasına rağmen, oldukça pistirler. Çarşıları birbirinden ayıran küçük dere lağım akıtmaktadır. Battuta'ya göre Galatalıların kiliseleri çok gösterişli değildir. Galata bugün

Beyoğlu ilçesinin tarihi açıdan zengin bir semtidir. Genel olarak Beyoğlu'nun alt tarafı, yani Azapkapı, Tophane ve Galata Kulesi'nin arasında kalan bölge olarak tarif edilebilir. Bölgenin nüfusu artınca özellikle 19. yüzyılda yerleşim yerleri yukarıya doğru yayılmıştır. Galata, uzun yıllar boyunca rıhtımıyla ülkenin dışa açılan bir kapısı olmuştur. Tarihî olarak denizcilerin bir uğrak yeri olma niteliğini taşımıştır. II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden önce bir Ceneviz kolonisi olan bölge, Osmanlılara barış ile teslim edildiği için geniş ölçüde ayrıcalıklar tanınmıştır ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar devam etmiştir. Senti çeviren surlar 19. yüzyılda yıkılmıştır.

Battuta'nın İstanbul anlatısında "Büyük kilise" olarak adlandırdığı Hagia Sophia (res. 8) ve çevresinde yer alan dini amaçlı hizmet kurumlarının tasviri oldukça yer tutar. İbn-i Battuta'nın İstanbul seyahatinde "Aya Sufiyya" olarak adlandırdığı Hagia Sophia'ya ilişkin yaptığı gözlem ise şöyledir: "Bu kilisenin içini gezemediğimiz için sadece dışından bahsedeceğiz. Kilisenin adı kendi aralarında Ayasofya'dır. Bu binayı Süleyman Aleyhisselam'ın teyzesadesi Barhaya'nın oğlu Asaf'ın yaptırdığı söylenmektedir. Hristiyanlık aleminin en büyük kilisesi olup, çevresi bir duvarla ayrılmıştır. Bu suretle bina küçük bir şehri andırır. On üç kapısı bulunur. Bir mil kadar genişlikte olan avlunun önünde büyük bir kapı vardır. Buradan avluya girmek isteyenlere kimse mani olmaz. Buraya yukarıda adı geçen ve imparatorun babası olan keşişle birlikte girdim. Avlu mermer kayraklarla kaplı büyük bir salonu andırmakta, kiliseden gelen bir sur harkı ile ikiye bölünmekte ve harkın yan duvarları bir arşın

yüksekliğinde pek güzel bir şekilde işlenmiş somaki mermerlerle kaplı bulunmakta idi." Battuta'ya göre kilise içinden fışkıran bir kaynakla ikiye bölünmektedir. Su arkının yan duvarları bir arşın yükseklikte gayet güzel işlenmiş mermerle kaplıdır. Arkın iki yanı düzenli aralıkla dikilmiş ağaçlarla süslüdür. Kilise kapısından avlunun ortasına kadar uzanan yüksek ahşap çardakta hala üzüm salkımları vardır. Bunun altında yaseminler ve rey-hanlar dizilidir. Avlu kapısının hemen dışında ahşaptan mamul büyük bir kubbe göze çarptığını belirtir. Buraya konan peykelerde kapı hizmetkarlarının oturduğunu söylemektedir. Kubbenin sağ tarafında çoğu ahşap olan iskemle ve peykelerin şehrin yargıçlarına ve divan katiplerine ait olduğunu not düşüp, orta yerde tahta merdivenlerle çıkılan kubbenin başyargıcın makamı olduğunu ima eder.

Kiliseye girilmeden Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği hacin tahtalarından arta kalanla yapıldığı zannedilen ve bu yüzden kutsal sayılan eski bir hac önünde secde edilmesi gerektiğini anlatır. Hagia Sophia'ya hizmet eden rahip ve keşişlerin sayısının binlere vardığını söylemektedir.

İbn-i Battuta Bizans manastırlarını da gözlemlerinde aktarmaktadır. Bunların bizdeki tekke ve zaviyelerine benzediğini söyleyip, sayılarının pek çok olduğunu belirtir. Bu manastırlardan erkek ve kadınlara ait ikisinden ayrıntılı olarak bahseder. O'na göre Bizans hükümdarlarından çoğu 60 ya da 70 yaşını bulduklarında bir manastır yaptırırlar. Bunun sonrasında da kıldan dokunmuş "mish" denilen rahip hırkayı giyerek, tahtı oğullarına terk ederler. Bir Rum rehberle içine girdiği kadınlar manastırını anlatırken şu kelimeleri kullanmıştır:

“Bu manastırın ortasından su geçiyordu. İçerdeki kilisede rahibe kıyafetine bürünmüş yüz kadar bakire vardı. Hepsinin saçları kesilmiş, başlarına keçe külâhlar geçirilmişti. İnsanın yüreğini hoplatan muhteşem güzellikte kızlardı ve yüzleri yaptıkları ibadetten ötürü aydınlıktı. Küçük bir çocuk minbere çıktı, şimdiye kadar iitmediğim tatlı bir sesle o güzel bakirelere İncil okudu.”.

Sonuçlar

İbn-i Battuta’nın seyahatnamesi Osmanlı öncesi, daha doğrusu Osmanlı başlangıcı Anadolu kültürü için bilgi veren en önemli kaynaklardan biridir. Özellikle Geç Ortaçağ

Anadolu’su kültür tarihi için adı geçen dönemin en önde gelen eseridir. Bu eser daha Osmanlı Dönemi’nde Türkçe’ye çevrilmiştir. Aslında seyahatnamenin büyük bir kısmında İbn-i Battuta kendisine para, yemek ve yer veren insanların ne kadar muteber olduklarını anlatmaktadır. Ancak ağının gündelik yaşamın tasavvuru için oldukça önemli bazı değerlendirmeler bulunmaktadır. İbn-i Battuta seyahatnamesinde daha çok insan ögesine yer verdiği için, eseri ile o çağlarda yaşayan insanların karakterlerini tahlil etmemizde bize büyük yarar sağlar.

KAYNAKÇA

- Çakmakçı, Cevdet (2006). İbn Battûta Seyâhatnâmesi'nde Türkçe Kelimeler, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 47/1, 1 5 9 - 1 6 8 <<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/58/547.pdf>> (01/12/2016).
- Dunn, Ross E. (2004). (yya.), The travels of Ibn Battuta - A virtual tour with the 14th century traveler, Los Angeles: University of California Press.
- Dunn, Ross E. (2005). The adventures of Ibn Battuta, Los Angeles: University of California Press. (ikinci baskı).
- El-Cheikh, Nadia M. (2003). Byzantium viewed by the Arabs. Harvard Middle Eastern Monographs 36, Cambridge, MA/Londra: Harvard University Press.
- Follath, Erich (2016). Jenseits aller Grenzen. Auf den Spuren des großen Abenteurers Ibn Battuta durch die Welt des Islam, Münih: DVA.
- Gibb, H. A. R. (1958-1994). (çev. ve yya.), The travels of Ibn Battûta, A.D. 1325-1354. 1.-4. Ciltler, Londra: Hakluyt Society.
- Harvey, Leonard P., (2007). Ibn Battuta, New York: I.B. Tauris.
- Karydis, Nikolaos D. (2013). Different approaches to an early Byzantine monument: Procopius and Ibn Battuta on the church of St. John at Ephesus, şurada: C. Nesbitt/M. Jackson (yya.), Experiencing Byzantium. Papers from the 44th spring symposium of Byzantine studies, Newcastle and Durham, April 2011, Surrey, Farnham/Burlington: VT, Ashgate, 89-110.
- Mackintosh-Smith, Tim (2010). Landfalls: On the edge of Islam with Ibn Battutah, Londra: John Murray.
- Verne, Jules (1878). Les grands voyages et les grands voyageurs. Découverte de la Terre. Bibliothèque d'éducation et de récréation, Paris: J. Hetzel et Cie. <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k65422974>> (01/12/2016).

RESİMLER LİSTESİ

- Res. 1:** İbn-i Battuta'nın Léon Benett tarafından yapılan 1878 yılına ait bir gravürü (kaynak: Verne 1878, 81).
- Res. 2:** İbn-i Battuta'nın seyahat güzergahları (Kaynak: Encyclopedia Britannica, 2013).
- Res. 3:** İbn-i Battuta'nın görüştüğü düşünülen Bizans İmparatoru III. Andronikos Palaiologos'un bir el yazmasındaki tasviri [Kaynak: Stuttgart'taki Württembergische Landesbibliothek'de bulunan Mitteilungen aus Konstantinopel (Cod. hist. 2° 601, fol. 2r)] <http://digital.wlbstuttgart.de/sammlungen/sammlungsliste/werksansicht/?no_cache=1&tx_dlf%5Bid%5D=3720&tx_dlf%5Bpage%5D=5> (01/12/2016).
- Res. 4:** İstanbul-Karaköy'deki Arap Camii'nde yer alan Mesleme bin Abdülmelik'in makamı (fotoğraf: E. Laflı, 1999).
- Res. 5:** Bizans Dönemi'nde İstanbul-Sarayburnu'nun planı (Kaynak: Encyclopedia Britannica, 2013).
- Res. 6:** İ.S. 9. yüzyılda Giritli Sarazenleri cezalandıran Bizans Yunanlıları tasvir eden tezhip. Madrid Skilites Kroniği; İ.S. 11. yüzyıl [Kaynak: V. Tsamakda, The illustrated chronicle of Iannes Skylites in Madrid (Leiden, Alexandros Press 2002)].
- Res. 7:** Blaherne Sarayı'nın günümüzdeki kalıntıları (fotoğraf: E. Laflı, 2007).
- Res. 8:** Hagia Sophia'nın inşasını gösteren, İbn-i Battuta'nın Ayasofya'yı ziyaret ettiği İ.S. 14. yüzyıla ait bir gravür [Kaynak: Konstantinos Manasses Kroniği; İ.S. 14. yüzyıl I. Duichev, Chronicle miniatures from the Manasses Chronicle (Sofya, български художник 1962)].

DİPNOTLAR

¹ Bir yerden diğerine seyahat etme anlamına gelen “nhle” genelde âlimlerin, özelde muhaddislerin hadis öğrenmek, bildiklerini tevsik etmek için yaptıkları ilim yolculuklarını ifade etmek için kullanılır.

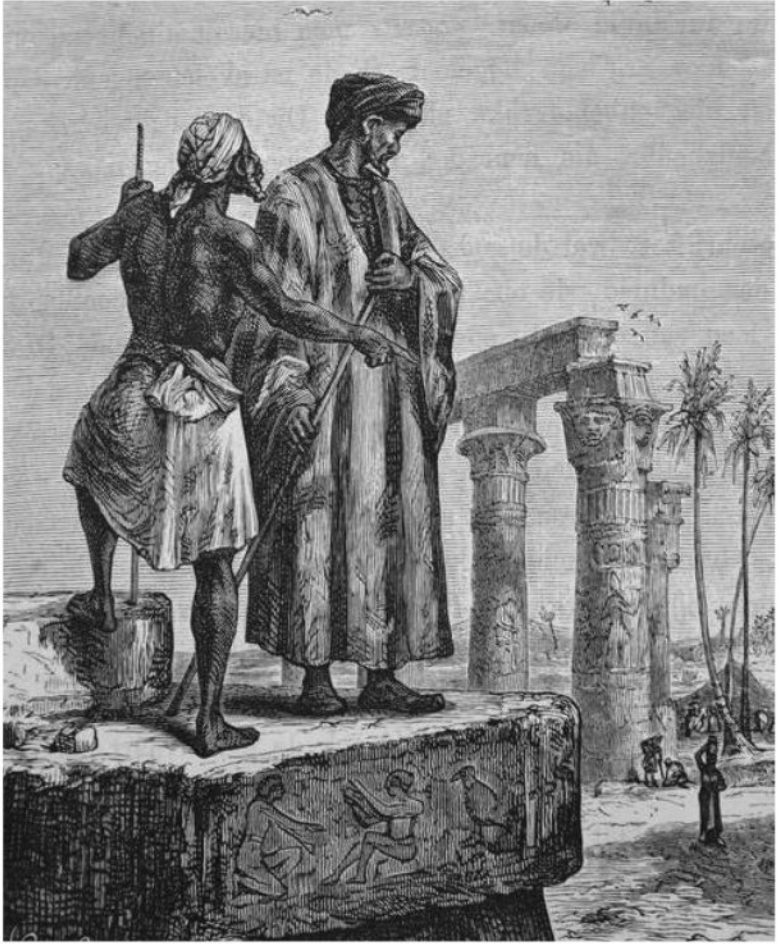
² Bu seyahatname ile ilgili olarak başlıca eserler şunlardır: Gibb 1958-1994; Dunn 2004 ve 2005; Harvey 2007; Mackintosh-Smith 2010; ile Follath 2016. Türk araştırmacıların son yıllarda İbn-i Battuta'ya ilgisinin arttığını görsük de, bu seyahatnameden Türkçe'ye çözümlmelerin sayısı hala yeterli değildir. İyi bir istisna için: Çakmakçı 2006.

³ El-Cheikh, 2003: 197.

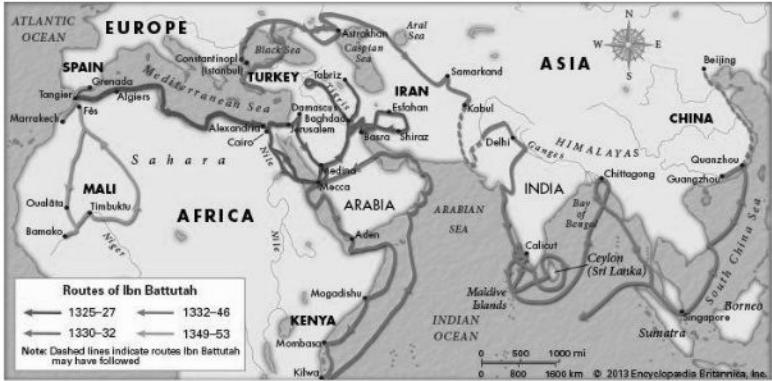
⁴ Ephesos'taki gözlemleri ve buradaki Yuhanna Bazilikası'na ilişkin aktardığı bilgilerin Bizans mimari tarihi açısından çözümlemesi için bkz. Karydis 2013.

⁵ Yunanca'daki “Sarakino” (İngilizce’de “Saracen”) Haçlı Seferleri Dönemi’nde Müslümanlar’a verilen addır. Türkçe’de bu terim “Sarazen” ve Latince’de “Sarecenus” olarak bilinir. Haçlı Seferleri sırasında Avrupalı savaşçılar kendilerini “batı” olarak lanse etmiş ve Müslümanlar’a bu adı takmıştır. Genel olarak “Hristiyan olmayan” anlamına gelir. Kelimenin etimolojik kökeni Sina’da yaşayan bir Arap kabilesine dayanır. Başka bir görüşe göre ise Yunanlılar, Arapça’daki “şark” sözcüğünü dillerine “sarakenoi” olarak geçirmişlerdir. Bu sözcük önce Arapları, sonra tüm Müslümanları betimleyen “Sarecen”e dönmüştür.

⁶ Blakernai (Yunanca “Βλαχέρναι”) Konstantinopolis’in kuzeybatı kesiminde bulunan, bugünkü Fatih İlçesi’ne bağlı Ayvansaray Mahallesi’dir. Bu semt Doğu Hristiyanlığı’nda “kutsal su” mekanıdır ve birçok önemli kilise buraya inşa edilmişti. Bunlar arasında en tanınanı Meryem Ana Kilisesi (“Panagia Blacherniotissa”)’dır. Ayvansaray’da Meryem Ana ile özdeşleşen kutsal kaynak hala ziyaret edilmekte ve Türkçe “Ayazma” olarak adlandırılmaktadır. Bu kelime Yunanca’da “kutsal su” anlamına gelen “ἁγίασμα”da türemiştir.

Res. 1: İbn-i Battuta'nın L  on Benett tarafından yapılan 1878 yılına ait bir grav  r  
(kaynak: Verne 1878, 81).

Res. 2: İbn-i Battuta'nın seyahat güzergahları (Kaynak: Encyclopedia Britannica, 2013).

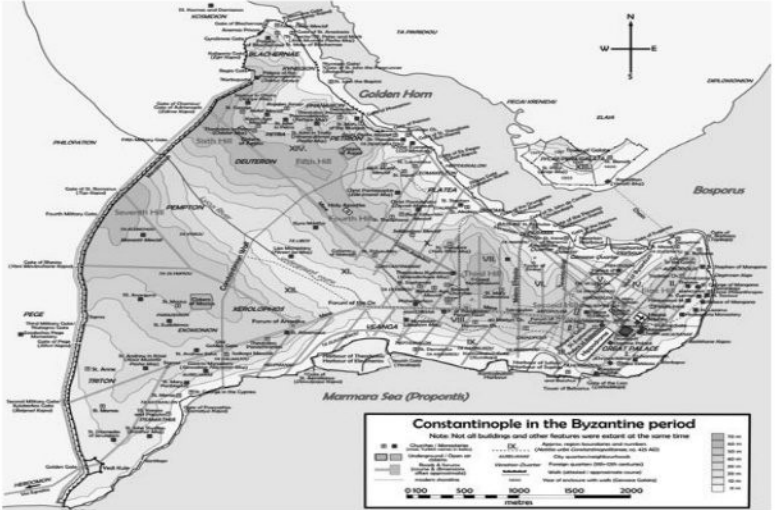
Res. 3: İbn-i Battuta'nın görüştüğü düşünülen Bizans İmparatoru

3. Andronikos Palaiologos'un bir el yazmasındaki tasviri
[Kaynak: Stuttgart'taki Württembergische Landesbibliothek'de bulunan

Mitteilungen aus Konstantinopel (Cod. hist. 2° 601, fol. 2r)] <http://digital.wlb-stuttgart.de/sammlungen/sammlungsliste/werksansicht/?no_cache=1&tx_dlf%5Bid%5D=3720&tx_dlf%5Bpage%5D=5> (01/12/2016).

Res. 4: İstanbul-Karaköy'deki Arap Camii'nde yer alan Mesleme bin Abdülmelik'in makamı (fotoğraf: E. Lafli, 1999).

Res. 5: Bizans Dönemi'nde İstanbul-Sarayburnu'nun planı
(Kaynak: Encyclopedia Britannica, 2013).

Res. 6: İ.S. 9. yüzyılda Giritli Sarazenleri cezalandıran Bizans Yunanlıları tasvir eden tezhip. Madrid Skilitzes Kroniği; İ.S. 11. yüzyıl.

[Kaynak: V. Tsamakda, The illustrated chronicle of Ionnes Skylitzes in Madrid

Res. 7: Blaherne Sarayı'nın günümüzdeki kalıntıları (fotoğraf: E. Lafli, 2007).

Res. 8: Hagia Sophia'nın inşasını gösteren, İbn'i Battuta'nın Ayasofya'yı ziyaret ettiği

İ.S. 14. yüzyıla ait bir gravür [Kaynak: Konstantinos Manasses Kroniği; İ.S. 14. yüzyıl

I. Duichev, Chronicle miniatures from the Manasses Chronicle

(Sofya, български художник 1962)].

SELÇUK YAKINLARINDAKİ KEÇİ KALESİ ÜZERİNE KISA BİR NOT

Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ

**Özet: Selçuk Yakınlarındaki Keçi Kalesi
Üzerine Kısa Bir Not.**

Anadolu'da varlığını koruyabilen en önemli Selçuklu kalesi Alanya Kalesi'dir. 1225 yılında Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat tarafından yaptırılan bu kalede 83 kule ve 140 burç mevcuttur. Ancak bu bildiride Anadolu'nun batısında bulunan başka bir Geç Ortaçağ savunma yapısı üzerine durulacaktır. Halk arasında "Keçi Kalesi" olarak adlandırılan bu yapı İzmir İli, Selçuk İlçesi'nin 9 km kuzeyinde, antik kaynaklarda adı "Galesion" olarak geçen Alamandağı'nın 300 m yüksekliğinde konumlanmıştır. Kale İzmir'den Selçuk'a seyahat edilirken rahatlıkla seçilebilmektedir. Yapının şu anda görülen kalıntıları İ.S. 13. yüzyıla tarihlenmektedir. Aslında Bizans

Dönemi'ne ait yapının ana çekirdeği Türk Dönemi ile beraber büyük oranda kullanılmıştır. Kalenin ismi halk arasında "Kızılhisar" olarak anılmaktadır. Kalenin bulunduğu yol güzergahı aslında Türk Dönemi öncesinde oldukça sık kullanılan bir güzergahtır. Kalenin bulunduğu dağın konumu kuzeyden gelip güneye giden yolun, Küçük Menderes Ovası'nı geçtiği ve diğer taraftan Sart (Salihli) yolunun ayrılarak çatal yaptığı kavşak noktasıdır. Kale dikdörtgen planlı iç kale ve bunu kuzey ve batıda çevreleyen bir dış kale yapısından oluşmaktadır. Kale kapısının içinde yuvarlak veya kare şeklinde kuleler yapılmış ve bütün duvarlar yerel kireçtaşından inşa edilmiş, arası sert kireç harcıyla doldurulmuştur. İç kalenin kuzeyinde depo odaları bulunmaktadır. Kale yakınlarında çok

* Dipnot İsimler

sayıda mağara da yer almaktadır. Bunların bir kısmının kullanıldığına ilişkin bazı emareler bulunmaktadır. Bu bildiride bu kale ayrıntılı olarak tanıtılıp, bazı araştırmalar ışığında kale tekrar yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Keçi Kalesi, Selçuk, İzmir, Selçuklu, Bizans, Batı Anadolu, Geç Ortaçağ, İ.S. 13. yüzyıl.

Abstract: Keçi Kalesi. A Late Medieval Fortification in Western Anatolia.

Keçi Kalesi was built in 13th cent. A.D. most probably by the Lascarids. The fort was located on a route between the Late Byzantine forts at Metropolis and Ephesus (Ayasolouk), and thus was protecting an important road on the fertile Torbalı Plain as an observation post prior to Ayasolouk. In this paper an attempt was given to collect all former information about this building and publish its new detail photos as well as two reconstructions. Alanya Castle is the most important Seljuk castle that can protect its existence in Anatolia. Built in 1225 by the Seljuk Sultan Alaaddin Keykubat, this castle has 83 towers and 140 bastions. However, this paper will focus on another Late Medieval defense structure in the west of Anatolia. This building, which is called "Keçi Castle" among the people, is located at 300 m height of Alamandağı, which is named as "Galesion" in ancient sources, 9 km north of Selçuk District of İzmir Province. The castle can be easily selected while traveling from İzmir to Selçuk. The remnants of the building currently visible It is dated to the 13th century. In fact, the main core of the building belonging to the Byzantine Period was used to a great

extent with the Turkish Period. The name of the castle is known as "Kızılhisar" among the people. The road route on which the castle is located is actually a route frequently used before the Turkish Period. The location of the mountain where the castle is located is the intersection point where the road from the north to the south crosses the Küçük Menderes Plain and on the other hand, the Sart (Salihli) road separates and forks. The castle consists of a rectangular inner castle and an outer castle structure that surrounds it in the north and west. Inside the castle gate, round or square towers were built, and all the walls were built from local limestone and filled with hard lime mortar. There are storage rooms in the north of the inner castle. There are many caves near the castle. There are some indications that some of them were used. In this report, this castle was introduced in detail and the castle was reinterpreted in the light of some research.

Keywords: Keçi Kalesi, Ephesus, İzmir, Seljukids, Byzantium, Western Anatolia, Ephesus, Late Medieval Period, 13th century A.D.

İ.S. 12. yüzyılda Anadolu'da Türk hakimiyetinin giderek güçlenmesiyle, İzmir ve tüm Batı Anadolu'ya hakim olan Laskarisler Dönemi'nde (İ.S. 1204-1261 yılları), Batı Anadolu'yu da tehdit eden Türk saldırılarına karşı önceden var olan savunma yapılarının onarılmasına önem vermiş, bunun yanında farklı yerlerde kaleler inşa ettirmişlerdir. Bu dönemde İmparatorluğun deniz ticareti açısından önemli bir üssü olan İzmir'de (Smyrna) Kadifekale (Pagos) surları onarılmış, Metropolis

(günümüzde Torbalı) antik kenti akropolisine bitişik Metropolis Kalesi (**res. 1**) ve bildirimizin konusu olan Keçi Kalesi (**res. 2**) inşa ettirilmiştir. Bir Geç Ortaçağ savunma yapısı olan Keçi Kalesi'nin ilk inşası Bizans Dönemi'nde olmasına rağmen Selçuklu ve Aydınoğulları Dönemleri'nde onararak, daha yoğunlukla kullanılmaya devam edilmiş olmasından dolayı çalışma konumuzun kapsamında yer almaktadır. Kalenin bulunduğu bölgenin İ.S. 14. yüzyılda Aydınoğulları Beyliği sınırlarına dahil edildiği bilinmektedir.¹ Bu yapı Kıyı Ege'deki iyi bilinen Geç Ortaçağ savunma yapıları olan Bodrum, Kadıkalesi, Kadifekale, Çeşme, Eski Foça Beş Kapılar, Sakız, Çandarlı ve Midilli Kaleleri arasında, Yoğurtçu Kale gibi iç kısımlarda var olan önemli bir savunma yapısı örneğini teşkil etmektedir. Bilimsel literatürde aslında iyi tanınan, ancak hala birçok bilinmeyene sahip bu yapı Prof. Dr. Zeynep Mercangöz ile Doç. Dr. Emine Tok tarafından incelenmiş, ama ayrıntılı olarak yayınlanmamıştır.² Doç. Dr. Emine Tok'un Manisa'daki Yoğurtçu Kale ile ilgili çalışması Batı Anadolu'daki Geç Ortaçağ savunma yapıları ile ilgili öncü yayınlarından biridir.³ Keçi Kalesi ve yakın çevresinin Ortaçağ'daki durumu şu anda Avusturya Arkeolojisi Enstitüsü adına Ephesos'da çalışmalar yapan Doç. Dr. Andreas Külzer tarafından çalışılmaktadır. Bu yazının amacı yapının ayrıntılı olarak tanıtılıp, yapı konusundaki bilgilerin olabildiğince bütüncül olarak derlenmesidir.

Etimolojik olarak Keçi Kalesi" ismi "Küçük Kale" teriminden gelmektedir; yerli halk kaleyi "Kızılhisar" olarak adlandırmıştır.

Kalenin Bizans Dönemi'nde hangi isimle anıldığı tam olarak bilinmemektedir. "Keçi Kalesi" adı ise ilk olarak 18. yüzyılın başlarından itibaren karşımıza çıkar. Yol güzergâhı Ayasuluk ve Ephesos'tan geçen seyyahlar, kaleyi notlarında farklı isimlerle adlandırarak tanımlamışlardır. Richard Chandler, Smyrna'dan Ephesos'a yolculuğu sırasında Kaystros Nehri'nin kenarında, Gallesion/Alaman Dağı'nın doruğunda bir kalenin varlığından söz eder.⁴

Francis W. J. Arundell, yüksek bir tepenin zirvesine inşa edilmiş olan kalenin "Keçi Kalesi", "Dervişler Kalesi", "Soley Bey Kalesi" ve "Kızılhisar" gibi farklı birçok şekilde adlandırıldığından bahseder. Arundell, "Keçi Kalesi" adının nereden gelmiş olabileceğini araştırırken, bu söylemin, topoğrafyanın ancak keçilerin tırmanabileceği sarplıkta olması ile ilişkilendirilebileceğini düşünür. Arundell, Persler'in kaleyi gözetleme kulesi olarak kullanmış olabileceğini iddia eder. Araştırmacı, Türklerin, Persleri "Kızılbaş" olarak isimlendirdiklerini, muhtemelen bu söylencenin "Pers/Kızılbaş Kalesi" anlamına gelen "Kızılhisar" şeklinde günümüze ulaşmış olabileceğini düşünür.⁵ Araştırmacı Müller Wiener de, E. Chiscull'un notları arasında, 18. yüzyıl başlarında İzmir'de yaşamış olan Dr. A. Picenini'nin notlarında kalenin "Kızılhisar" olarak adlandırıldığını belirterek Arundell'i destekler bir yorumda bulunur.⁶ Aynı zamanda, araştırmacının kaleye tırmanarak tespitlerde bulunduğu tahmin ediliyor. Yapıda kullanılan taşların büyük boyutlu olduğundan bahsetmesi kaleye tırmanmadan görebileceği bir durum

değildir.

Charles Texier ise, İzmir'den Ayasuluk'a düzenlediği gezisi sırasında bir gece Torbalı'da kaldıklarını belirtir. Ovanın sular içinde kalması sebebiyle dağ yolundan ilerlediklerini ve bu güzergâh üzerinde, dağın en sarp tepesine inşa edilmiş, yerel halkın "Kız Kalesi" dedikleri bir "Şato" harabesine kadar geldiklerini belirtmiştir. Texier, kale ile ilgili herhangi bir tasvirde bulunmamış, arazinin jeolojik yapısına dikkat çekmiştir.⁷ Texier'in bölgeyi ziyaret ettiği sırada yerel halkın kaleyi "Kız Kalesi" olarak isimlendirdiğini belirtmesi, bugün de az bilinen farklı bir efsaneye dayanıyor olmalıdır. Rivayete göre bölgede yaşayan kral, eşini kaybettikten sonra tek varlığı olan kızını herkesten sakınmak için kaleyi inşa ettirip buraya kapatır. Onu korumak için de bir grup askeri görevlendirir. Kalenin çevresindeki dağları mesken tutan fakir bir çoban, güzelliği dillere destan olan genç kıza hiç görmeden aşık olur ve zamanla kıza ulaşmanın bir yolunu bulur. Ona güverciniyle mektuplar göndermeye başlar. Çok geçmeden iki genç birbirlerine iyice bağlanmışlardır. Çaresizce kıızı görmek için yanıp tutuşan çobanın yanına bir gün ak saçlı bir bilge gelir. Bilge, eğer sevdiğine kavuşmak istiyorsa, sahip olduğu keçi sürüsünü nasıl kullanacağını çobana anlatır. Çoban yaşlı bilgenin ona verdiği parlak fikri gece olunca uygular; keçilerinin boynuzlarına fenerler takarak sürüsünü kaleye doğru salar. Kaledeki askerler büyük bir düşman saldırısıyla karşı karşıya kaldıklarını, sayıca az olduklarını düşünerek kaçarlar. Efsane, iki gencin aşkı karşısında çaresiz kalan kralın, onların evlenmesine izin vermesiyle son bulur.

Digest, 1903. 1/500.000 ölçekli harita 4 paftadır. Batı Anadolu kıyı şeridi "C" paftasındadır. Söz konusu haritada, Kale'nin hemen kuzeybatısındaki bir tepelik "Ketchi Bunar/Keçi pınarı" adıyla işlenmiştir. Çevre arazide "oba", "göl oba", "Sarnitch Köy/Sarnıçköy" gibi Türkmen yerleşimi isimleri dikkat çekicidir.

20. yüzyılda hazırlanan haritalarda da karşımıza çıkan Keçi Kalesi, Von Digest ve W.J. Hamilton haritalarında "Ketchi Kale /Ketchi Kaleh" şeklinde, Kiepert'in 1/1000.000 ölçekli haritasında⁸ ise "Ketschi Kale" olarak belirtilmiştir. 1915 yılına tarihlenen Küçük Asya haritasında "Karshi Kale/Karşı Kale" adıyla lokalize edilmiştir. Batı Anadolu topraklarını kapsayan, 2077 no'lu ve 1/250.000 ölçekli haritada⁹ kale, farklı bir isimle karşımıza çıkar. Ancak daha önceki haritalarda belirtilen ve kalenin kuzeybatısındaki tepelik alanın söylemi "Keç Bunar/ Keçi pınarı" aynen devam etmektedir. Yine daha erken tarihli haritalarda "Göl Obası" şekline dönüştüğü de dikkat çekicidir. Aynı eski haritada, "Oba" olarak işaretlenen mevkiinin yerini ise "Palamut" almıştır. "Sarnıç köy" ise yalnızca "cistern" olarak belirlenmiştir. Kalenin ilk bilimsel araştırmasını yapan Müller-Wiener, kalenin metrik planını çizmiş, tanımlamış ve yapıyı doğrudan 13. yüzyıla tarihlenmiştir. Ancak Wiener, çalışmasında yapının inşa evreleri hakkında bilgi vermemiş, yapı içindeki sarnıçlara ise hiç değinmemiştir.¹⁰

Keçi Kalesi, İzmir İl Merkezi'nin 74 km güneyinde, Selçuk İlçesi'nin 9 km kuzeybatısında bulunmaktadır (res. 3). Kale,

Torbalı İlçesi'ne bağlı Tulum Köyü sınırlarında yer almaktadır. Günümüzde Belevi Beldesi'ne yakın olan bu kale, antik kaynaklarda "Galesion" olarak geçen dik karstik Alamandağı'nın 300 m rakımındaki zirvesine konumlanmıştır.¹¹ Genel itibari ile çevreye hakim bir yüksekliğin üzerinde, belirli bir planı olmaksızın arazinin topografik yapısına uydurulmak suretiyle inşa edilen Keçi Kalesi, kuzeyde Smyrna'dan hareket ederek Ephesos-Ayasuluk'a giden yola ve Sardes yollarına hakim bir noktada, bu önemli yol güzergahlarını kontrol eden bir gözetleme kulesi niteliğindedir. Ortaçağ'da savunma yapılarının oluşum prensibini teşkil eden yol güzergahları, Keçi Kalesi'nin inşası amacıyla da önemli bir yer teşkil etmiştir. Buna göre kalenin bulunduğu Alamandağı'nın konumu kuzeyden gelip, güneye giden bu yollara şekil vermiştir. Örneğin Sardeis'ten gelen bir yol Keçi Kalesi mevkiinde diğer yollarla bir çatal yaratır. Bu mevki ayrıca Küçük Menderes Ovası (Kaystros) ile Torbalı Ovası'nı birbirine bağlar. Torbalı Ovası tarım ve hayvancılık açısından önem arz eden, verimli bir ovadır. Küçük Menderes Nehri'nin her iki yanındaki dağlık arazinin kontrolü kaleden yapılabilmektedir¹². Dolayısıyla Keçi Kalesi Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Beylikler Dönemleri'nde varolan bir kavşak noktasında konumlanmış ve yola kuzey yönünden gelecek saldırıları gözlemlemek amacı ile inşa edilmiştir.

Keçi Kalesi ve çevresindeki bölgenin önemi İ.S. 10. ve 11. yüzyıllarda Aziz Lazarus'un (Άγιος Λάζαρος) Galesion Dağı'nda yaşadığı sütunların dikili olduğu yerlere üç manastır yapılması ile artmıştır.¹³ İnanışa göre Lazarus Ephesos ile Metropolis kentleri

arasında, her türlü doğa koşullarına direnerek sütunlar üzerinde 41 yıl yaşamış ve İ.S. 1054 yılında ise ölmüştür.¹⁴ Üzerinde Hz. İsa, Hz. Meryem ve Kutsal Diriliş Manastırları inşa edilen ve zamanla dinsel önem kazanan Galesion Tepesi, kısa sürede yüzlerce keşişin yaşadığı bir yerleşim yeri haline gelmiştir¹⁵. Bu bahsi geçen manastırların zengin bir kitaplığa sahip oldukları ve hatta bazı el yazmalarının günümüze kadar ulaştığı bilinmektedir.¹⁶ 46 keşişin ikamet ettiği bu manastırlara imparatorluğun birçok yerinden hacıların geldiği, bununla birlikte Aziz Lazarus'un bu bölgeye yerleşmesinin yerel güçler tarafından hoş karşılanmadığı, Ephesos'daki hac merkezine karşı güçlü bir rakip haline gelmesine şüphe ile yaklaşılmasına ve dışlanmasına sebep olmuştur. Galesion Tepesi ile ilgili olarak İ.S. 11-13. yüzyıl arasında oldukça yoğun bilgi var olmamasına karşın, İ.S. 13. yüzyılın başında bölgenin, I. Teodor Komnenos Laskaris (İ.S. 1205-1222) idaresindeki İznik Rum İmparatorluğu egemenliğine girmiş olduğu bilinmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi, önemli yolları koruması, özellikle de Ayasuluk-Selçuk Kalesi'ne (res. 4) olası bir saldırıyı önceden görüp haber verebilecek bir nokta olması sebebiyle bir gözetleme ve kontrol noktası görevi gören Keçi Kalesi'nin, Laskarisler Dönemi'nde inşa edildiği düşünülmektedir.¹⁷ Plansal özelliklerine bakıldığında kalenin Metropolis-Torbalı Kalesi ile aynı zamanda, yani yörede Laskarisler'in hüküm sürdüğü İ.S. 13. yüzyılda inşa edilmiş olduğu kabul edilmektedir. Kale ayrıca Karia'daki Latmos Bölgesi'nde (Bafa Gölü ve çevresi) bulunan kalelere gerek

mimari karakteriyle, gerekse detay konstrüksiyonları açısından benzerlik göstermektedir (res. 5).

Kalenin ilk inşa evresinin 12. yüzyıl sonlarına doğru Thrakesion Themasi'nda artan Türkmen tehdidi sırasında olduğu düşünülür. Bunun sebebi, çevrede yaşayan yerli halkın sığınabilmesi ve erzaklarını koruyabilmesi için inşa edilmiş savunma ağının bir parçası olmasıdır. Bu dönemde kırsal alanlarda savunmasız şekilde dağılmış birbirinden uzak köyler, sürekli olarak Türkmenlerin baskınlarıyla yağmalanmaktaydı.¹⁸ Kronikçi Kinnamos, düzenli birliklere sahip olmayan Türkmenlerin, baskınlar sırasında savunmasız halde kalan köylülerin hayvanlarını ve tahıllarını alarak geri çekildiklerini, bazen de ürünlerini ateşe verdiklerinden bahsetmiştir. Komnenos imparatorlarının Batı Anadolu'daki nehir vadileri boyunca savunma ağı oluşturma çabaları ve güvenlik için alınan tedbirler kısa zamanda bölgedeki nüfusun ve üretimin artmasını sağlamıştır.

Tepenin altında, kaleye uzanan yolun kesildiği yerdeki düzlük alanda görülen temel izleri, çok sayıda seramik kalıntıları ile bir sarnıca ilişkin kalıntılar, gerçekten de kalenin kontrolünde tepenin yamacında geniş bir nüfus barındıran bir yerleşimin bulunduğunu işaret etmektedir. Sarnıç içinde birikmiş molozun bir kısmı kaçak kazılar sırasında boşaltılmıştır. Çevredeki moloz yığınları ve profilendirilmiş bir mermer söve parçası da dikkat çekicidir. Günümüzde kaçak kazılar ve toprak alımı sebebiyle topografyası değişen lokasyonda pek çok iz de kaybolup gitmiştir. Ramsay alanı

gördüğü sırada, olasılıkla kalıntıların yoğunluğuna bakarak kaynaklarda adı geçen Dios Hieron'u bu yerleşim ile özdeşleştirmiş olduğu düşünülmektedir.¹⁹

Selçukluların sınırları İ.S. 11. ve 14. yüzyıllar arasında batıda Ege ve Akdeniz sahillerine ulaşmıştır. Süleyman Şah komutasındaki Türk ordusu, Bizans'ın iç karışıklıklarına müdahale ederek sınırlarını Ege, Akdeniz ve Karadeniz sahillerine kadar genişletmiştir. Çaka Bey 1081 yılında İzmir'i yaklaşık 8.000 askeriyle ele geçirmiştir. 1081 yılında buradaki Rum ustaları kullanarak 40 parçalık bir Türk donanmasını oluşturan Çaka Bey, İzmir merkezli beyliğinin sınırlarını genişletme amacı çerçevesinde, ilk olarak Klazomenai'yi (günümüzde Urla), ardından Phokaia'yı (günümüzde Eski Foça) ele geçirmiştir; 1090 ve sonrasında ise Rodos ve Samos (günümüzde Sisam) adalarında hâkimiyet kurmuştur.²⁰ Hemen sonrasında Nikaia'da (günümüzde İznik) tahta geçen Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan (İ.S. 1092-1107) ile ilişki kurmuş ve kızını I. Kılıç Arslan ile evlendirmiştir. Bölgede çeşitli işgal faaliyetleri yürüten Çaka Bey hem Bizans, hem de Selçuklular için bir tehlike olduğunu savunarak, verilen bir ziyafet sırasında I. Kılıç Arslan tarafından kılıçlanarak, öldürülmüştür. Ayasuluk-Selçuk'un kesin olarak fethedilişi, Aydınoğulları'ndan Muharizalsin Gazi Mehmed Bey tarafından (İ.S. 1308-1334) 1304 tarihinde olmuştur. Yunanca "Hagios Theologos" (Ἅγιος Θεολόγος) teriminden türeyen "Ayasuluk"un 1304 yılında Aydınoğulları Beyliği'nin eline geçmesi Selçuklu arkeolojisinin önemli dönüm

noktalarından biri olmuş ve bu dönemde Ayasuluk ve çevresi ticari ve ekonomik açıdan oldukça gelişmiştir. Ayasuluk Limanı'nın Türkler'in egemenliği altına girmesi Ephesos-Selçuk'u Doğu Akdeniz'in belli başlı ticaret merkezlerinden ve en önemli limanlarından biri durumuna getirmiştir.

Geç Ortaçağ Türk-İslam savunma yapıları ile ilgili Osmanlı kaynaklarında anlatılan efsaneler vardır. Keçi Kalesi'nin yöre halkı arasında söylenegelen isim alma hikayesi ise şöyledir: Bir zamanlar düşmanlar kaleye saldırmaya karar verir. Kalenin etrafı kuşatılıp, gündüzleri saldırı düzenlenir ve geceleri beklenir. Bu sırada kale içinde yaşayan halkın erzağı azalır ve bir gece keçilerin boynuzlarına mumlar ve kandiller bağlanıp kale dışına çıkartılır. Bütün sürüyü doğruca düşman karargahı üzerine sürerler ve neye uğradığını şaşırarak düşman bozguna uğrayarak, bölgeyi kaçarak terk eder. Zaten Alaman Dağı sadece keçilerin tırmanabileceği kadar sarp bir dağdır.

Söz konusu kaleye "Keçi Kalesi" denmesinin sebebi, halk arasındaki yaygın bir efsaneye dayandırılmasındansa daha mantıklı bir açıklaması olduğu düşünülmektedir. Afyon çevresinde yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan göçebe bir yaşam süren yörükler, Osmanlı Dönemi'nde bahar ve yaz aylarını Sarsıp Yaylası'nda geçirirlerdi. Kış aylarında ise Keçi Kalesi'nin bulunduğu yere göç ederek hayvanlarını tepelerde otlatıp, geceleri sürülerini boş olan kale içinde topluyor ve yapıyı hazır ve korunaklı bir ağıl olarak kullandıkları tahmin edilmektedir. Haritalarda kalenin çevresindeki

alanların "Keçi Pınarı" ve "Göl Obası" şeklinde işaretlenmesi de bölgedeki göçebe yörüklerin varlığını destekleyen verilerdir. Olasılıkla kaleye Keçi Kalesi denmesi de göçebe yörüklerle bağlantılı olabilir²¹.

Keçi Kalesi bulunduğu bölgeye hakim bir konumdadır. Kaleye yapının güneyini gören patikadan zorlukla çıkılır. Kalenin doğusu derin bir sırta bakmaktadır, dolayısıyla bu yönde kaleye çıkmak oldukça güçtür. Kaleye, dağın doğu eteklerine özel olarak döşenmiş yaklaşık 80 cm genişliğindeki taş döşeme yol ile ulaşılmaktadır (res. 9). Kale plan itibarıyla, topografyaya uygun bir biçimde kuzeydoğu-güneybatı konumunda yerleştirilmiş olup, Metropolis Kalesi'ne benzer olarak dörtgen bir forma sahiptir (res. 10). Kalenin ana kaya üzerine inşa edildiği ve yapımı sırasında tepenin üstünün kısmen düzeltildiği anlaşılmaktadır. Kale dikdörtgen planlı iç kale ile bunu kuzey ve batıda çevreleyen bir dış kale yapısından oluşmaktadır. Giriş kapısının iki yanına dikdörtgen planlı kuleler yerleştirilmiş olan bu kalenin konumundan dolayı tarih boyunca zapt edilemeyen bir özelliğe sahip olduğu bilinmektedir. Olası bir saldırı ihtimaline karşılık yapının batı ve kuzey yönlerindeki savunma kapasitesi çift kademeli sur sistemiyle artırılmıştır (res. 11). Yapının güney ve doğu yönleri dik bir vadi sırtına baktıkları ve dolayısıyla bu yönlerden olası bir saldırı beklenmemesi nedeniyle, bu yönlerde ikinci bir savunma duvarı inşa edilmeye ihtiyaç duyulmadığı öne sürülebilir. Kalenin batı yüzünün iki köşesinde yuvarlak sur, doğu yüzünde ise kare şeklinde sur yükselmektedir. Bu surlardan sadece yuvarlak surlar ayakta kalabilmiştir. İç kaledeki mimari birimlerin başlıcaları iç sur

bitişindeki burçlar (res. 12), burçlar yakınındaki seçirdim merdivenleri, kapılar, su sistemleri, sarnıçlar ve mazgal-gözetleme pencereleridir. “Seçirdim” terimi savunma yapılarında savunma duvarlarının üzerinde askerlerin rahatça hareket ederek savunma yapabilecekleri düz yollar için kullanılır. Kalenin bütün duvarları yerel kireçtaşından inşa edilmiş olup, araları sert kireç harcıyla doldurulmuştur. Keçi Kalesi’nin surlarının bir bölümünde, tıpkı çağdaşı Geç Ortaçağ savunma yapılarından Kadifekale ve Ayasuluk Kalesi’nde olduğu gibi, kasetli tuğla tekniği ile oluşturulmuş duvar örgüsü mevcuttur. Ahşap ise duvar içinde taş ve tuğladan sonra üçüncü önemli yapı malzemesi olarak karşımıza çıkar. Duvar içine gömülmüş ahşap hatılların çürüdükten sonra bıraktıkları boşluklar, kalenin, görünen tüm beden duvarlarında hatıl ızgara tekniğinin düzenli olarak uygulandığını gösterir.²²

Yapı iç savunma duvarına bağlı altı, dış savunma duvarına bağlı olarak yedi adet burca sahiptir. Farklı farklı plan tipinde inşa edilen bu kuleler üzerinde mazgal pencereler yer almaktadır. Dış savunma duvarı kuzeybatı uçta yuvarlak, güneybatı uçta ise dikdörtgen planlı bir kule ile desteklenmektedir. Dıştaki savunma duvarı, bu iki kuleyi birbirine bağlamamaktadır. Kuleler ve dış sur, batı yönündeki iç kale ve dış surları arasında kalan dış avlu bölümünü, savunmaya yönelik bir mimari biçimleniş göstermektedir. Günümüzde batı yönündeki kuleler ve dış savunma duvarı yıkılmış durumdadır ve bazı bölümler sadece temel seviyesinden takip edilmektedir. Kale kapısının içinde yuvarlak veya kare şeklinde kuleler yapılmıştır. Burçlar Çeşme Kalesi, Çandarlı

Kalesi ve Eski Foça Beş Kapılar Kalesi’nde olduğu gibi yer yer iki katlı ve hatta üç katlı inşa edilmiştir. Keçi Kalesi’nde burçların içinde ocaklıklar bulunmaktadır. Çandarlı ve Çeşme Kaleleri’nde burçların iç mekanlarında ocaklıkların yer alması, burçların savunma dışında askerin barınabileceği mekanlar olarak tasarlanıp, kullanılabileceği mekanlar olarak yorumlanmışlardır (res. 13). İç kalenin kuzeyinde kemerlerle belirlenmiş depo odaları bulunmaktadır. İç kale batı savunma duvarı kuzeyde yuvarlak planlı, güneyde ise kareye yakın planlı birer kule ile desteklenmektedir. İç kalede kuzey ve güneydeki kuleleri birbirine bağlayan batı sur duvarı, büyük oranda yıkılmış vaziyettedir. Batı sur duvarı üzerinde yük azaltma kemeri ve yanında sığınma kapısı yer almaktadır. Kuzeyde yer alan yuvarlak planlı burç harap olmuş durumdadır. Üç katlı bir biçimleniş gösteren burç iç mekânda da yuvarlak bir plan özelliği ortaya koymakta ve iç cephelerinde yuvarlak kemerler içerisine alınmış dikdörtgen mazgal pencereleri yer almaktadır. Güneyde yer alan kare planlı kulenin bugünkü vaziyetinden bir ara kata sahip olup, olmadığını söylemek mümkün değildir. Zemin seviyesinde yuvarlak nişli bir giriş açıklığı mevcuttur. İç kalenin kuzey sur duvarı üzerinde iki katlı sağır kemer sırası cephe boyunca devam etmektedir. Bu kemer sırası kuzeybatı yönündeki yuvarlak burcun iç mekanına kadar ulaşmaktadır. Güney sur duvarı ortada kare planlı bir kule ile desteklenmekte ve iç cepheleri üzerinde sur duvarı boyunca devam eden iki katlı sağır kemer sırası yer almaktadır. Bugün oldukça harap vaziyetteki doğu sur duvarı üzerinde destek

kulesi görülmemektedir.

Tepe, her iki kenarı sarp uçurum olduğundan dolayı güney ve doğu yönlerine dış sur yapılmamış olup düşman tarafından gelebileceği ön görülen saldırılara karşı sadece kuzey ve batı yönleri desteklenmiştir. Kuzey ve batı yönlerinde beden duvarları 3-4 m yüksekliğinde yer yer korunarak günümüze dek ulaşmıştır. Bu beden duvarlarında dayaklar görülmez ve duvarlar ana kaya ve zemin üzerine inşa edilmiş dalgalı hat şeklinde yükselmektedir.

Kaleye giriş ise dış surun batı cephesinin ortasındaki günümüzde temel seviyesine kadar yıkık olan çifte kapı ile yapılmaktadır. Bu alan tamamen savunmaya yönelik yapılmıştır. Kuzeybatı köşesine yerleştirilen yuvarlak kuleden sonra beden duvarı aç yaparak cephe ortasına doğru ilerler ve burada giriş, dikdörtgen kule ve çifte kapı ile dar bir avlu içine alınmıştır. Bu durumda düşman avlu içerisinde sıkıştırılarak savaş aletleri ile gelebilecek manevralar engellenmiş olacaktır. Kalan izlere bakıldığında surun bu yönde özellikle Batı Anadolu'da Laskaris Hanedanlığı' na ait kalelerde yaygın olarak görülen "dayaklı tip" olarak bilinen düzenlemede genellikle dayaklar birbirine kemerlerle bağlanır ve iç kalede günümüze kadar gelen kemerlerle bağlanmış dayakların dış surda da tekrar ettiği düşünülmektedir.

Kalede iç surun güneyinde ve batısında olmak üzere toplam iki adet kapı bulunur. Güneydoğuda bulunan kapı tümüyle kapı formunda ve özenli olarak inşa edilmiştir. Kalenin dış savunma duvarı kuzey yönünde düz bir biçimde devam etmektedir ve iç kale doğu

savunma duvarı ile birleşmektedir. Kalenin iç avlusuna geçiş kuzeybatı yönünden yapılmaktadır. İç kaleye giriş batı ve kuzey yönde açılan iki kapı ile sağlanmaktadır. Sur duvarları savunma amacı ile payandalarla desteklenmiştir. Kale içindeki asma katlar arasında koyulmuş kalasların bazıları çürümeden kalmıştır. Kuzeybatı köşede üç katlı yapılmış, darbelerle karşı dayanıklı olması sebebiyle savunma mimarisinde tercih edilen bir dairesel kule yer alır. Meydana gelen depremler sebebi ile zemin kata geçişi sağlayan yuvarlak kemerli kapının kemeri tamamen yıkılarak geniş bir oyuk oluşmuştur. Dairesel planlı olan zemin kat seviyesinde herhangi bir pencere açıklığı bulunmamaktadır. Dairesel kulenin ikinci katı kare planlı olarak tasarlanarak dört yönde kemerli olarak inşa edilmiştir. Doğru yöndeki kemer gözüne kuleye giriş amaçlı olarak kapı konulmuş, batı ve kuzey-güney yönlerinde kemer gözlerinin merkezine birer mazgal pencere açılmıştır. Kulenin çapraz tonozla örtülü olan üçüncü katına bakıldığında ise kulenin Laskarisler Dönemi'nde onarıldığı anlaşılmaktadır. Yuvarlak kule ilk inşasında iki katlı yapılmıştı ve üst kısım mazgal siperler ile örtülüydü. Batı ve kuzey yönlerdeki sur seğırdim yolu üzerine inşa edilmiş olan merdivenler ile kulenin üst kısmına erişim sağlanıyordu. Daha sonraları ise merdivenlerin üzerine kemer dayanarak veya duvar örülerek kullanım dışı bırakılmışlardır. Sonraki inşasında mazgallar örülerek bir kat daha çıkılmış ve hala kulenin üçüncü katının ikinci kez inşasında yapılmış olduğuna dair izler görülebilmektedir.

Kalenin ikinci yapım evresinde saptanan

izler, iç kaledeki beden duvarlarının dört taraftan yükseltildiğini göstermektedir. Seğirdimin önünde yer alan fakat günümüze dek gelememiş olan korkuluk duvarları ve mazgallar kapatılarak seğirdimin üzerine, alt sırada yer alan kemerlere benzer, ilk evre kemerlerinden daha kısa kemerler inşa edildiği görülmektedir. İkinci inşa evresinin korkuluk ve mazgalların şekli ve boyutlarına bakıldığında ilk evrenin tekrarı olarak yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, ilk evrede iki kat halinde inşa edilen kulelerin birer kat yükseltildiği saptanmıştır. Günümüze yalnızca iç kalenin kuzeybatı köşesindeki dairesel kulenin üstüne eklenmiş olan kat ulaşabilmiştir.

İç kalede toplam üç adet sarnıç vardır (res. 14). Güney sur duvarının doğu bölümünde sur duvarına bitişik tonoz örtülü bir su sarnıcı bulunmaktadır. Kalede hiçbir yazıt ve süsleme detayları yoktur. Sadece birkaç duvarında bazı devşirme mermer bloklar görülmektedir. Bu parçalar bilimsel literatürde çok iyi tanınmamaktadırlar. Son yıllarda defneciler kalenin batı duvarını dinamitleyip, yıkmışlardır. Ayrıca kalenin sarnıçları delik değişik edilmiştir. Kale yakınlarında çok sayıda mağara

bulunmaktadır. Bu mağaraların bir kısmı Doç. Dr. Erol Atalay tarafından 1980'li yıllarda çalışılmış olup, bu mağaraların arkeolojik olarak kullanıldığına dair emareler bulunmaktadır. Bu mağaraların kaledeki savunma ve keşiş yaşantılarına dair ilişkilerinin bulunup, bulunmadığına dair araştırmalar yapılmalıdır.

Sonuç

Bölgedeki diğer Geç Ortaçağ savunma yapılarına benzer bir yapım tekniğine sahiptir. En yakın mesafede bulunan Metropolis ve Ayasuluk Kaleleri'nde olduğu gibi duvar örgülerinde antik yapılara ait mimari parçalar kullanılmamıştır. Kale çevresinde yapılaşma izine, yüzeyde seramik, cam, madeni buluntulara rastlanmamıştır. Denize hakim bir konumda yer alması yönü ile Kadifekale, Çeşme Kalesi, Beş Kapılar Kaleleri'nden ayrılır. Keçi Kalesi diğer Ege Bölgesi Geç Ortaçağ savunma yapıları gibi daha derinlemesine incelenmelidir. Hatta inşaatı ve kullanımı daha iyi anlaşılması için burada bir arkeolojik kazı çalışması yapılmalıdır. Oldukça sarp bir alanda yer alan bu kalenin tarihi eser kaçakçıları tarafından hunharca tahrip edilmesinin önlenmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekir.

KAYNAKÇA

- Arundel, F.W.J. "Discoveries in Asia Minor", vol. II, London, 1834: 274 –275.
- Aydın, B. "Galesion Dağı ve Civarındaki Antik Yerleşimler", *Kubaba Dergisi*, İzmir, 2007: 16-29.
- Chandler, R.. "Travels in Asia Minor 1764-1765", London, 1971.
- Greenfield, R.P.H. *The Life of Lazaros of Mt. Galesion: An Eleventh-Century Pillar Saint*, Byzantine Saints' Lives in Translation 3, Washington, D.C., Dumbarton Oaks 2000 <<http://www.doaks.org/Laz1.pdf>> (12/09/2016).
- Foss, C. "Ephesus after Antiquity: A Late Antique, Byzantine and Turkish City", Cambridge, 1979.
- Foss, C. "The Defenses of Asia Minor Against the Turks", *GOTR*, 27, (1982): 145-201.
- Halkin, François. "Manuscripts galésienes", *Scriptorium* 15/2 (1961): 221-227.
- Khoniates, N. "Historia" (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri), F.İşiltan (çev.), (Ankara: TTK Yayınları 1995).
- Kiepert, R. "Karte von Klein Asien", Berlin (1841).
- Kurat, A.N. *Çaka Bey: İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi (M.S. 1081 – 1096)*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 1966.
- Ladsätter, S. *Ephesos in byzantinischer Zeit: Das letzte Kapitel der Geschichte einer antiken Grossstadt*, Mainz, Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 2010.
- Mercangöz, Z. *Batı Anadolu'da Geç Dönem Bizans Mimarisi: Laskarisler Dönemi*, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 1984.
- Mercangöz, Z./Tok, E. "Kuşadası ve Çevresinde Ortaçağ Kaleleri", *Geçmişten Geceye Kuşadası Sempozyumu*, 23-26 Şubat 2000, İzmir, (2001): 147-157.
- Meriç, R. *Metropolis Ana Tanrıça Kenti*, İstanbul: Meseder, 2003.
- Meriç, R. *Das Hinterland von Ephesos: Archäologisch-topographische Forschungen*

in *Kaystros-Tal*, Viyana: Österreichisches Archäologisches Institut, 2009.

- Müller-Wiener, W. "Mittelalterliche Befestigungen im Südlichen Jonien", *İst.Mitt.*, 11, (1961): 5-122.
- Müller-Wiener, W. "Die Stadtbefestigungen von İzmir, Sigacik und Çandarlı: Bemerkungen zur mittelalterlichen Topographie des nördlichen Jonien", *Istanbul Mitteilungen* 12 (1962): 59-114.
- Ramsay, W.M. "Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası", M. Pektaş (çev.), (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1960): 121-29.
- Texier, C. "Küçük Asya", A. Suat (çev.), C. II, (Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı-Kültür Bakanlığı, 2002).
- Tok, E. *Manisa Yakaalarında Bir Ortaçağ Kalesi: Yoğurtçu Kale*, Manisa: Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.
- Tok, E. "Aşağı Kaystros Vadisinde Türkmen Akınları", *Sanat Tarihi Dergisi*, 25/2 (2016): 249-275.
- Uzunçarşılı, İ.H./ Karal, E.Z. *Osmanlı Tarihi*, 1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1947.
- RESİMLER LİSTESİ**
- Res. 1:** Metropolis Kalesi.
- Res. 2:** Keçi Kalesi'nin hava fotoğrafı.
- Res. 3:** Keçi Kalesi'nin önden görüntüsü.
- Res. 4:** Selçuk (Ayasuluk) Kalesi'nin önden görüntüsü.
- Res. 5:** Bafa Gölü Kalesi.
- Res. 6:** Keçi Kalesi planı (Müller-Wiener 1962,).
- Res. 7:** Keçi Kalesi restitüsyon çizimi.
- Res. 8:** Keçi Kalesi restitüsyon çizimi.
- Res. 9:** Antik döşeme yol.
- Res. 10:** Keçi kalesi'nin kuzeybatı görüntüsü.
- Res. 11:** İç kalenin kuzey sur duvarı üzerinde iki katlı sağır kemer sırası.
- Res. 12:** Burç.
- Res. 13:** İç kalede asker koğuşlarının olduğu kısım.
- Res. 14:** İç kalede güneybatı yönündeki kulenin dibindeki sarnıç.

DİPNOTLAR

- ¹ Uzunçarşılı ve Karal, 1947: 66.
- ² Mercangöz ve Tok, 2001: 147-157.
- ³ Tok, 2012.
- ⁴ Chandler, 1971: 73.
- ⁵ Arundell, 1834: 274 –275.
- ⁶ Müller-Wiener, 1961: 112.
- ⁷ Texier, 2002: 151.
- ⁸ Richard Kiepert, Karte von Klein Asien, (Berlin 1841).
- ⁹ Asia Minor, War Office, Ordnance Survey, (London 1902-25), no. 2077.
- ¹⁰ Müller-Wiener, 1961: 112-116.
- ¹¹ Foss, 1979: 130.
- ¹² Müller-Wiener, 1962: 113.
- ¹³ Greenfield 2000.
- ¹⁴ Meriç, 1979: 128 vd., dipnot 51-52.
- ¹⁵ Aydın, 2007: 17.
- ¹⁶ Halkin, 1961: 223: “βιβλιογραφία τῆς μονῆς Γαλησίου”.
- ¹⁷ Müller-Wiener, 1962: 59-114; Foss, 1979: 130; Mercangöz, 1984: 13; Aydın, 2007: 20.
- ¹⁸ Khoniates, 1995: 103; Foss, 1982: 153.
- ¹⁹ Ramsay, 1960: 121-129.
- ²⁰ Kurat, 1966: 28.
- ²¹ Tok, 2016: 252.
- ²² Tok, 2016: 254.

Res. 1: Metropolis Kalesi.

Res. 2: Keçi Kalesi'nin hava fotoğrafı.

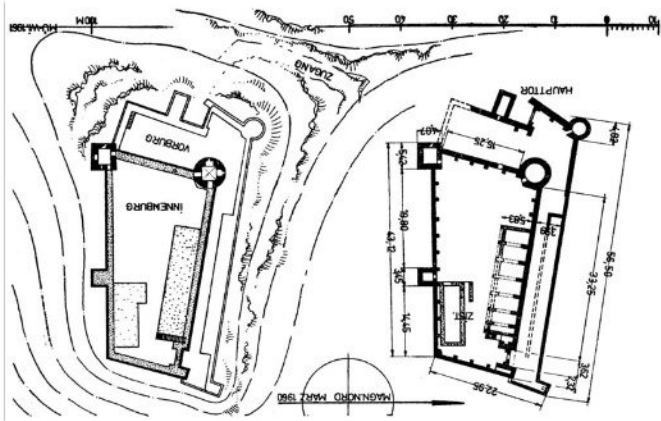
Res. 3: Keçi Kalesi'nin önden görüntüsü.

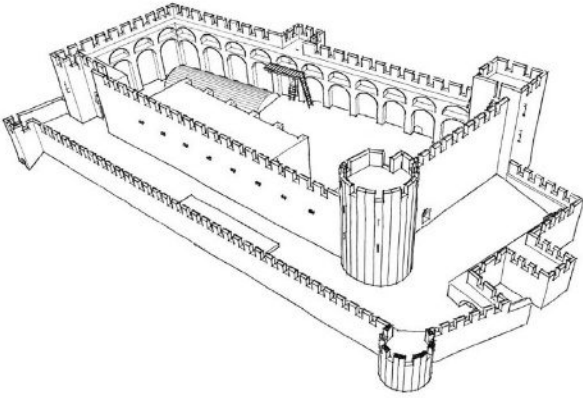
Res. 4: Selçuk (Ayasuluk) Kalesi'nin önden görüntüsü.

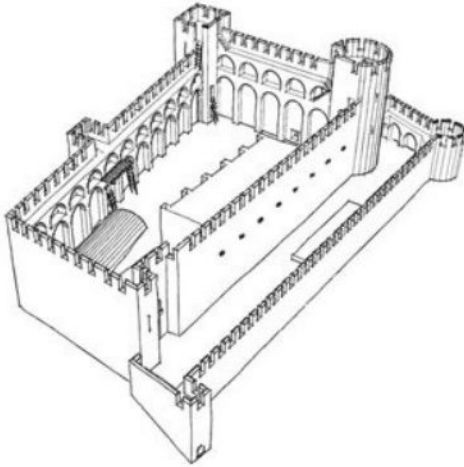
Res. 5: Bafa Gölü Kalesi.

Res. 6: Keçi Kalesi planı (Müller-Wiener 1962).

Res. 7: Keçi Kalesi restitüsyon çizimi.

Res. 8: Keçi Kalesi restitüsyon çizimi.

Res. 9: Antik döşeme yol.

Res. 10: Keçi Kalesi'nin kuzeybatı görüntüsü.

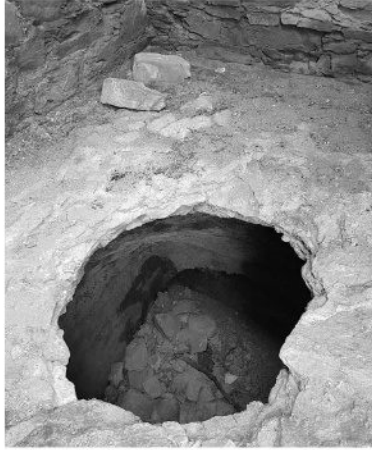
Res. 11: İ kalenin kuzey sur duvarı üzerinde iki katlı sağır kemer sırası.

Res. 12: Burç.

Res. 13: İç kalede asker koğuşlarının olduğu kısım.

Res. 14: İç kalede güneybatı yönündeki kulenin dibindeki sarnıç.

ASYA ARKEOLOJİSİNDE SON GELİŞMELER

Ergün LAFLI - Alev ÇETİNGÖZ

Özet: *Asya Arkeolojisinde Son Gelişmeler.*

Bu çalışmada Türkiye dışında Asya kıtası sınırları içerisinde yer alan ülkelerin 2000-2015 yılları arasındaki arkeolojik gelişmeleri irdelenmiş ve Türkiye sınırları içerisinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Asya, kıta, arkeoloji, 2000-2015, gelişme.*

Abstract: *Recent developments in Asian Archeology.*

In this study, the archaeological developments of the countries located within the borders of the Asian continent other than Turkey between the years 2000-2015 were examined and tried to be introduced within the borders of Turkey.

Keywords: *Asia, continent, archeology, 2000-2015, development.*

Giriş

Uluslararası formattaki ilişkilerini siyasi, sosyal, din ve kültürel ilişkilerin dışına çıkararak eğitim alanına da taşıyan Türkiye, bunu geliştirebilmek adına yeni programlar ve projeler yapmaya başlamış ve yurt dışından birçok öğrenciye burs imkânı sağlayarak Türkiye’de eğitim almalarını sağlamıştır. Arkeoloji biliminin gelişmesine önemli adımlar sağlayabilecek olan bu çalışma ve projeler sayesinde bilim yolunda öğrencinin bir araya gelerek ortak çalışmalar yapmasını kolaylaştırmış ve gelecekte yapılacak ortak çalışmalara ülkeler arası köprüler oluşturmuştur.

* Dipnot İsimler

Yapılan bu çalışmalar ve projeler ile Türkiye'ye Kuzey Kıbrıs, Kazakistan, Bangladeş ve Irak'tan gelen öğrenciler ile hazırlanan bu çalışma hem Türkiye ile arkeolojik anlamdaki ilişkileri ortaya çıkarma konusunda hem de ülkelerin arkeolojilerini Türkiye içerisinde tanıtmaya ve bu onu hakkında bilgi sahibi olmak ve daha sonraki yapılacak çalışmalarda ön kaynak oluşturmada büyük öneme sahiptir.

Kazakistan'da TİKA'nın (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) ortak çalışmaları ile yapılan kazılar, Hindistan'a gittiği bilinen Büyük İskender'in Bangladeş ile de bir bağlantısı olabileceği, Kuzey Kıbrıs'taki ilk yerleşimlerin Anadolu'dan gelenler tarafından da kurulmuş olması, Irak toprakları içerisinde yer alan bir medeniyet olan Assur'ların ve bu topraklarda can bulmuş olan birçok medeniyetin Anadolu ile ilişkisi bu ülkeler tarafından arkeoloji anlamında Türkiye'nin seçilmesine neden olmuştur.

Çalışmamız toplam 4 ana başlık altında toplanmış ve bu başlıklar altında yukarıda adı geçen ülkelerin (Kuzey Kıbrıs, Kazakistan, Bangladeş, Irak) 2000-2015 yılları arasındaki arkeolojik gelişmeleri anlatılarak sonuç bölümünde bu ülkeler ve Türkiye arasındaki ilişkiler irdelenmiştir.

KUZAY KIBRIS ARKEOLOJİSİNDE SON GELİŞMELER

Güneybatı Asya'da bulunan ve Akdeniz'in en büyük adası olan Kıbrıs'ı Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında yer alır.² Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti tarihi, parçası olan ve binlerce yıl farklı uygarlıklara ev

sahipliği yapan Kıbrıs Adası ile bir bütün halindedir. En erken yerleşimlerin İ.Ö 10 bin yılında başladığı düşünülen³ ada, coğrafi konumunun özelliğinden dolayı Doğu Akdeniz dünyasında Mısır, Suriye-Filistin, Anadolu ve Ege kültürleri arasında kültürel iletişimi sağlayan bir bölge olarak ön plana çıkmıştır.⁴ Bölgede yapılan arkeolojik araştırmalarda elde edilen veriler bu bölgelerle olan kültürel etkileşimi açıkça ortaya koymaktadır.

Ada üzerinde ilk olarak 18. yüzyılda başlayan arkeolojik araştırmalar⁵ 1927-1931 yılları arasında İsveç ekibinin çalışmaları ile daha kapsamlı şekilde devam etmiştir. "The Swedish Cyprus Expedition the Living Past" adlı kitapta toplanan çalışmaların Kıbrıs arkeolojisinde en temel kaynaklar arasında yer alır.⁶ Ada üzerinde daha sonraki dönemlerde yapılan çalışmalar bu kitaba eklemeler yapılarak sürdürülmüştür. Adanın kuzeyinde yapılan son yıllardaki arkeolojik gelişmelere bakıldığında yapılan bilimsel kazıların yanında kurtarma kazıları ve yüzey araştırmaları ya da daha önceki yıllarda yapılan araştırmalardan elde edilen eserlerin bilim dünyasına kazandırılması adına yapılan çalışmalar şeklinde devam etmiştir.

Prehistorik Dönemlere tarihlenen ve Karpaz yarımadası içerisinde yer alan önemli yerleşmelerden biri olan Akanthou-Arkosyko ya da Tatlısu-Çiftlikdüzü yerleşmesinde 1930'lu yıllarda başlayan kazılar, belli bir süre ara verildikten sonra Doğu Akdeniz ve Ankara Üniversitesinin ortak çalışmaları ile 1999 yılında tekrardan başlatılmıştır.⁷ Devam eden kazılarda elde edilen buluntular daha önce Prehistorik dönemlerde kesin olarak kanıtlanamayan

Anadolu-Kıbrıs ilişkilerini⁸ Anadolu kökenli 5 binin üzerinde obsidyen parçasının bulunmasıyla⁹ kesinleştirmiş ve bu obsidyenlerin bütün katmanlarda ele geçmesi ilişkilerin sürekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca Kıbrıs adasındaki ilk yerleşimlerin sadece Suriye¹⁰ ve Mısır gibi adanın doğusunda bulunan medeniyetler tarafından değil, aynı zamandan Anadolu'dan gelenler tarafından da yapıldığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmalarına 2004 yılı ve sonrasında başlanan diğer önemli yerleşme Kral Tepesi/Kale Burnu ya da Galinaporni/Vasili olarak bilinen ve Karpaz yarımadası içerisinde yer alan yerleşmedir.¹¹ Arazinin erozyonu ve tarımsal faaliyetler nedeni ile kısa dönemli Kurtarma Kazısı yapılan yerleşmede ele geçen buluntulardan Protohistorik dönemlere tarihlenen yerleşmenin en önemli özelliği, buluntuların zenginliği ile elit tabaka insanının yaşadığı ve yarımada içerisinde bulunan yerleşmeleri yöneten idari bir merkez olarak görev üstlenmiş olma olasılığıdır.

Ada üzerinde yapılan diğer kurtarma kazısı Lefkoşe sınırları içerisinde yer alan Paleokastro/Ayairini olarak bilinen kaya mezarı kazısıdır. Jandarmaya gelen ihbar sonucunda 1986 yılında yapılan kurtarma kazısında¹² ele geçen eserler müzeye taşınmış ancak bilimsel çalışmaları 2000 yılı ve sonrasında yapılmıştır. Kayaya oyulmuş loculuslu mezar tipinde ele geçen eserlerin Tunç Çağları'ndan Bizans'a kadar geniş bir tarih aralığına tarihlenmesi Suriye ve Mısır kökenli bu mezar tipinin ada içerisinde kullanımının süreklilik göstermesi açısından önem arz etmektedir.¹³

İlk araştırmaların 19. yüzyılda başladığı ve Klasik Dönelmlere tarihlenen Salamis Antik kentindeki kazılar ise 1998 yılında Doğu Akdeniz ve Ankara Üniversitesi işbirliği ile başlamıştır.¹⁴ Daha önceki kazılarda kentte yer alan mimari örüntünün çoğu gün yüzüne çıkarılmış olduğundan, son dönem araştırmaları bu yapıları koruma adına restorasyon ve konservasyon çalışmaları ile birlikte kazılar şeklinde devam etmiştir.¹⁵ Agora ve Gymnasion yapılarında ele geçen plastik heykelleri korumak adına orijinalleri müzeye taşınarak yerine kopyaları yerleştirilmiş ve yine bu yapılarda ele geçen mozaik döşemeler üzerinde restorasyon ve konservasyon çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak kentin geç dönem surları üzerinde araştırmalar yapılarak kent planı üzerine eklenmiş ve özellikle hamam kompleksinde kazı çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

Klasik dönemlere tarihlenen diğer önemli kent olan Soli Antik Kentinde 2005-2006 yıllarında yapılan Nekropol kazıları dikkat çeker. İ.Ö 4. yüzyıla tarihlenen gömülerde ele geçen buluntulardan mezarların soylu kişilere ait olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bulunan eserler topluluğu ise "Soli'nin Altın Yaprakları" adlı sergi ile¹⁶ Kuzey Kıbrıs sınırları içerisindeki müzede sergilenmiştir. Süs eşyalarından günlük kullanıma kadar birçok buluntunun ele geçtiği bu kazılarda buluntulardaki Pers-İon etkileri ve Atina'dan getirilmiş olan özel ticaret eşyaları Kıbrıs ve diğer bölgeler ile yapılan ticareti göstermesi açısından önemli buluntu topluluğudur.

Gitgide modern yerleşimin altında kalmaya başlayan Karpaz Yarımadası'nda arkeolojik yerleşmeleri tespit edebilmek ve yarımada'daki yerleşim tarihini öğrenebilmek adına geniş kapsamlı bir yüzey araştırması yapılmış ve yapılan çalışmada Neolitik Dönem'den Bizans Dönemi'ne kadar tarihlenebilen¹⁷ birçok yerleşim yeri saptanmıştır. Tunç dönemlerine tarihlenen yerleşmelerin çokluğu, adada bulunan bakır ham maddesi ile doğru orantılı olarak arttığı şeklinde yorumlanmıştır.

KAZAKİSTAN ARKEOLOJİSİNDE SON GELİŞMELER

Orta Asya'nın merkezinde yer alan Kazakistan Avrasya kıtasının büyük uygarlıkları arasında sosyal, ekonomik, kültürel ve ideolojik ilişkilerin dönüm noktasındadır. Kazak toprakları sadece göçebe uygarlıkların değil, pek çok büyük yerleşik kültürlerin de beşiği olmuştur. Bu durum arkeolojik anlamda Kazakistan topraklarının avantajı olmuştur. 2004 yılı Kazakistan devleti tarafından da kabul edilen "Kültürel Miras" programı Kazakistan arkeolojisinin gelişimi için büyük bir katkı sağlamıştır.

Ülke Kazakistan'ın arkeolojisine bakıldığında Botai kültürünün önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. İ.Ö 3500 yıllarında Kuzey Kazakistan'da ortaya çıkan ve Bakır Çağlarına dayanan bu kültüre dair ilk araştırmalar 1980 yılında V.F. Zaybert tarafından yapılmıştır. Botai yerleşmesinden ismini alan kültürün bulunduğu yerleşim yeri 15 hektarlık bir alandaki düzlük üzerinde İmam-Burluk

İrmağı'nın kıyısında bulunmaktadır. Exeter Üniversitesi'nde Profesör olan A. Outram, 2009 yılında Kazakistan'ın Botai arkeolojik alanında yaptığı kazılarda çok sayıda at dişi bulmuş ve bu dişlerde dizginlere ait izler saptamıştır. Bu dizginlerin vahşi atlar yerine evcilleştirilmiş hayvanlara ait olması bu yerleşimde bulunmuş en önemli arkeolojik gelişmeler arasında verilebilir. Ayrıca mezarlardan ele geçen kaplar içerisinde yapılan izotop analizleri sonucunda at sütüne ait yağ kalıntıları ortaya çıkartılmış olması insanların atları sadece binek hayvanları olarak değil, etinden ve sütünden de yararlandıklarını göstermektedir. En eski at evcilleştirme kültürünün Kazakistan sınırları içerisinde başladığını gösteren bu yerleşme Unesco tarafından koruma altına alınmıştır.

Botai yerleşmesinden sonra diğer önemli bir yerleşme olan Kent, Orta Kazakistan'da, İ.Ö. 2-1. bin yılları arasına tarihlenen Begazi Dandibai kültürünün önemli merkezlerinden sayılan bir bronz yerleşim yeridir. Karkaralı yamaçlarında yaklaşık 30 hektarlık geniş bir alanı kaplayan yerleşme; konut ve üretim tesisleri, el sanatlarının gelişmesi, özel metalurji sistemi, onlarca kırsal bölgenin varlığını bünyesinde bulundurması ile proto-şehir olarak gelişmekte olan kentsel uygarlıkların bir prototipi olduğunu göstermektedir. Kent'te bulunan ithal seramikler, Batı Sibirya'dan Orta Asya'ya antik ticaret yolları üzerinde güçlü noktalarından biri olduğunu gösteren yerleşimde demir üretimine dair izlere de rastlanmıştır. Kazıda bulunan demir cüruf ve cevher'den ayrı metalurji fırınları da son derece dikkat çekicidir. Bu keşif mümkün Erken Demir Çağı'na geçiş

tarihinin İ.Ö. 8. değil, İ.Ö. 10. yüzyıllara kadar geri çekmiştir.

Doğu Kazakistan'ın Tarbagatay yamacında bulunan Şilikti kurganları Kazakistan'da son dönemde kazıları Prof. Dr. A. Tooleubaev tarafından yapılan önemli kurganlar arasında yer almaktadır. Kendisi, 2003 yılı kazı sezonunda Şilikti mezarlığında İ.Ö. 8 – 7. yüzyıllara tarihlendirilen Şilikti Baygetöbe-3 kurganını kazmıştır. Yapılan kurgan kazılarında 4303 adet altın ürün elde edilmiş ve bu buluntular çeşitli tekniklerle elde dökülüp, eğelenip, lehimlenip, özenle parlatılıp, firuze taşıyla süslenmiştir. Baygetöbe Kurganı'nda ele geçen eserler üzerindeki bu ince işçilik Şilikti Sakaları'nın kuyumculuk sanatında zirveye çıktıklarını göstermektedir.

Diğer önemli bir yerleşme olan Toksanbay kentsel yerleşimi Kazakistan'ın güney-batısında yaklaşık 200 m²'lik bir alan üzerinde yer almaktadır. Erken Tunç Çağı'na ait yerleşim yerinin tarihlemesi radyo karbon analizine göre 4000 yıl öncesine kadar götürülmektedir. 1990 yılların başında keşfedilen çok katmanlı bir yerleşim yeri olan arkeolojik alanda kültür katmanlarının 4 m.'ye kadar çıktığı bilinmektedir. Burada yer alan konut yapıları, metalürji, seramik ve deri üretimine dair kalıntılar, üretici güçlerin gelişiminin oldukça yüksek düzeyde olduğuna ifade etmektedir. Ele geçen malzemelere bakıldığında, Tunç Çağı Toksanbai yerleşim sakinleri birincil ekonomik faaliyetleri içinde hayvancılık, avcılık ve madencilikler yer aldığı görülmektedir.

Ulytau bozkırında yer alan, Tunç Çağı'nda Jezkazgan cevherin işleme noktalarından biri olan Taldysai yerleşimi 1992 yılından beri Orta Kazakistan arkeolojik ekibi tarafından araştırılmaktadır. Kazakistan topraklarında uzun zamandan beri bakır, kalay ve altın zengin yatakları bilinmekteydi ve Taldysai sakinleri Orta Asya, Güney ve Batı Sibirya kabileleri ile alışverişi için bir metal olarak bakır kullanılması bu madenlerin kullanımı göstermesi açısından önemli bir yerleşmedir. Ayrıca Taldysai İ.Ö. 2. yarısında-İ.Ö. 1. yarısında Ulytau-Zhezkazgan bölgesindeki metalurji merkezlerinden biri olarak sahneye çıkmaktadır. Kazı esnasında bacalı eski metalurjik kompleks kalıntıları ortaya çıkartılmış, aynı zamanda sülfür madenini çıkartarak bunu işlemişlerdir. Bu gibi eylemler ileri teknoloji gerektiriyordu ve bunu geliştirerek üfleme sistemini bulan Taldysai yerleşimi bu alanda büyük ilerleme kaydetmiştir. Dünya üzerinde bu şekilde bir antik teknolojinin varlığı Kazakistan dışında bilinmemektedir. Bu bulgular yerleşimin Kazakistan sınırları içerisinde önemli maden merkezlerinden biri olduğunu göstermektedir.

BANGLEDEŞ ARKEOLOJİSİNDE SON GELİŞMELER

Güneydoğu Asya'nın en yoğun nüfusuna sahip ülkesi olan Bangladeş ismi, çağdaş dünyadaki ulus devletleri arasında nispeten yeni olmasına karşın, Bangladeş'in yerleşim tarihi, tarih öncesi çağlara kadar gider. Ganga-Bramhaputra ve Ön- Ganga-Bramhaputra nehir sistemi Miyosen Çağı ve neo-tektoniklerinden

beri, Bengal havzası olarak da bilinen, dünyanın en büyük deltasını şekillendirmiştir. Bu delta batı Bengal'in ve bugünkü Bangladeş'in çoğunu kapsamaktadır. Prehistorik ve Protohistorik insan yerleşimi ve kültürüyle bağlantılı kanıtlar Bengal havzasının çoğu bölgesinde belgelenmiştir ve delta Yunan ve Roma dünyası tarafından "Gangaridai" olarak bilinmektedir. Büyük İskender'in İ.Ö. 325'teki istilasında "Gangaridai" olarak kayıt altına alındığı da bilinen bilgiler arasındadır.

Dakka'daki Cihangir Nagar Üniversitesinden bir grup Bangladeş'in doğu bölümünde yer alan Comilla Chittagong bölgesinde arkeolojik keşifler yapmış ve burada farklı neolitik taş aletler ve bir dizi tarih öncesi yerleşim yeri bulunmuştur.

Bangladeş'in kuzeydoğusunda bakıldığında Wari-Bateshwar olarak bilinen arkeolojik sit alanı, İ.Ö. 450'ye dayandığına inanılan bir kale kenti ile ortaya çıkmaktadır. Bu sit alanı aslında 1933 yılında yerel bir okul öğretmeni tarafından keşfedilmiştir, ama alanda resmi kazılar 2000 yılında, Cihangir Nagar Üniversitesinden Profesör Dr. Sufi Mustafizur Rahman yönetimindeki bir ekip tarafından başlatılmıştır ve bugün hala devam etmektedir. Katmanlı cam boncuklar, taş boncuklar, altın varak cam boncuklar, çark yapımı seramikler, dış yüzeyi yumrulu seramikler, üzerinde basılı işaret bulunan gümüş sikkeler ve mükemmel durumdaki monokrom cam boncuk örnekleri de dahil olmak üzere bir dizi eserin keşfi arkeologların bu sit alanının İ.Ö. 2. yüzyılda Yunanlı coğrafyacı Ptolemy'sun Geographia kitabında anlattığı, bir zamanların iyi planlanmış

antik Emporium'u (ticaret şehri) "Sounagora" olduğunu düşünmeye yönlendirmiştir. Ayrıca uzmanlar Wari-Bateshwar'daki bu yerleşimin Roma ve güney doğu Asya'daki diğer topluluklarla ticari bağlantı içinde olduğu sonucuna varmışlardır.

Yine ülkenin kuzeydoğusunda yer alan "Mahasthangarh", Bangladeş'in kuzeydoğusunda şimdiye kadar keşfedilen en eski ve en büyük kent yerleşimlerinden biri olarak bilinmektedir. Maurya hanedanı tarafından kurulduğu düşünülen şehrin tarihi İ.Ö. 4. yüzyıla kadar gitmektedir ve hem Antik Çağ'dan hem de Orta Çağ'dan kalıntılar barındıran Pundra krallığının başkenti ve ayrıca idari merkezlerinden biridir. Bu sit alanında yapılan ilk düzenli kazılar 1928-29 yıllarında Hindistan Arkeolojik Araştırmaları tarafından yapılmıştır. 1993'te Bangladeşli ve Fransız arkeologlar tarafından yürütülen ortak bir girişim, Bangladeş'in, tarihinin başlangıcı sırasında önemli bir parasal ekonomi ve döviz ağına sahip olduğunu gösteren 92 sikkelik bir gümüş para istifi keşfetmiştir.

Bangladeş Cumhuriyeti hükümetinin Arkeoloji Departmanı, Lalmai-Mainamoti sit alanının Shalbon Vihara bölgesindeki kazı çalışmaları yürütmüştür. Burası bölgedeki en önemli Budist arkeolojik sit alanlarından birine ev sahipliği yapan bu yerleşimde yaklaşık olarak İ.S. 7-12. yüzyıllar arasına tarihlenen birçok Budist sit alanı yer almaktadır. Cihangir Nagar Üniversitesinden bir grup 2005'ten beri, Bangladeş'in kuzeybatısında kapsamlı çalışmalar yürütmekte olup bu çalışmalar sonucunda İ.S. 7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar

tarihlenen insan yerleşimi izi taşıyan yer ve sit alanı kaydedilmiştir. Dokuz bölgede, bu yerleşimlerin stratigrafisini anlamak amacıyla kazılar yürütülmüş ve üç Hindu tapınağı, Üç Budist Viharası (Manastır), bir Stupa stili Budist Tapınağı ve Hindu Tapınağına dönüştürülmüş bir Budist Tapınağı ortaya çıkarılmıştır.

Bangladeş'in kuzeybatısına bakıldığında Panchagarh ilçesinde yer alan Bhitargarh'daki kale şehrindeki kazılar dikkat çeker. 2008/09 arası Liberal Arts Üniversitesinden (ULAB) bir grup, kabaca İ.S. 7-8. yüzyıla tarihlenen bir Budist Stupası ve Tapınağı'nın antik temellerini gün ışığına çıkarmıştır. Bu tapınak kalıntılarının antik bir ticaret merkezinin parçası olduğu ve Sikkim, Tibet, Bhutan, Çin, Nepal, Bihar, batı Bengal ve Pundravardhana gibi uzak ülkelere kara ve suyuyla bağlandığı düşünülmektedir.

Çinli ve Bangladeşli arkeologların katıldığı bir grup Atis Dipankar'ın (yaklaşık bin yıl önce yaşamış Budist bilge ve Tibet Budizminin filozofu) doğduğu yer olduğuna inanılan, Bangladeş'in Munshiganj ilçesinin Tongibari köyündeki polis karakolunun yanında yer alan antik Budist Tapınağı da son dönemde ortaya çıkarılan mimari buluntular arasındadır.

Ülkenin güneybatısına bakıldığında Bagherat'da "Altmış Kubbe Camisi"nde (Shat Gombuj Moshjid) kazıların dördüğü görülmektedir. Burası Bangladeş'in UNESCO Dünya Kültür Mirası listesindeki birkaç sit alanından biridir. Burada 1459'da İslam'ı yaymak için Anadolu'dan buraya gelen Han Cihan Ali'nin evi bulunmuştur. Kendisi bir Sufi ereni ve bu bölgenin yerel yöneticisidir ve ayrıca "Uluğ Han" ve "Han-ı-Azam" olarak da bilinir.

IRAK ARKEOLOJİSİNDE SON GELİŞMELER

En eski medeniyetlere ev sahipliği yapan Irak sınırları içerisinde Akad, Assur, Babil, Hatra ve İslam medeniyetlerine kadar birçok arkeolojik sit bulunmaktadır. Toprak altında bulunan arkeolojik sitlerin üstündekilerden daha çok olduğu araştırmacılar tarafından söylenmekte ve bunlardan yalnızca %5'lik bir dilimin toprak altından çıkartıldığı bilinmektedir. Bunun dışında %2'lik bir kısmının gayri resmi ve akademik yollarla yakılmış ya da çalınmıştır. Ancak bunların %93'lük bir kısmı ise hala keşfedilmeyi beklemektedir.

Bilindiği gibi Irak Nisan 2003 yılında Amerikan ordusu tarafından işgal edilmiş ve bu felaketten bütün arkeolojik sit alanları ve müzeler etkilenmiştir. Bu durum yerli ve yabancı eser tüccarları ve ya hırsızlara fırsat olmuş ve birçok eser kaçırılmıştır. Bağdat'ta bulunan Irak Müzesi içerisindeki birçok eserin bu kişiler aracılığı ile yasa dışı ticaret yoluyla kaçırıldığı bilinmektedir. Bu şekilde kaçak yollarla paha biçilemez değerdeki arkeolojik eserlerin Irak'tan çıkıp Avrupa, İsrail ve Amerika sınırlarına kadar ulaştığı görülmüştür. En son restorasyon yapıldığı söylenen "Yahudi Arşivi" adlı eser Irak sınırları dışına çıkartılarak kaçırılmıştır. Önemli arkeolojik yerleşmeler arasında bulunan Babil ve Ur gibi yerleşmeler ise Amerikan ordusunun üssü olarak kullanılmış ve bu durum sitlerin zarar görmesine neden olmuştur.

2003 yılında yaşanan felaket sonrasında 2014 yılında Irak, Suriye'den gelen dini silahlı milisler ya da yaygın ismiyle ISIS/DAIS olarak

bilinen topluluk tarafından ikinci bir işgale maruz kalmış ve ISIS/DAIS Irak'ın kuzeyinde bulunan Musul'a kadar ilerlemiştir. Burada din ve inanç başlığı altında toplanabilecek bütün kültürel mirasa yönelik eserler tahrip olmuş, Musul Müzesi, Ninova (İ.Ö. 700), Nimrud (İ.Ö. 1300), Hatra (İ.Ö. 300), Dor-Şarükin (Horsâbad) (İ.Ö. 700) gibi büyük şehirler yıkılarak yerle bir edilmiştir. Din alet edilerek istismar edilen ülkede 50'den fazla tarihi site, cami, kilise, manastır, dini mezar, antik tepe, kütüphane, antik bina vb. tahrip olmuş ve ne yazık ki yapılan çatışmalar sonucunda eserlerin % 98'i geri dönüşü olmayacak şekilde tahrip edilmiş ya da kaybolmuştur.

Yakın geçmişte arkeolojik anlamda kötü gelişmeler yaşanmış olsa da Irak'ta arkeolojik araştırma ve kazıların devam ettiği görülmektedir. Özellikle Irak'ın güneyinde bulunan Ur yerleşmesinde Amerikan ve Iraklı arkeologlar tarafından kazı çalışmalarının yürütüldüğü bilinmektedir.

SONUÇLAR

Bu tarz çalışmaların yapılmasında yabancı öğrencilerin eğitim için Türkiye'yi seçmelerinin önemi yadsınmaz. Yurt dışından gelen bu bilimsel öğrenci topluluğunun (Irak, Kazakistan, Bangladeş, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) Türkiye'yi seçmesinde siyasi ilişkilerin rolünden bahsedilebilir. Irak ve Türkiye arasındaki Petrol boru hattı, zaten geçmişten gelen bir akrabalık bağı olan Kazakistan ile son dönemde ekonomik ve siyasi ilişkiler dışında kültürel ilişkileri geliştirmek adına yapılan projeler, Kurtuluş savaşına kadar dayanan Bangladeş- Türkiye ilişkilerinin bugün de dinsel bağlamda devam

etmesi ve Kıbrıs'ın yavru vatan olarak nitelendirilmesi gibi siyasi, sosyal, kültürel ve din gibi iyi ilişkiler bu ülkelerde yaşayan öğrencileri eğitim çerçevesinde Türkiye sınırlarına çekmiş olmalıdır. Türkiye de bu ülkelerle belirtmiş olduğumuz nedenlerle ilişkilerini devam ettirebilmek adına eğitim konusunda bazı reformlara gitmiş ve ilişkiler eğitim boyutuna da taşınmıştır. "Türkiye Bursları" gibi benzer programlarla yurt dışından gelen öğrencilere sağlanan olanaklar eğitim ve bilim anlamında da globalleşme yolunda büyük adımlar atılmasını sağlamıştır.

Büyük medeniyetlere ev sahipliği yapan Anadolu toprakları arkeolojik anlamda önemli veritabanına sahiptir ve arkeoloji eğitiminin alınabileceği önemli ana karalar arasında sayılabilir. Bahsi geçen ülkeler arasındaki tarihsel bağlantı, hali hazırda olan ya da gelecekte yapılabilecek ortak çalışmalar gibi nedenlerde seçimde etkili olmuştur. Örneğin Kazakistan da TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) adı verilen kurumun Kazakistan sınırları içerisinde yaptığı ortak kazılar, Hindistan yarımadasının altında gelişen bir arkeolojik gelişime sahip olan Bangladeş'in Büyük İskender'in Hindistan'a gitmesi dolayısıyla kendi ülkeleri ile de bir bağlantısının olabileceği, Kıbrıs adasındaki ilk yerleşmelerin Anadolu'dan gidenler tarafından kurulması ve ada içerisinde gerçekleştirilen çalışmaların birçoğunda Türkiye ile ortak çalışması, Irak topraklarında yer alan bazı medeniyetlerin, Asur gibi, Anadolu toprakları ile ilişkileri gibi arkeolojik bağlantılar da öğrencileri cezbeden nedenler olmuştur.

Yapılan bu çalışma sonucunda yukarıda saydığımız bazı bağlantıların bulunması yapılan eğitim çalışmalarının Türkiye arkeolojisine katkısını göstermektedir. Arkeoloji bilimi açısından bakıldığında ilişkiler her ne şekilde

gelişmiş olursa olsun, ülkeler arasındaki tarihsel bağlantıların ortaya çıkartılması ve bu bağlamda yapılan ya da yapılacak olan ortaklaşa arkeolojik araştırmalar arkeoloji biliminin kazandığı pozitif sonuçlardır.

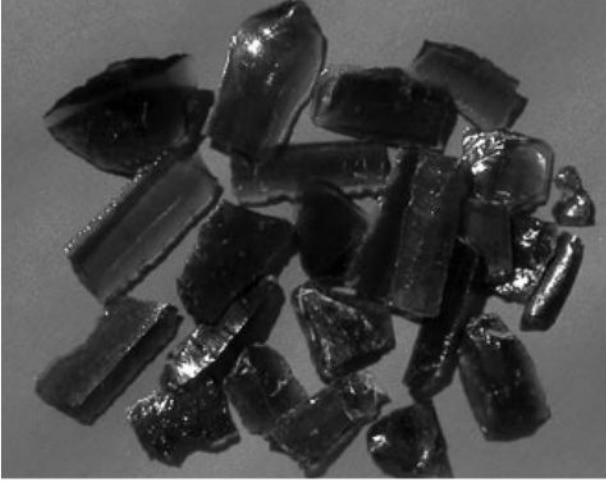
KAYNAKÇA

- Ahsan S M kamrul, (2007). Prehistoric Settlement, S.M. Rahman (ed.) *Archaeological Heritage*, Asiatic Society of Bangladesh, (Dhaka).
- Antoniadou S., (2007). *Cyprus 10 000 Years of History Civilisation*, Ankat Publication Ltd, Lefkoşe.
- Барфоломеев В.В. Кент и его округа (некоторые итоги палеоэкономического и социокультурного анализа памятников восточной Сары-Арки) // *Степная цивилизация Восточной Евразии*. - Астана, - Т. 1. - С. 88-99.
- Bartelheim M.- Kızılduman B. "ve diğerleri", (2008). The Late Bronze Age Hoard of Kaleburnu/Galinoporni on Cyprus, *Pamathy Archeologicke*, Volume: 99, 161-188
- Самашев З.С., (2010). Ермолаева А.С., Лошакова Т.Н. Тоқсанбай қонысындағы зерттеу жұмыстары //Мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша 2009 жылы археологиялық зерттеулер жайлы есеп. - Алматы, - С. 92-93.
- Cook V., (2010). *Cyprus During the Transition From the Bronze to the Iron Age*, Paris.
- Coşkun A., (2004). Salamis Antik Kenti Roma Hamamı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Danti M., (2015). Cradle of Civilization in Peril, Militants wage war on the cultural heritage of an entire region, November 30, <http://discovermagazine.com/2016/janfeb/3-cradle-of-civilization-in-peril>
- Flourentzos P., (2008). *Annual Report of the Department of Antiquities for the Year 2006*, Printed at the Printing Office of the Republic of Cyprus, Leşkoşe.
- Göransson K., (2012). The Swedish Cyprus Expedition Cyprus Collection in Stockholm and the Swedish Excavations after SCE, *Chyriotes*, 42, 401-421.
- Курманкулов Ж., (2008). Ермолаева А.С., Ержанова А.Е. Поселение Талдысай – памятник технической культуры степных племен Улытау: Материалы международной конференции «Роль степных го- родов в цивилизации номадов». – Астана. – С.124–130.
- Kaba H., (XXXX), Soli'nin Altın Yaprakları, *Zoom*, 62-63.
- Mallinson W., (2011). *Cyprus a Historical Overview*, Press and Information Office Republic of Cyprus.
- Outram, Alan K. (6 March 2009) The Earliest Horse Harnessing and Milking, *Science* 323: 1332–1335, doi:10.1126/science.1168594, retrieved 2010-12-27.
- Özgünel C., (2007). Kıbrıs Salamis Kazılarının Dünü ve Bugünü, *Anadolu/Anatolia*, 33, 1-8
- Öznergiz A., (2010). Paleokastro Bölgesinde Bir Mezar, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin.
- Öztepe E., (2007). Karpaz Yarımadası Arkeolojik Yerleşmeleri, *Anadolu/Anatolia*, 33, 143-164.
- Romey K., (2015). ISIS Destruction of Ancient Sites Hits Mostly Muslim Targets, *National Geographic*.

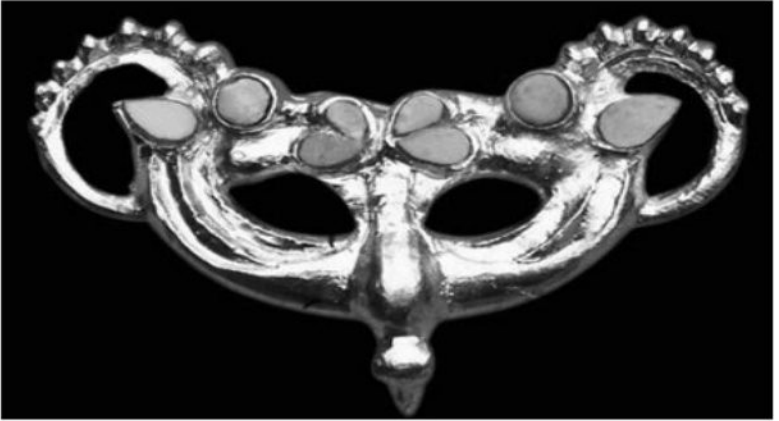
- S. Sen, (2012). Towards an archacological examination of Dinajpur region, north Bengal, Bangladesh: recognition, recording and interpretation of archacological and historical data (pre-13th century) with a geoarchacological understanding. Unpublished PhD Thesis. Department of Archacology, Jahangirnagar University, , Dhaka, 2012.
- S.M. Rahman & M. H. Pahtan, (2012). Wari-Bateshwar: Shekorher Sondhane (in Bengali). Dhaka. Prothoma Prakashan.
- Şevketoğlu M., (1999). A History of Survey on Cyprus, *Journal of Cyprus Studies*, Volume:5, No:3-4, 125-148.
- Şevketoğlu M., (2002), 10 Bin Yıllık Bağlantı, *Turistik Kıbrıs*, 4, 18-19.
- Şevketoğlu M., (2006 a). Cypro-Anatolian Relations in the 9th Millenium B.C: Akanthou/Tathisu Rescue Excavation, *Anadolu/Anatolia*, 30, 119- 136.
- Şevketoğlu M., (2006 b). M.Ö 8 Binde Anadolu Kıbrıs İlişkileri Akanthou /Tathisu Kurtarma Kazısı, *Anadolu/Anatolia*, 30, 111-118.
- Şevketoğlu M., (2008). Early Settlements and Precurement of Raw Materials- New Evidence Based on Research at Akanthou-Arkosykos (Tathisu-Çiftlikdüzü) Nothern Cyprus, *TÜBA-AR*, XI, 63-72.
- Simmons Alan H., (2001). The First Humans and Last Pygmy Hippopotami of Cyprus, *The Earliest Prehistory of Cyprus From Colonization to Exploitation*, Stuart Swiny (ed.), Cyprus American Archacological Research Institute Monograph Series, Volume:2, Boston, 1-3.
- Толесубасв А.Т. Итоги исследования памятников раннего железного века Тарбагатай и Жетысуского Алатау // Свидетели тысячелетий: археологическая наука в Казахстане за 20 лет (1991–2011). Алматы, 2011. С. 156-174.
- Voskos I. – Knapp B., (2008). Cyprus at the end of the Late Bronze Age: Crisis and Colonization or Continuity and Hybridization?, *American Journal of Archaeology*, 112, 659-684.
- Wood G., (2015). What ISIS Really Wants, *The Atlantic*, 78-94.
- «توریپ، قارعلایف راثالال ملع، یوازعلال ملع ج رمع 2013

RESİMLER LİSTESİ

- Res. 1:** Akanthou-Çiftlikdüzü yerleşmesinde bulunan Anadolu kökenli obsidyen parçaları.
- Resim 2:** Şiliktli Baygetobe Kurganı'nda ele geçen başında turkuaz işleme bulunan Kar Leoparı maski.
- Resim 3:** Wari Bateshwar'dan taş aletler, boncuklar ve baskı bezemeli sikke.
- Resim 4:** Irak'ta bulunan tarihi eserlerin Suriye'den gelen milis silahlı kuvvetler tarafından tahrip edilmesi.

Res. 1: Akanthou-iflikdüzü yerleşmesinde bulunan Anadolu kökenli obsidyen parçaları.

Resim 2: Şilikti Baygetobe Kurganı'nda ele geçen başında turkuaz işleme bulunan Kar Leoparı maskı.

Resim 3: Wari Bateshwar'dan taş aletler, boncuklar ve baskı bezemeli sikke

Resim 4: Irak'ta bulunan tarihi eserlerin Suriye'den gelen milis silahlı kuvvetler tarafından tahrip edilmesi.

İzmir Arkeoloji Müzesi'nin Kısa Tarihçesi

Ergün Laflı – Samet İkibeş

Özet: İzmir Arkeoloji Müzesi'nin Kısa Tarihçesi.

Yazımızda zengin Antik Yunan ve Roma dönemleri eserlerini bünyesinde barındıran Batı Anadolu'nun en büyük müzelerinden İzmir Arkeoloji Müzesi tanıtılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yunan, Roma, eser, Batı Anadolu, İzmir, müze, arkeoloji.

Abstract: A Brief History of the İzmir Archaeological Museum.

In our article, İzmir Archeology Museum, one of the largest museums in Western Anatolia, which contains rich Ancient Greek and Roman productions, has been introduced.

Keywords: Greek, Roman, artifact, Western Anatolia, İzmir, museum, archeology.

İzmir Arkeoloji Müzesi, barındırdığı Antik Yunan ve Roma Dönemlerine ait eserleri ile Türkiye'nin ve hatta dünyanın sayılı zengin koleksiyonlarından birine sahip olup, Batı Anadolu'nun en büyük müzesidir. Müze'nin binası İzmir İli'nin Konak İlçesi'nde bulunan ve 19. yüzyılda büyük bölümü Musevi Maşatlı'na dâhil olan Bahribaba Parkı içerisinde, İzmir Etnografya Müzesi'nin (19. yüzyılda Aziz Roch Hastanesi ya da "Piçhane") tam karşısında yer almaktadır. Mevcut müze binası 1984 yılında ziyarete açılmış olsa da, İzmir'in İli'nin Cumhuriyet tarihindeki ilk arkeoloji müzesi 1924 yılında Kapılar ya da Basmane semtinde bulunan, 1886 yılında inşa edilen ve Yunan işgali sonrası terk edilen Aziz Voukla Ortodoks Kilisesi'nde (Gözlü Kilise) "Asar-ı Atika Müzesi" (Eski Eserler Müzesi) adıyla kuruldu ve üç sene süren eser toplama ve derleme çalışmalarından sonra, 1927

* Dipnot İsimler

yılında halka açıldı. 1926-1935 yılları arasında İzmir valisi olan Kazım Dirik'in (1881-1941) öncülüğünde, Selâhattin Kantar'ın (1878-1949) ve ilk Türk müzecilerinden, dönemin İstanbul Arkeoloji Müzesi müdürü Aziz Ogan'ın (1888-1956), hem Müze'nin, hem de Müze içerisindeki resim galerisinin ve kütüphanenin kurulması aşamalarında katkıları çok büyük olmuştur. Müze'nin müdürlüğünü Ogan'dan sonra Selâhattin Kantar üstlenmiştir. 1931 yılında devrin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk müzeyi gezmiş olup, hatıra defterine İzmir Asar-ı Antikâ Müzesi'ni gezdim. Büyük himmet ve dikkatle istifadeli hale getirilmiş. Memnun oldum" notlarını düşmüştür. Müzenin ismi 1943 yılında Kantar'ın müdürlüğü döneminde "İzmir Arkeoloji Müzesi" olarak değiştirilmiştir. Selâhattin Kantar 1932-1941 yılları arasında İzmir-Efes Müzeleri Müdürü sıfatıyla, Hakkı Gültekin ve Alman arkeolog Rudolf Naumann (1910-1996) ile birlikte Smyrna Agorası'nın önemli bir bölümünün ortaya çıkarılmasını sağlayan kazıları gerçekleştirmiştir. Kazı çalışmalarının sonuçları Kantar, Naumann ve Avusturyalı arkeolog Franz Miltner (1901-1959) bir arada, ilk olarak 1934'te yayınlamıştır. Bu çalışmalar Kantar'ın ölümünden sonra 1950 yılında tekrar yayınlanmıştır. Agora'daki arkeolojik çalışmalar 20. yüzyılın ilk yarısında İzmir Arkeoloji Müzesi'nin dünyanın her yerindeki arkeolojik kurumlar tarafından tanınmasını sağlamıştır.

İzmir Arkeoloji Müzesi 1951 yılında Kültürpark'ta bulunan ve sonradan müze haline dönüştürülen "Millî Eğitim Pavyonu"na taşınmıştır. Ancak bu süreçte Aziz Voukla Kilisesi'ndeki müze binası da 1980'li yıllara değin faaliyetlerine devam etmiştir. İzmir ve çevresindeki ören yerlerinden çok sayıda eserin

müzeye getirilmesinden dolayı yeni bir binaya ihtiyaç duyulması üzerine Konak'ta Bahribaba Parkı içinde bulunan yeni müze binası 1970'lerin sonunda inşa edilmeye başlanmış ve 11 Şubat 1984 tarihinde ise hizmete girmiştir.

İzmir Arkeoloji Müzesi'nin koleksiyonunu oluşturan başlıca eserler Eski Smyrna (Bayraklı), Smyrna (Agora), Klaros, Notion, Kolophon, Kyme, Phokaia, Gryneion, Pitane, Klazomenai ve Teos gibi 1940'lı yıllardan beri arkeolojik kazıları yapılan merkezlerde ele geçmiştir. Ayrıca 1936 yılında Bergama Müzesi, 1964 yılında Efes Müzesi, 1964 yılında Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi, 1971 yılında Tire Müzesi, 1973 yılında Milet Müzesi, 1977 yılında Aphrodisias Müzesi, 1983 yılında Ödemiş Müzesi ve 1984 yılında Çeşme Müzesi kurulusıya değin Pergamon, Ephesos, Miletos, Didyma, Halikarnassos, Mylasa, Labraunda, Iasos, Aphrodisias ve Erythrai gibi örenyerleri ile Küçük Menderes Havzası'ndaki buluntu merkezlerinden toplanan eserler İzmir Arkeoloji Müzesi'nde toplanmıştır. Dolayısıyla İzmir Arkeoloji Müzesi Muğla'dan Balıkesir'e, Manisa'dan Ayfonkarahisar'a değin Ege Bölgesi'nin birçok ilinden toplanmış, bölgesel bir arkeolojik koleksiyona sahip, oldukça zengin bir müzedir. Müze 1940'lı yıllardan bu yana çok sayıda kurtarma kazısı yapmış olup, Türkiye'nin belki de arkeolojik arazi çalışmaları açısından en yoğun müzelerinden biridir.

İzmir Arkeoloji Müzesi binası üç kattan ve ayrıca bir bahçe bölümünden oluşmaktadır. Müze binası içerisinde ve müzenin bahçesinde bulunan eserlerin sayısı yüzbinlerin üzerindedir. Müzenin zemin katında idari bürolar, eser depoları, restorasyon laboratuvarı, kütüphane ve arşiv bölümü ile bir de mozaik alan bulunmaktadır. Bu alandaki Geç Antik Çağ'a ait taban mozaikği Pagos'ta (Kadifekale) ortaya çıkarılmış olup,

müze taşınmıştır. Deretaşı ve cam parçacıkları ile oluşturulmuş mozaikte doğa ile ilintili bazı betimlemeler bulunmaktadır.

Orta kat ise müzenin ikinci katı olmasına karşın, aynı zamanda müzenin giriş katı olma özelliği taşımaktadır. Ziyaretçiler müze bu katta bulunan giriş kapı sayesinde girmektedirler. Bu katta bilet gişesi, konferans salonu ve üç koridordan oluşan geniş bir taş eserler salonu bulunmaktadır. Bu salonda sergilenen eserler kronolojik olarak tasniflenmiş olup, Hellenistik, Roma ve Erken Bizans Dönemleri'ne ait çoğu mermerden yontulmuş örnekler sıralanmıştır. Eserler arasında Roma Dönemi'ne ait Halikarnassos buluntusu rahip heykeli, Roma Dönemi'ne ait Ephesos buluntusu devasa imparatorlar rahibi heykeli ve yine Ephesos buluntusu Androklos heykeli gibi önemli eserleri barındırmaktadır. Koleksiyondaki Bornova ve Alsancak'ta ele geçirilmiş olan bazı büstler dikkati çekmektedir. Orta kattaki giriş bölümünün merkezinde, korkuluklu alana sahip bölümden zemin katta bulunan Geç Antik Çağ mozaikli alanı gözleme imkânı bulunur.

Müzenin üst katında ise üç koridordan oluşan Ord. Prof. Ekrem Akurgal Seramik Eserleri Salonu ile Hazine Odası bulunmaktadır. Seramik eserleri salonunda eserler bir alt katta olduğu gibi kronolojik olarak tasniflenmiş olup, oldukça çeşitlidirler. Bu bölümde Neolitik Çağ'dan Bizans Dönemi'nin sonuna kadar, Ulucahöyük, Baklatepe, Limantepe, Panaztepe, Kocabastepe (Tahtalı Barajı kurtarma kazısı), Eski Smyrna, Pitane, Teos ve Gryneion gibi merkezlerden ele geçmiş özellikle II. Bin ve Arkaik ile Klasik Çağlar'a ait seramik eserler bulunmaktadır. Eserler içerisinde, Bayraklı'da Ekrem Akurgal (1911-2022) kazıları sırasında ele geçmiş olan, Attikalı seramik sanatçısı Sophilos'a ait ve İ.Ö. 590-570 yılları arasında

tarhilenen lebes gamikos, İ.Ö. 6. yüzyıla ait Klazomenai örenyerine özgü pişmiş toprak lahitler ve Kyme açıklarında deniz içinde bulunan ve İ.Ö. 50-30 yılları arasına tarihlenen bronz "Koşan Atlet Heykeli" bu salonun önemli eserleri arasında yerini almaktadır. Ord. Prof. Ekrem Akurgal Seramik Eserleri Salonu dünyanın en zengin oryantizan ve Attika siyah ve kırmızı figür vazoları koleksiyonlarından birine sahiptir. Salonun eser koleksiyonuna Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemleri'ne ait koroplastik örnekleri de dâhildir. Hazine Odası'nda ise altın, gümüş ve fildişi gibi değerli madenlerden üretilmiş takılar ve objelerin yanı sıra, oldukça zengin birer nümizmatik, arkeogemoloji ve cam eserler koleksiyonu sergilenmektedir. Bu bölümde Kyme gibi büyük antik kentlerin nekropol alanlarında ele geçen altın ve gümüş takılar ile Bodrum'dan getirilmiş ingotlar dikkati çekmektedir.

İzmir Arkeoloji Müzesi'nin bahçe bölümünde ise ağırlıklı olarak yazıtlar, heykeller, lahitler, mezar stelleri ve mimari öğeler gibi Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait taş eserler yer almaktadır. Müze'nin bu kısmında bulunan epigrafi koleksiyonu Antik Yunanca, Latince, Rumca, Ermenice, İbranice ve Osmanlıca gibi çok farklı dil ya da alfabelerde yazılmış, çok farklı türden yazıtlar içermekte olup, Türkiye'nin Antik Yunanca ile ilgili en geniş kapsamlı yazıt koleksiyonlarından biridir.

İzmir Arkeoloji Müzesi'nin teşhir kapasitesinin dolması sebebiyle 2004 yılında Kültürpark'ta "İzmir Tarih ve Sanat Müzesi" adıyla ikinci bir müze binası hizmete girmiştir. "Taş Eserler Bölümü", "Seramik Eserler Bölümü" ve "Kıymetli Eserler Bölümü" olmak üzere üç ana binadan oluşan bu müze, yönetim olarak İzmir Müze Müdürlüğü'ne bağlıdır ve bu müdürlüğün bir bağlı birimi niteliği taşır.

Kaynakça

- E. Laflı, İzmir Müzesi'ndeki Intaglio ve Cameo Örnekleri: Ön Değerlendirmeler, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* 140/2, 2012, 133-154.
- E. Laflı ve Y. Deveci Bozkuş, Some epigraphic and archaeological documents from western Anatolia during the Late Ottoman Period, *Post-Medieval Archaeology* 48/2, 2014, 285-310.
- R. Naumann ve S. Kantar, *Die Agora von Smyrna: Bericht über die in den Jahren 1932-1941 auf dem Friedhof Namazgâh zu Izmir von der Museumsleitung in Verbindung mit der türkischen Geschichtskommission durchgeführten Ausgrabungen* (Berlin 1950).
- A. K. Orlandos, Χριστιανικά γλυπτά του Μουσείου Σμύρνης, şurada: A. K. Orlandos, *Αρχαίον των Βυζαντινών μνημείων της Ελλάδος, Εξαμηνιαίον περιοδικόν σύγγραμμα* 3 (Atina 1937).
- G. Petzl, *Die Inschriften von Smyrna*, cilt 1: *Grabschriften, postume Ehrungen, Grabepigramme*, Österreichische

Akademie der Wissenschaften, Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* 23 (Bonn 1982).

YAZARLAR

Prof. Dr. Ergün Laflı,
Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü,
Ortaçağ Arkeolojisi Anabilimdalı Başkanı,
elafli@yahoo.ca; Orcid ID: 0000-0002-4722-5018.

Alev Çetingöz MA, Arkeolog,
Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü,
Arkeoloji Anabilimdalı, Doktora Öğrencisi,
alevcetingoz@gmail.com; Orcid ID: 0000-0002-7761-0005.

Samet İkibeş MA, Arkeolog,
Kocaeli Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü,
Doktora Öğrencisi,
samet_ikibes@hotmail.com.

Res. 1: İzmir Arkeoloji Müzesi binasının ön cephesi (Samet İkibeş, Ocak 2020).

GELECEK GERÇEK

**GERÇEK GELECEK
TEKNOLOJİLERİ BURADA**

Koç

Ford

**GELECEĞİ
BUGÜNDEN YAŞA.**

Kuga'nın CO₂ salımı 109-132 g/km, yakıt tüketimi¹ l/100 km: Şehir içi 4,7-6,8, şehir dışı 3,8-6,9, ortalama 4,2- 5,6'dır. Puma'nın CO₂ salımı² 129-145 g/km, yakıt tüketimi¹ l/100km: 5,7-6,4'dir. İlanda gösterilen Mach-E ve E-Transit modelleri henüz Türkiye'de satışa sunulmamaktadır. Pazara sunulan araçlarda donanım farklılıkları olabilir. Ayrıntıları bit.ly/ford.com.tr de.

¹Yakıt tüketimi ve CO₂ emisyon değerleri 715/2007/EC güncel mevzuatına göre ölçülmüş WLTP verileridir.